

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ФІНАНСИ

Навчально-практичний посібник

*За загальною редакцією
д-ра екон. наук, професора І. В. Журавльової*

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2021**

УДК 336(075.034)

Ф59

Авторський колектив: д-р екон. наук, проф. І. В. Журавльова – загальна редакція, розд. 6, 7; канд. екон. наук, доцент О. П. Полтініна – розд. 1, 2; канд. екон. наук, доцент С. В. Юшко – розд. 3, 4, 6; канд. екон. наук, доцент Є. О. Малишко – розд. 5; канд. екон. наук, доцент М. М. Берест – розд. 7; канд. екон. наук, доцент І. І. Алексеєнко – розд. 7, 10; канд. екон. наук, доцент М. О. Кіпа – розд. 8; канд. екон. наук, доцент Н. В. Сабліна – розд. 9.

Рецензенти: професор кафедри міжнародного менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету, д-р екон. наук *В. Я. Вовк*; завідувачка кафедри банківського бізнесу та фінансових технологій навчально-наукового інституту «Каразінський банківський інститут» ХНУ ім. В. Н. Каразіна, д-р екон. наук, професор *Г. М. Азаренкова*.

Рекомендовано до видання рішенням ученої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 4 від 31.05.2021 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Фінанси [Електронний ресурс] : навчально-методичний по-
Ф59 сібник / О. П. Полтініна, С. В. Юшко, Є. О. Малишко та ін. ; за заг.
ред. д-ра екон. наук, професора І. В. Журавльової. – Харків : ХНЕУ
ім. С. Кузнеця, 2021. – 216 с.

ISBN 978-966-676-849-3

Подано сукупність необхідних знань як базової навчальної дисципліни першого (бакалаврського) рівня. Розглянуто предмет фінансової науки, сутність і функції фінансів, фінансову систему та фінансову політику держави, податки та податкову систему, бюджет і бюджетну систему, державні цільові фонди, фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий менеджмент, страхування та страховий ринок, фінансовий ринок, міжнародні фінанси. До кожного розділу подано перелік компетентностей, якими має оволодіти студент, запитання для самодіагностики, тестові та практичні завдання. Посібник складено на основі робочої програми навчальної дисципліни «Фінанси».

Рекомендовано для студентів закладів вищої освіти.

УДК 336(075.034)

© Полтініна О. П., Юшко С. В.,
Малишко Є. О. та ін., 2021

© Заг. ред. І. В. Журавльової, 2021

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2021

ISBN 978-966-676-849-3

Вступ

Підготовка фахівців – фінансистів, економістів, менеджерів освітнього ступеня бакалавр має забезпечувати оволодіння теорією фінансів, методологією та методикою фінансової науки. Трансформація економіки України актуалізувала потребу в опануванні фінансовим інструментарієм і технологіями. Адже значну роль у структурі ринкових відносин відіграють фінанси як важливий інструмент формування ВВП і реалізації державної фінансової політики. Держава використовує фінансову систему як інструмент реалізації своїх соціально-економічних функцій, адже вона відображає складну систему перерозподільчих відносин у суспільстві, охоплює всі сфери та ланки економіки.

Навчальна дисципліна «Фінанси» є базовою навчальною дисципліною професійного циклу для підготовки бакалаврів. Її вивчення ґрунтується на засвоєнні економічних дисциплін та оволодінні загальною теорією фінансів. Об'єктом вивчення є система економічних відносин у процесі розподілу та перерозподілу ВВП держави, предметом – взаємодія ланок фінансової системи держави в процесі формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 5 кредитів ЄКТС.

Вивчення курсу «Фінанси» особливо актуальне в умовах економічних перетворень в Україні, пов'язаних з упровадженням реформ управління економікою, децентралізацією влади – на основі передових методів та європейського досвіду господарювання. Для успішного здійснення господарської діяльності та нівелювання наслідків кризових явищ в економіці України, а також з метою підвищення рівня фінансової грамотності необхідно глибоко розуміти природу фінансових відносин, знати принципи побудови та механізми їх функціонування.

Для формування й ефективного функціонування державних установ і суб'єктів господарювання необхідна підготовка висококваліфікованих фахівців, які мають глибокі знання, практичні навички, високий рівень сформованих компетентностей і професіоналізму в сфері фінансів. Важливе значення у підготовці таких фахівців має навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни, зокрема навчально-практичний посібник «Фінанси».

У межах вивчення навчальної дисципліни «Фінанси» у студентів формується система знань щодо основних положень теорії фінансів;

засвоєння закономірностей їх функціонування на мезо-, макро- та мікро-рівнях як теоретичної основи фінансової політики і розвитку фінансової системи, засвоєння теоретичних основ формування та функціонування фінансових відносин і фінансової політики; розуміння засад бюджетного устрою та принципів побудови бюджетної системи; формування теоретичних і практичних знань щодо методів та джерел формування доходів бюджету й напрямів і форм фінансування бюджетних видатків; формування знань із питань функціонування державного кредиту й управління державним боргом; розуміння формування фінансових відносин на підприємствах і домогосподарствах; генерування теоретичних і практичних знань із питань функціонування фінансового ринку та складових фінансової системи. Автори навчально-практичного посібника особливу увагу приділили розкриттю сутності та об'єктивної необхідності фінансів, розгляду їх функцій, формам і видам фінансових ресурсів, фінансовій політиці, фінансовому механізму, фінансовому контролю, управлінню державними фінансами, фінансами суб'єктів господарювання та фінансових установ, а також міжнародним фінансам.

Навчально-практичний посібник «Фінанси» спрямований на забезпечення навчальною літературою в допомогу належному викладанню дисциплін фінансового напрямку під час підготовки фахівців економічного профілю.

З цією метою докладно розкрито змістовність основних понять і термінів, нормативно-правову базу для опрацювання, запитання для самодіагностики, теми есе, наукових статей, методичні рекомендації до опрацювання теоретичного матеріалу, тестові завдання для перевірки знань студентів і ситуаційні завдання з фінансів.

Розділ 1

Предмет фінансової науки. Сутність і функції фінансів

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: понятійного апарату фінансової науки; сутності, функцій фінансів, їх місця та ролі в системі розподільчих відносин; теоретичних основ фінансових відносин, що виникають на різних рівнях економічної системи; джерел формування та напрямів використання фондів фінансових ресурсів на макро- та макрорівнях;

уміння: розуміти та визначати об'єктивну необхідність і суспільне призначення фінансів; використовувати фінансові категорії як інструмент наукового пізнання;

комунікації: аналізувати фінансові явища, процеси, суперечності;

автономність і відповідальність: знаходити шляхи вирішення фінансових суперечностей у сучасних умовах.

Зміст основних понять і термінів за темою

Контрольна функція фінансів. Основою контрольної функції фінансів є рух фінансових ресурсів, що може відбуватися як у фондовій, так і не фондовій формах з метою контролю з боку суспільства за виробництвом і розподілом ВВП на всіх рівнях господарювання за умов дотримання фінансової дисципліни.

Мета фінансової науки – виявлення закономірностей у сфері фінансів, теоретичне відтворення фінансових зв'язків і відносин, що сформувалися в суспільстві.

Об'єкт дослідження фінансової науки – процес або явище фінансової теорії та практики, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення. Безпосередніми об'єктами фінансової науки можуть бути: фонди грошових коштів; капітал і фінансові ресурси суспільства, держави, суб'єктів господарювання, адміністративно-територіальних формувань; грошові доходи та нагромадження; конкретні види податків, обов'язкових зборів, неподаткових надходжень до бюджетів; усі види видатків, витрат; усі види фінансових планів та їхні показники тощо.

Предмет фінансової науки – діяльність держави, підприємств, організацій, окремих громадян, що пов'язана зі створенням і використанням фондів фінансових ресурсів.

Розподільча функція фінансів полягає в тому, що за допомогою фінансового механізму розподіляється та перерозподіляється вартість національного доходу між різними суб'єктами господарювання та напрямами цільового використання.

Суб'єкти фінансової науки – наукові та науково-педагогічні працівники, наукові установи й організації, заклади вищої освіти, громадські організації у сфері фінансової наукової діяльності та ін.

Фінанси – це:

1) економічні відносини, пов'язані з розподілом, перерозподілом і використанням валового внутрішнього продукту, національного доходу держави та використанням централізованих, децентралізованих коштів з метою виконання функцій і завдань держави та забезпечення умов розширеного відтворення підприємств, задовільнення соціальних та інших потреб населення;

2) *система економічних відносин*, які склалися в суспільстві між економічними суб'єктами з приводу створення, формування та використання фондів грошових коштів на основі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Фінансова наука – це спеціалізована галузь наукових знань, наукова діяльність, спрямована на вивчення фінансів у теоретичному та практичному аспектах, а також форм організації та функціонування їхніх окремих інститутів.

Фінансове забезпечення відтворювального процесу – це покриття витрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання та державою.

Фінансові ресурси – це сукупність грошових коштів, що створюються в результаті діяльності різних суб'єктів та окремих фізичних осіб. Це грошові кошти у формі доходів і зовнішніх надходжень, призначених для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат із забезпечення простого або розширеного відтворення.

Фонд накопичення – це частина національного доходу, яку використовують для розширення виробництва, створення запасів і резервів, розвитку невиробничої сфери.

Фонд споживання – це частина національного доходу, яку використовують для особистого та суспільного споживання. Він включає: доходи працівників сфери матеріального виробництва; ресурси для забезпечення функціонування науки, освіти, охорони здоров'я, галузей культури, мистецтва; кошти для утримання державного апарату, управління, оборони країни.

Фонди фінансових ресурсів – це відокремлена частина грошових коштів, що має цільове призначення та відносну самостійність функціонування.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Бюджетний кодекс № 2456-VI від 01.01.2021 р. [44].
2. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [64].
3. Закон України № 679-XIV «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. [109].
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 679-XIV від 20.05.1999 р. [70].
5. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 5.04.2001 р. [114].
6. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р. [119].
7. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» № 249-IV від 28.11.2002 р. [84].

Запитання для самодіагностики

1. У чому полягає сутність і значення фінансів як науки?
2. Охарактеризуйте походження фінансів і фінансової науки.
3. У чому полягають відмінності фінансових відносин від інших видів грошових відносин?
4. Охарактеризуйте об'єкти та суб'єкти фінансових відносин.
5. Розкрийте соціально-економічну сутність фінансів.
6. Назвіть характерні ознаки фінансів.
7. Які джерела фінансових ресурсів держави, суб'єктів господарювання, населення ви знаєте?

8. Охарактеризуйте функції фінансів як виявлення їх найважливіших ознак, властивостей і суспільного призначення.
9. У який спосіб фінанси впливають на розширене відтворення?
10. Назвіть основні форми фінансового забезпечення відтворювального процесу.

Теми есе, наукових статей

1. Фінанси як наука, об'єктивна необхідність фінансів для розвитку сучасної держави.
2. Взаємозв'язок понять: фінанси та гроші, фінанси й ціни, фінанси та заробітна плата, фінанси і кредит.
3. Місце фінансів у забезпеченні розвитку економіки держави.
4. Об'єктивні умови виникнення та розвитку фінансів.
5. Характеристика суб'єктів та об'єктів фінансових відносин.
6. Наведіть приклад реалізації розподільчої функції в економіці України.
7. Наведіть приклад реалізації контрольної функції в економіці України.
8. Визначте структуру фінансової науки.
9. Наведіть приклади фінансових відносин на державному та регіональному рівні.
10. Надайте розгорнуту характеристику основних етапів становлення та розвитку фінансової науки.
11. Надайте розгорнуту характеристику основних видів фінансових відносин.
12. Узагальніть форми фінансового забезпечення відтворювального процесу.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Для детального опрацювання теми доцільно користуватися схематично викладеним матеріалом (рис. 1.1 – 1.6).

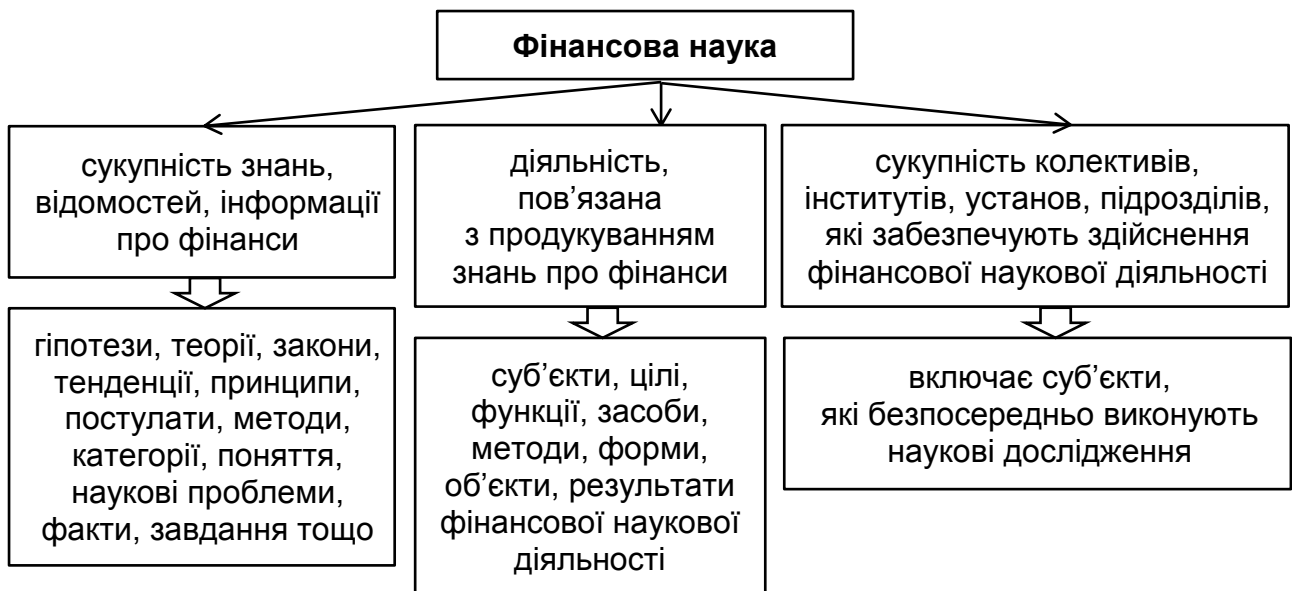

Рис. 1.1. Сутність фінансової науки

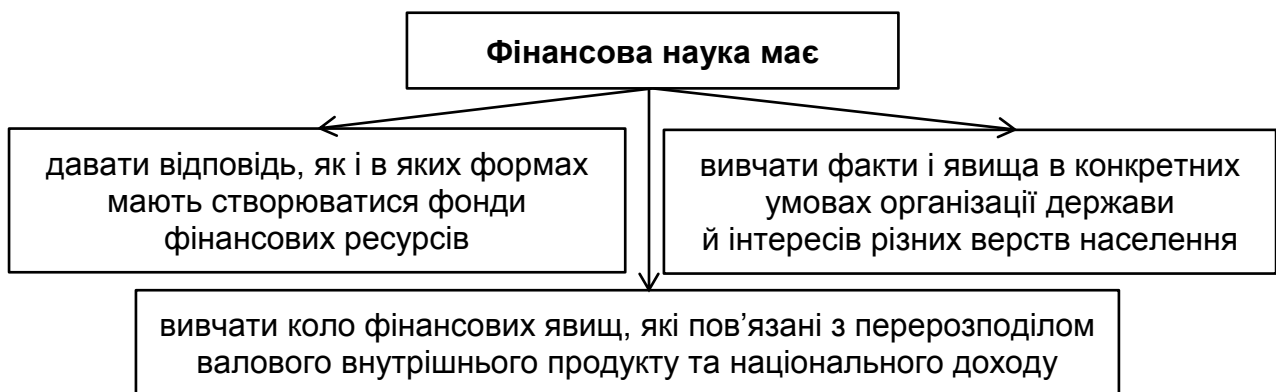

Рис. 1.2. Призначення та роль фінансової науки

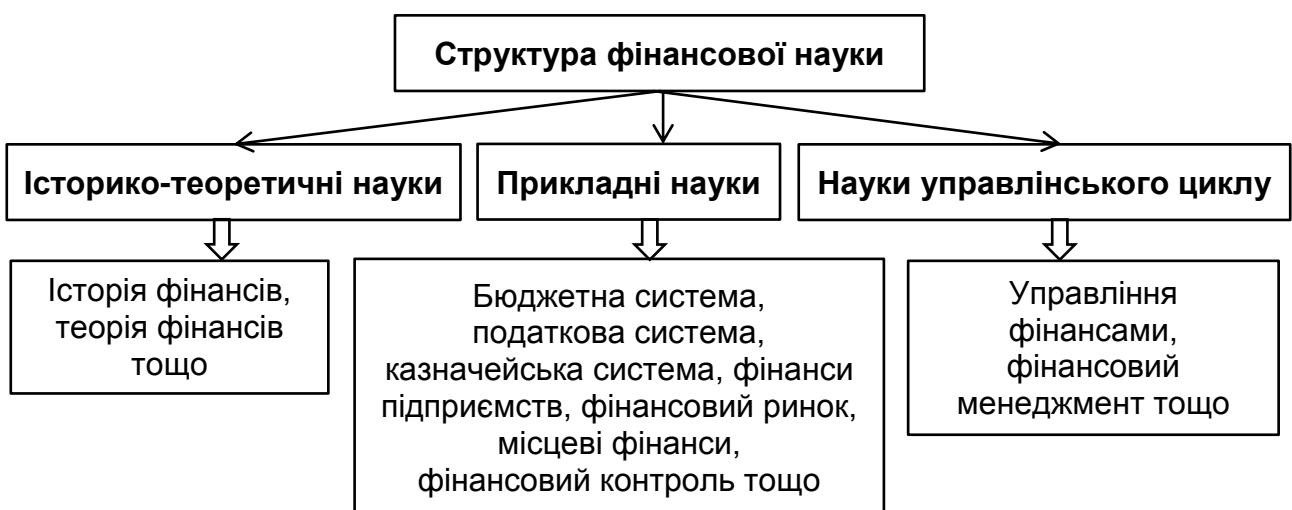

Рис. 1.3. Структура фінансової науки

Рис. 1.4. Функції фінансової науки

Рис. 1.5. Основні етапи становлення та розвитку фінансової науки

Рис. 1.6. Основні види фінансових відносин

Тестові завдання

1. У широкому розумінні під фінансовою наукою слід розуміти:

- а) сукупність колективів, інститутів, установ і підрозділів, які забезпечують здійснення фінансової наукової діяльності;
- б) діяльність, пов'язану з продукуванням знань про фінанси;
- в) спеціалізовану галузь наукових знань, наукову діяльність, спрямовану на вивчення фінансів у теоретичному та практичному аспектах, а також форм організації та функціонування їх окремих інститутів;
- г) сукупність знань, відомостей, інформації про фінанси.

2. Фінанси – це:

- а) чітко відокремлені грошові кошти, які планомірно та в установленому порядку формуються та використовуються на відповідні цілі;
- б) вчення про товарно-грошові відносини, гроші, суспільне виробництво, розподіл ВВП, кругообіг коштів;
- в) формування та використання засобів державного бюджету;
- г) економічні відносини, що складаються під час утворення, розподілу та використання грошових фондів.

3. До основних функцій фінансів відносять:

- а) розподільчу, регуляторну, відтворювальну, контрольну та захисну;
- б) розподільчу, контрольну та соціальну;
- в) розподільчу, регуляторну, відтворювальну, контрольну, стимулюючу;
- г) регулятивну, відтворювальну, контрольну, соціальну та захисну.

4. Основними ознаками фінансів є:

- а) рух вартості від одного суб'єкта до іншого; грошова форма відносин; формування доходів і здійснення видатків;
- б) грошова форма відносин; обмінно-розподільчий характер; еквівалентний (за призначенням) характер обміну та розподілу й нееквівалентний характер перерозподілу;
- в) рух вартості від одного суб'єкта до іншого; грошова форма відносин; формування доходів і здійснення видатків; обмінно-розподільчий характер; еквівалентний (за призначенням) характер обміну та розподілу й нееквівалентний характер перерозподілу.

5. Держава та підприємства регулюють відтворювальний процес на таких стадіях процесу відтворення:

- а) виробництво, обмін;
- б) виробництво, обмін, розподіл, споживання;
- в) розподіл, споживання, обмін;
- г) немає правильної відповіді.

Практичні завдання

Завдання 1.1. Установіть відповідність у вигляді комбінації літер та цифр (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Установлення відповідності економічних категорій

Поняття	Визначення
1. Фінанси	а) спеціалізована галузь наукових знань, наукова діяльність, спрямована на вивчення фінансів у теоретичному та практичному аспектах, а також форм організації та функціонування їхніх окремих інститутів
2. Фінансова наука	б) сукупність грошових коштів, що створюються в результаті діяльності різних суб'єктів господарювання та окремих фізичних осіб
3. Грошові фонди	в) відокремлена частина грошових коштів, що має цільове призначення та відносну самостійність функціонування
4. Фінансові ресурси	в) економічні відносини між економічними суб'єктами з приводу створення, формування та використання фондів грошових коштів на основі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу

Завдання 1.2. Установіть відповідність у вигляді комбінації літер і цифр (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Установлення відповідності економічних категорій

Поняття	Визначення
1	2
1. Розподільча функція фінансів	а) забезпечує створення первинних і вторинних (або похідних) доходів, що важливо для кінцевого встановлення пропорцій у національному доході

1	2
2. Регуляторна функція фінансів	б) полягає у формуванні грошових фондів та отриманні готівкових грошових коштів, необхідних для функціонування економічних суб'єктів
3. Відтворювальна функція фінансів	в) реалізується через формування державою стимуляційного фінансового механізму, оптимального поєднання всіх сфер фінансових відносин, що забезпечує максимальний інтеграційний вплив на розвиток суб'єктів ринкової економіки та темпи економічного зростання
4. Стимуляційна функція фінансів	г) здійснюється через контроль гривнею та контроль фінансовими органами
5. Контрольна функція фінансів	д) на рівні державних фінансів проявляється шляхом втручання та впливу держави через фінанси (податки, тарифи, державний кредит, субсидії, трансферти та ін.) на соціально-економічний розвиток територій, галузей народного господарства й окремих суб'єктів господарювання, громадян у потрібному суспільству напрямі

Завдання 1.3. Установіть відповідність у вигляді комбінації літер і цифр (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Установлення відповідності економічних категорій

Поняття	Визначення
1. Централізовані грошові фонди	а) фонд оплати праці
	б) державний бюджет
	в) інноваційний фонд
2. Децентралізовані грошові фонди	г) фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування
	д) амортизаційний фонд

Рекомендована література: [44; 64; 84; 114; 119].

Розділ 2

Фінансова система та фінансова політика держави

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: основ формування фінансової системи, сфери та ланок фінансової системи; сутності фінансової політики; видів фінансової політики та структури органів, що її здійснюють;

уміння: здійснювати аналіз стану фінансової системи та застосовувати методи реалізації фінансової політики. Визначати переваги та недоліки фінансової політики держави;

комунікація: здатність до визначення умов реалізації фінансової політики, здатність застосовувати методи фінансового механізму;

автономність і відповідальність: здатність приймати рішення, стосовно переваг і недоліків формування фінансової системи, а також особливостей реалізації фінансової політики.

Зміст основних понять і термінів за темою

Бюджетна політика – це визначення державою базових складових формування та використання фондів фінансових ресурсів, централізованих через державний бюджет, а саме: джерела формування доходів державного бюджету; пріоритетні напрями видатків бюджету; допустимі межі розбалансованості бюджету; джерела фінансування бюджетного дефіциту; принципи взаємовідносин між окремими ланками бюджетної системи.

Грошово-кредитна політика регламентує напрями та визначає здійснювані заходи стосовно грошового обігу в державі та кредиту, спрямованих на забезпечення сталого, ефективного функціонування економіки, підтримку в належному стані грошової системи.

Державна аудиторська служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України та який забезпечує формування та реалізує державну політику в сфері державного фінансового контролю [52].

Державна казначейська служба України – це центральний орган виконавчої влади України, що реалізує державну політику в сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. Є учасником системи електронних платежів Національного банку України. Основними завданнями Державної казначейської служби України є реалізація державної політики

у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку виконання бюджетів [53].

Державна служба фінансового моніторингу України – це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України [55].

Державна фіскальна служба України – це центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України [56].

Інвестиційна політика – це складова частина фінансової політики, що проводиться державою та підприємствами у вигляді встановлення структури та масштабів інвестицій, визначення напрямів їх використання, джерел отримання з урахуванням необхідності оновлення основних засобів і підвищення їх технічного рівня. Інвестиційна політика спрямована на створення умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у реальний сектор економіки.

Митна політика передбачає поєднання елементів податкової та цінової політики. Через інструменти митної політики держава може обмежувати чи стимулювати експорт та імпорт товарів (або їх окремих груп), тим самим здійснюючи захист внутрішнього виробника чи, навпаки, стимулюючи вітчизняних виробників більш ефективно забезпечувати конкурентоспроможність своєї продукції.

Міжнародна фінансова політика полягає в управлінні валютно-фінансовими та кредитними відносинами на міжнародному рівні, зокрема і з міжнародними грошово-кредитними організаціями. Міжнародна фінансова політика має бути спрямована не на необмежене залучення фінансових ресурсів з міжнародного ринку капіталів, а на розвиток продуктивних сил усередині держави та на раціональне позиціонування підприємства на міжнародних ринках.

Моніторинг – це сукупність дій, прийомів і способів постійного, систематичного спостереження за фінансовою діяльністю або окремими фінансовими операціями спостережуваного суб'єкта з метою визначення поточних змін і оперативного виявлення слабких місць.

Податкова політика визначає вибір складу податків, розміру їх ставок, пільг і санкцій за кожним видом податків. Вона має будуватися на компромісі інтересів держави та платників податків. Інтереси держави базуються на принципі достатності оподаткування. Водночас оподаткування не повинно підривати мотивацію до ефективної діяльності.

Соціальна політика спрямована насамперед на захист прав громадян України, зокрема на забезпечення населення фінансовими ресурсами. Основні сфери, через які реалізується соціальна політика: пенсійна, міграційна, фінансової допомоги окремим соціальним групам населення та ін.

Сфери фінансової системи: *сфера мікроекономіки* – представлена фінансовими відносинами на рівні суб'єктів господарювання; *сфера макроекономіки* – представлена фінансовими відносинами на рівні держави та характеризує фінансову діяльність держави загалом; *сфера світового господарства* (сфера міжнародних фінансів) – представлена фінансовими відносинами на міжнародному рівні, відображає обмінні та перерозподільчі фінансові відносини на світових ринках; *сфера забезпечення фінансових відносин* – представлена фінансовими відносинами на всіх рівнях; це фінансовий ринок, який охоплює рух фінансових ресурсів як специфічного товару.

Фінансова політика – це сукупність методів і напрямів впливу держави на функціонування фінансової системи. Метою цього впливу є зміцнення економічного (а отже, і політичного) потенціалу країни.

Фінансова стратегія – це довготривалий курс фінансової політики, що розрахований на перспективу та який передбачає рішення великомасштабних завдань, поставлених економічною та соціальною стратегією.

Фінансова тактика спрямована на вирішення завдань конкретного етапу розвитку держави, пов'язана з оперативною зміною форм і методів організації фінансових відносин, перегрупуванням фінансових ресурсів з огляду на поточні потреби країни.

Фінансовий контроль – це система нагляду контрольних органів за фінансово-господарською діяльністю установ і організацій з метою обґрунтованого оцінювання ефективності їх діяльності, перевірки законності та доцільності фінансових операцій, виявлення резервів поліпшення використання ресурсів і збільшення доходів державного бюджету.

Фінансовий механізм – це складова господарського механізму, яка представлена сукупністю форм і видів організації фінансових відносин, методів і умов обчислення, які використовуються для утворення фінансових ресурсів, використання та перерозподілу грошових фондів цільового призначення. Фінансовий механізм застосовується для впливу на соціальну сферу й економіку за умови реалізації злагодженої фінансової політики на місцевому, регіональному рівнях і на рівні суб'єктів господарювання.

Фінансовий механізм підприємства – це складова господарського механізму; сукупність методів і форм, за допомогою яких підприємство забезпечує себе необхідними коштами, досягає необхідного рівня ліквідності та стабільності, досягає максимального прибутку та формує передумови максимізації ринкової вартості суб'єкта господарювання.

Фінансові важелі – це інструменти, які застосовуються в фінансових методах. До них можна віднести: прибуток, доходи, грошові фонди цільового призначення; орендну плату, амортизаційні відрахування; відсоткові ставки за депозитами, позиками, облігаціями; пайові внески, внески в зареєстрований капітал; фінансові санкції; дивіденди, портфельні інвестиції; коливання валютного курсу гривні, дисконт і т. ін.

Фінансові методи – це методи впливу фінансових відносин на господарський процес, використання та формування грошових фондів. Вплив фінансових методів на функціонування суб'єктів господарювання здійснюється за двома напрямками: управління рухом фінансових ресурсів; управління комерційними ринковими відносинами, які пов'язані з порівнянням результатів і витрат, з відповідальністю за ефективне використання грошових фондів і матеріального стимулювання.

Цінова політика заснована на регулюванні цін і тарифів на монопольні товари та послуги.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [64].
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [44].
3. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України : Постанова КМУ, від 15.04.2015 р. № 215 [96].
4. Про Державну фіскальну службу України : Постанова КМУ, від 21.05.2014 р. № 236 [82].
5. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : Постанова КМУ, від 03.02.2016 р. № 43 [95].
6. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : Постанова КМУ, від 29.07.2015 р. № 537 [97].

Запитання для самодіагностики

1. Дайте визначення поняттям: «фінансова система», «фінансова політика», «фінансовий механізм», «фінансовий важіль», «фінансовий контроль».
2. Поясніть, у чому полягає відмінність між сферами та ланками фінансової системи.
3. Визначте, які органи державної влади відіграють провідну роль у формуванні та реалізації фінансової політики.
4. Конкретизуйте місце Міністерства фінансів України у формуванні та реалізації фінансової політики держави.
5. Визначте та порівняйте елементи фінансового механізму.
6. Надайте порівняльну характеристику та визначте відмінності між фінансовим плануванням і фінансовим прогнозуванням.
7. Охарактеризуйте методи фінансового планування та прогнозування.
8. Конкретизуйте призначення фінансового контролю та визначте сфери застосування його інструментів.
9. Визначте сутність фінансових важелів і порівняйте їх види.
10. Охарактеризуйте відмінності між фінансовими стимулами та фінансовими пільгами.

Теми есе, наукових статей

1. Особливості реалізації фінансової політики в Україні.
2. Фінансовий механізм на макроекономічному рівні.
3. Фінансові важелі та їх вплив на розвиток економіки держави.
4. Структура фінансової системи України, її переваги та недоліки.
5. Методи реалізації фінансового контролю на рівні держави.

Тестові завдання

1. *Які елементи включає фінансова система:*
- а) державні фінанси;
 - б) фінанси суб'єктів господарювання;
 - в) фінанси страхування;
 - г) фінансовий ринок;
 - г') фінанси державних підприємств?

2. *Що визначає структуру фінансової системи держави:*

- а) розміри держави;
- б) економічна модель суспільства;
- в) рівень розвитку суспільства;
- г) адміністративно-територіальний поділ держави;
- ґ) наявність зовнішнього руху капіталу?

3. *Змістовність фінансової політики держави розкривається в:*

- а) результатах, що можна отримати внаслідок її реалізації;
- б) структурних елементах фінансової політики;
- в) результатах виконання Державного бюджету;
- г) нормативно-правовій базі, що регламентує функціонування фінансової політики;
- ґ) системі формування, розподілу та перерозподілу ВВП.

4. *Які з цих функцій не виконує Міністерство фінансів України:*

- а) розроблення основних напрямів фінансової політики держави;
- б) забезпечення бюджетного процесу;
- в) регулювання фінансових відносин на мікроекономічному рівні;
- г) оцінювання та аналіз динаміки обсягів прибутку державних підприємств;
- ґ) організація функціонування ринку цінних паперів?

5. *Які критерії вибору оптимально розрахунку планових показників за методом оптимізації планових рішень:*

- а) мінімуму сукупних витрат;
- б) мінімуму поточних витрат;
- в) мінімуму частки змінних витрат у сукупних витратах;
- г) максимуму оборотності оборотного капіталу;
- ґ) максимуму прибутку за фінансовими операціями?

6. *Що не включає в себе фінансовий механізм:*

- а) засоби розподілу національного доходу;
- б) засоби утворення державних бюджетних фондів на загальнодержавному та територіальному рівнях;
- в) засоби формування соціальних позабюджетних державних фондів;
- г) фінансові переваги;

- г) типи платежів у позабюджетні державні фонди та бюджет;
- д) фінансовий контроль;
- е) фінансові сфери та ланки;
- є) фінансове планування та прогнозування?

7. Фінансовий контроль за правовою формою розподіляють на такі елементи:

- а) державний;
- б) відомчий;
- в) міністерський;
- г) внутрішньогосподарський;
- г) громадський;
- д) господарський;
- е) правовий;
- є) цивільний.

8. Моніторинг як елемент фінансового контролю – це:

а) сукупність дій, прийомів і способів постійного, систематичного спостереження за формуванням та розподілом фінансових ресурсів на макроекономічному рівні з метою визначення поточних змін і оперативного виявлення слабких місць;

б) сукупність дій, прийомів і способів постійного, систематичного спостереження за фінансовою діяльністю або окремими фінансовими операціями спостережуваного суб'єкта з метою визначення поточних змін і оперативного виявлення слабких місць;

в) сукупність дій, прийомів і способів постійного, систематичного спостереження за фінансовою діяльністю або окремими фінансовими операціями спостережуваного суб'єкта з метою застосування фінансових санкцій.

9. Які існують види фінансових перевірок:

- а) повторні та зустрічні;
- б) тематичні;
- в) раціоналізаторські;
- г) документальні;
- г) санкційні;
- д) камеральні;

10. Види фінансових резервів – це:

- а) бюджетні;
- б) інвестиційні;
- в) тимчасові;
- г) галузеві;
- ґ) капітальні;
- д) систематичні;
- е) господарські;
- є) капіталізовані;
- ж) страхові.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Опрацювання теоретичного матеріалу розділу передбачає роботу з відкритими статистичними джерелами, зокрема із сайтом Державної служби статистики України. Студентам необхідно на основі опрацювання наукової літератури визначити причини дисбалансів у розподілі доходів і витрат населення, а також порівняти вітчизняну структуру доходів і витрат із розвиненими країнами Європи. Завдання з аналізу індексів цін передбачає визначення причин інфляційних явищ в економіці України.

Рекомендована література: [44; 64; 84; 70; 109; 114; 119].

Ситуаційні завдання

Завдання 2.1. За даними, що наводяться Державною службою статистики, про структуру ресурсів та витрат домогосподарств (табл. 2.1 і 2.2), охарактеризуйте життєвий рівень населення. Надайте порівняльну характеристику структури ресурсів і витрат домогосподарств з однією із розвинених країн.

Структура сукупних витрат домогосподарств

Сукупні витрати домогосподарств	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	3 073,3	3 458,0	3 592,1	3 820,3	4 048,9	4 952,0	5 720,4	7 139,4	8 308,6	9 670,2
Структура сукупних витрат домогосподарств	відсотків									
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9	92,0	91,3
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9	47,7	46,6
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1	3,4	3,2
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9	41,5
зокрема										
одяг і взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5	5,4	5,5
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0	15,2	14,6
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0	2,1	1,8
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8	4,0	4,1
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7	3,7	4,8
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4	2,6	2,8
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6	1,8	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3	2,4	2,6
різні товари та послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5	2,7	2,6
Неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1	8,0	8,7
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів і послуг</i>	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4	13,9	13,0

Структура сукупних ресурсів домогосподарств

Сукупні ресурси домогосподарств	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	3 481,0	3 853,9	4 144,5	4 470,5	4 563,3	5 231,7	6 238,8	8 165,2	9 904,1	12 118,5
Структура сукупних ресурсів домогосподарств	відсотків									
Грошові доходи	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4	86,0	87,5	89,9	92,0
оплата праці	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	46,7	52,4	54,5	57,3
доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	5,2	4,4	6,0	6,5
доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	2,9	3,0	2,5	2,4
пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2	23,1	20,2	19,9	19,2
грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1	8,1	7,5	7,0	6,6
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1	4,8	4,0	3,8	3,6
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3	4,7	4,7	2,8	0,7
Пільги безготівкові на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Інші надходження	4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	3,8	4,1	3,4	3,1	3,3
Довідково: загальні доходи, грн	3 369,8	3 708,2	4 031,9	4 331,0	4 470,9	5 122,0	6 095,0	8 013,1	9 720,2	11 859,8

Завдання 2.2. За даними, що наводяться Державною службою статистики, про індекси споживчих цін у 2002 – 2020 рр. (до відповідного періоду попереднього року) (табл. 2.3) охарактеризуйте проблеми, характерні для економіки України. Визначте проблеми та перспективи розвитку національної економіки з огляду на наявні індекси цін.

Таблиця 2.3

Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2002 – 2020 рр. (до попереднього року), %

Роки	Індекс споживчих цін	Продукти харчування та безалкогольні напої	Алкогольні напої, тютюнові вироби	Одяг і взуття	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок	Відпочинок і культура	Освіта	Ресторани та готелі	Різні товари та послуги
2002	100,8	99,9	101,1	101,0	102,3	100,6	103,6	101,7	104,4	102,2	107,2	109,2	101,8
2003	105,2	106,3	102,2	100,6	104,3	101,6	103,9	103,7	104,8	102,1	106,6	108,4	102,8
2004	109,0	111,4	104,7	101,0	107,1	103,0	105,3	110,9	100,0	102,8	108,1	109,2	105,6
2005	113,5	116,2	106,5	101,9	109,0	104,7	109,7	120,0	100,7	103,9	113,1	117,5	106,2
2006	109,1	105,3	106,2	102,3	134,1	102,0	106,3	114,3	108,5	103,1	117,0	116,4	106,0
2007	112,8	109,7	107,8	102,0	142,5	102,3	110,2	109,5	110,4	104,4	115,5	112,7	108,1
2008	125,2	135,7	114,9	102,8	114,2	107,6	119,0	124,5	100,4	108,4	122,1	128,4	122,8
2009	115,9	111,9	136,0	108,0	125,5	122,1	131,5	120,7	107,1	119,7	122,3	116,3	127,7
2010	109,4	110,9	125,6	103,7	109,4	103,2	107,9	109,6	93,6	104,0	113,1	107,4	109,2
2011	108,0	106,4	116,0	101,6	117,1	102,9	106,7	117,6	100,6	103,7	108,9	107,8	107,3
2012	100,6	97,9	107,5	98,9	102,6	101,9	103,7	108,2	102,0	101,5	105,1	104,6	103,6
2013	99,7	97,8	108,4	97,0	100,3	99,7	102,3	102,0	101,2	99,7	103,4	101,9	102,0
2014	112,1	112,2	116,7	102,0	116,2	111,7	116,5	124,5	100,9	110,7	103,2	106,7	111,4
2015	148,7	145,9	133,2	133,1	215,8	145,9	137,6	136,8	105,9	142,7	117,9	124,3	138,6
2016	113,9	109,0	112,6	116,1	135,1	109,4	111,7	106,5	103,9	112,2	116,5	113,1	110,3
2017	114,4	112,9	126,2	102,4	126,7	102,9	106,2	114,2	108,7	104,3	111,9	113,6	105,4
2018	110,9	111,1	118,5	101,8	106,8	106,1	108,8	115,7	111,0	104,4	114,6	115,3	109,5
2019	107,9	108,0	115,6	100,2	108,0	102,9	106,7	104,1	115,5	102,4	113,4	111,1	109,8
2020	102,7	102,7	110,7	95,4	97,0	99,3	105,3	98,1	106,5	98,2	113,6	105,9	106,4

Розділ 3

Податки. Податкова система

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності податків та їх функцій, елементів податку, особливостей класифікації податків і зборів, складових податкової системи, базових засад обчислення податків і зборів;

уміння: працювати з Податковим кодексом та іншими нормативними документами з питань нарахування та сплати податків; визначати належні до сплати суми податків і зборів, формувати податкові декларації та податкові розрахунки за кожним обов'язковим платежем;

комунікації: володіння технологіями спілкування з представниками органів стягнення, здатність обґрунтовувати отримані у податкових деклараціях і розрахунках суми податків і зборів з посиланням на норми чинного податкового законодавства;

автономність і відповідальність: здатність самостійно приймати рішення про обрання доцільної системи оподаткування; здатність самостійно визначати належні до сплати суми податків і зборів; відповідальність за якість проведених розрахунків та ухвалених рішень.

Змістовність основних понять і термінів за темою

База оподаткування – це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання.

Збір (плата, внесок) – це обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів з умовою отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій.

Об'єкт оподаткування – це майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

Орган стягнення – це державний орган, уповноважений здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу в межах повноважень, встановлених чинним законодавством.

Податкова пільга – це передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку і збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності відповідних підстав.

Податкова політика – це діяльність держави у сферах правової регламентації та організації справляння податків і платежів, складова державної фінансової політики.

Податкова система – це сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, що справляються в установленому законодавством порядку.

Податковий період – це встановлений чинним законодавством період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків і зборів.

Податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Ставка податку – це розмір податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування.

Суб'єкт оподаткування (платник податку) – це особа, що відповідає за зобов'язання перед бюджетом (сплачує податок).

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Митний кодекс України : Закон України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [49].
2. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [64].
3. Положення про Державну митну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 227 від 06.03.2019 р. [66].
4. Положення про Державну податкову службу України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 227 від 06.03.2019 р. [67].

Запитання для самодіагностики

1. Визначте призначення податків і назвіть їхні основні функції.
2. Охарактеризуйте принципи, які покладені в основу побудови системи оподаткування.

3. Охарактеризуйте елементи податку.
4. Охарактеризуйте прямі податки, що стягуються в Україні.
5. Що таке податкова знижка за податком на доходи фізичних осіб та як нею скористатися?
6. Опишіть базові засади справляння податку на додану вартість.
7. Назвіть перелік підакцизних товарів та охарактеризуйте порядок стягнення акцизного податку.
8. Визначте складові рентної плати, її призначення та порядок стягнення.
9. З якою метою запроваджено екологічний податок та якими є базові засади його справляння?
10. Що таке мито, який порядок його встановлення та сплати?
11. Назвіть місцеві податки, що стягуються в Україні. Опишіть порядок їх нарахування та сплати.
12. Назвіть місцеві збори, що стягуються в Україні, опишіть порядок їх нарахування та сплати.

Теми есе, наукових статей

1. Податкова політика сучасної України.
2. Шляхи вдосконалення системи оподаткування.
3. Непряме оподаткування в Україні.
4. Удосконалення прибуткового оподаткування.
5. Напрями вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб.
6. Майнове оподаткування: вітчизняний та світовий досвід.
7. Переваги та ризики використання спрощеної системи оподаткування.
8. Проблематика нейтральності оподаткування.

Тестові завдання

1. Яке з наведених далі тверджень є помилковим:

- а) податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету;
- б) принцип економічності оподаткування передбачає установлення податків і зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;

- в) податок на доходи фізичних осіб належить до групи загальнодержавних податків;
- г) транспортний податок є складовою податку на майно?

2. Яке з наведених тверджень є помилковим:

- а) база оподаткування – це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання;
- б) ставка податку – це розмір податкових нарахувань на одиницю вимірювання бази оподаткування;
- в) податковий період – це період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків і зборів;
- г) суб'єктом оподаткування є майно, товари, дохід, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг)?

3. Яке з наведених тверджень є помилковим:

- а) податок на прибуток підприємств належить до групи прямих податків;
- б) загальнодержавні податки, що стягують відповідно до чинного законодавства України, зараховують до Державного бюджету;
- в) фактичними платниками непрямих податків виступають кінцеві споживачі;
- г) акцизний податок формується як надбавка до ціни товару?

4. За якими з обов'язкових платежів, застосовану ставку податку, можна охарактеризована як тверду фіксовану ставку податку:

- а) рентна плата за спеціальне використання поверхневих вод Сіверського Дінця, що стягується за ставкою 113,45 грн за 100 м³ води;
- б) збір за місця для паркування транспортних засобів, що стягується за ставкою 0,075 % від мінімальної заробітної плати, яка є чинною станом на 1 січня звітного року, за кожний день діяльності за 1 м² площі;
- в) податок на додану вартість, що стягується за ставкою 20 %;
- г) єдиний податок для платників податку 1 групи, що стягується за ставкою 10 % від прожиткового мінімуму на працездатну особу, що є чинним станом на 1 січня звітного року, за кожний місяць провадження діяльності?

5. Який з наведених обов'язкових платежів не передбачений Податковим кодексом України:

- а) мито;
- б) судовий збір;
- в) акцизний податок з реалізованих суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів;
- г) туристичний збір?

6. Які з наведених операцій не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість:

- а) операції з передання майна у відповідальне зберігання та у лізинг (оренду), крім передання у фінансовий лізинг;
- б) операції з постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України;
- в) операції з ввезення товарів на митну територію України;
- г) операції з постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і вантажів автомобільним та авіаційним транспортом?

7. Платники єдиного податку, що сплачують його у складі третьої групи платників єдиного податку:

- а) не є платниками податку на додану вартість;
- б) є платниками податку на додану вартість із застосуванням ставки єдиного податку 3 %;
- в) є платниками податку на додану вартість при застосуванні ставки єдиного податку 5 %;
- г) є платниками податку на додану вартість у разі, якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг, що підлягають оподаткуванню, нарахована (сплачена) такій особі протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 1 млн грн (без урахування ПДВ).

8. Яке з наведених тверджень є помилковим:

- а) об'єктом оподаткування за податком на прибуток є прибуток, який визначається шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності підприємства, на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу України;

б) платники податку на прибуток, річний дохід яких від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку, за останній річний звітний період не перевищує 40 млн грн, можуть визначати об'єкт оподаткування за податком на прибуток без коригування фінансового результату до оподаткування на всі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових років);

в) платники податку на прибуток зобов'язані сплачувати до бюджету щомісячні авансові внески з огляду на прогнозну величину об'єкта оподаткування;

г) податкове законодавство визначає мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів (крім випадку застосування виробничого методу нарахування амортизації), що впливає на визначення об'єкта оподаткування за податком на прибуток?

9. Плата за землю:

а) справляється у формі земельного податку або орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності;

б) є загальнодержавним податком;

в) стягується виключно з власників земельних ділянок;

г) стягується за ставками, встановленими Верховною Радою України.

10. Мінімальне акцизне податкове зобов'язання приймається до уваги в обчисленні суми акцизного податку:

а) за всіма підакцизними товарами (продукцією);

б) з тютюнових виробів;

в) з сигарет;

г) за всіма підакцизними товарами, що імпортуються до України.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Успішне виконання ситуаційних завдань передбачає обов'язковий попередній перегляд матеріалів лекції, навчального посібника з дисципліни, а також роботу з нормативними документами. У ході виконання розрахунків за завданням 3.1 потрібно взяти до уваги, що об'єктом оподаткування за податком на прибуток є прибуток, який визначається шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного

у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу України.

Для платників податку, у яких річний дохід, визначений за правилами бухгалтерського обліку, за останній річний звітний період, від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), не перевищує 40 млн грн, об'єкт оподаткування може визначатися без коригування фінансового результату до оподаткування на всі різниці крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років.

Для визначення об'єкта оподаткування за умовами поставленого завдання рекомендується сформувати таблицю за формою розділу I «Фінансові результати» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід), затвердженого Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», після чого до отриманої величини прибутку до оподаткування застосувати чинну ставку оподаткування за податком на прибуток.

У виконанні розрахунків за завданням 3.2 слід взяти до уваги, що сума податку на додану вартість, яка підлягає сплаті до бюджету, визначається як різниця між величиною податкових зобов'язань і податкового кредиту. Податкове зобов'язання за податком на додану вартість є загальною сумою податку, що отримана (нарахована) платником податку в звітному (податковому) періоді, та/або сума коштів, сформована за рахунок податкових пільг, що були використані платником податків не за цільовим призначенням чи з порушенням порядку їх надання, встановленим Податковим кодексом.

До податкового кредиту за податком на додану вартість відносять суми податку, сплачені/нараховані у разі здійснення операцій з:

- а) придбання або виготовлення товарів і послуг;
- б) придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів (зокрема у зв'язку з придбанням та/або ввезенням таких активів як внесок до статутного фонду та/або уразі передання таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);
- в) отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;

г) ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу;

г) ввезення товарів та/або необоротних активів на митну територію України.

Податкові зобов'язання та податковий кредит виникають за датами, визначеними, відповідно до ст. 187 і п. 2 ст. 198 Податкового кодексу України.

Для виконання розрахунків за завданням 3 слід взяти до уваги, що акцизний податок в Україні стягують за ставками, визначеними ст. 215 Податкового кодексу України з урахуванням норм ст. 17 підрозд. 5 «Особливості справляння акцизного податку та екологічного податку» розділу XX «Перехідні положення». За сигаретами застосовують одночасно адвалорну та специфічну ставки. Остаточна, визначена як сума податку за обома ставками, величина розрахованого акцизного податку не може бути меншою за величину мінімального акцизного податкового зобов'язання.

Щодо виконання розрахунків за завданням 3.4 слід взяти до уваги, що доходи працівників, нарахованих у формі заробітної плати та прирівняних до неї виплат, обкладаються податком на доходи фізичних осіб (за ставкою 18 %) і військовим збором (за ставкою 1,5 %). Платник податку має право скористатися податковою соціальною пільгою. Її розміри й умови застосування визначені ст. 169 Податкового кодексу України. Після визначення належних до утримання з заробітної плати працівника обов'язкових платежів розраховують суму, яка буде виплачена працівникові на руки (перерахована на банківський рахунок працівника) – як різницю між нарахованою заробітною платою та загальною сумою здійснених утримань із заробітної плати.

У виконанні розрахунків за завданням 3.5 слід взяти до уваги, що оподаткування фізичних осіб-підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування, здійснюється за правилами, визначеними розділу XIV Податкового кодексу України. Суб'єкти спрощеної системи оподаткування – платники єдиного податку в складі другої групи за умови дотримання встановлених вимог (неперевищення кількістю працевлаштованих такими суб'єктами працівників граничної кількості – 10 осіб) і неперевищення доходами таких суб'єктів 834 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року, сплачують до бюджету фіксовану суму єдиного податку відповідно до норм ст. 293 Податкового кодексу України.

Виконуючи розрахунки за завданням 3.6, слід взяти до уваги, що платниками земельного податку є власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) і землекористувачі. Об'єктами оподаткування є: земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні, та земельні частки (паї), які перебувають у власності. Базою оподаткування є: а) нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації; б) площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено. Ставка земельного податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено (незалежно від місцезнаходження), визначена ст. 274 Податкового кодексу України. Коефіцієнт індексації слід визначити на підставі актуальної інформації (Листа) Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. Для індексації за 2020 р. до уваги, зокрема, беруть Лист згаданого відомства від 06.01.2021 р. № 22-28-0.222-171/2-21.

Ситуаційні завдання

Завдання 3.1. Річний валовий дохід підприємства становив 29,2 млн грн, собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) – 18,7 млн грн, адміністративні витрати – 2,3 млн грн, витрати на збут – 3,7 млн грн, інші операційні доходи – 0,2 млн грн, інші операційні витрати – 0,4 млн грн, фінансові витрати – 2,7 млн грн, інші доходи – 1,3 млн грн, інші витрати – 0,9 млн грн. Визначте суму податку на прибуток підприємства, якщо суб'єкт господарювання – платник податку на прибуток прийняв рішення про незастосування коригувань фінансового результату до оподаткування.

Завдання 3.2. Протягом звітної періоду на підприємстві, що зареєстровано платником податку на додану вартість, відбулися такі операції:

1) отримано товарно-матеріальні цінності на суму 26 000 грн (у т. ч. ПДВ) від постачальника, призначені для використання у господарській діяльності платника податку;

2) отримано аванс від покупця в сумі 37 500 грн (у т. ч. ПДВ) за продукцію, що буде реалізована у наступному звітному періоді;

3) реалізована продукція покупцеві на суму 54 000 грн (у т. ч. ПДВ). Розрахунки не проведені;

4) придбаний основний засіб вартістю 32 000 грн (у т. ч. ПДВ), призначений для використання у господарській діяльності платника податку. Розрахунки проведені;

5) придбані матеріальні цінності на суму 14 700 грн у платника єдиного податку третьої групи, неплатника ПДВ. Розрахунки проведені.

Визначте суму податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету.

Завдання 3.3. Визначте суму акцизного податку від реалізації 200 тис. пачок сигарет з фільтром за умови, що кількість сигарет у пачці становить 20 шт., середнє значення максимальної роздрібної ціни однієї пачки становить 54 грн.

Завдання 3.4. Сума нарахованої заробітної плати працівниці підприємства, яка утримує двох дітей з інвалідністю, становить 7 000 грн. Визначте суму утриманих податків і зборів з доходів фізичної особи та суму, належну до отримання фізичною особою на руки.

Завдання 3.5. Фізична особа-підприємець, що здійснює діяльність у другій групі платників єдиного податку, за підсумками звітного року реєструє дохід у сумі 530 тис. грн. Визначте належну до сплати фізичною особою-підприємцем суму єдиного податку та терміни її перерахування до бюджету.

Завдання 3.6. Визначте суму земельного податку та терміни його сплати до бюджету для магазину жіночого одягу, розташованому в м. Харків, який займає площу 150 м², за умови, що нормативна грошова оцінка 1 м² станом на 01.01.2018 р. становить 1 512,38 грн.

Рекомендована література: [49; 64; 66; 67].

Розділ 4

Бюджет. Бюджетна система

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності та призначення бюджету, функцій бюджету, змістовності та складових бюджетної політики, стадій бюджетного процесу й основних бюджетних процедур; складу та джерел формування доходів, складу видатків й основ їх розподілу між бюджетами, базових засад здійснення міжбюджетних відносин і чинних правил їх регулювання; сутності бюджетного дефіциту, причин його виникнення та джерел фінансування; сутності державного (місцевого) боргу та порядку здійснення видатків на його обслуговування;

уміння: працювати з нормативно-правовою базою з питань бюджету та бюджетних правовідносин; уміти використовувати бюджетну класифікацію, аналізувати динаміку та структуру доходів і видатків бюджету; визначати показники та джерела фінансування бюджетного дефіциту; визначати й аналізувати показники боргового навантаження;

комунікації: володіння технологіями спілкування з розпорядниками й отримувачами бюджетних коштів; здатність до узгодження дій з управліннями Державної казначейської служби, фінансовими управліннями;

автономність і відповідальність: здатність самостійно визначати й аналізувати показники доходів, видатків, дефіциту та фінансування бюджету; відповідальність за якість проведених розрахунків і прийнятих рішень.

Змістовність основних понять і термінів за темою

Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються, відповідно, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного й соціального розвитку, а саме:

- визначення форм, методів і джерел формування доходів державного та місцевого бюджетів;

- визначення пріоритетних напрямів видатків бюджету;
- визначення допустимих меж розбалансованості бюджету;
- визначення джерел фінансування бюджетного дефіциту;
- визначення принципів взаємовідносин між окремими ланками бюджетної системи.

Бюджетний механізм – це сукупність засобів, які застосовує держава, із метою організації бюджетних відносин і забезпечення належних умов для економічного та соціального розвитку.

Бюджети місцевого самоврядування – це бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (у разі утворення районних у місті рад).

Бюджетна декларація – це документ середньострокового бюджетного планування, що визначає засади бюджетної політики та показники державного бюджету на середньостроковий період і є основою для складання проєкту Державного бюджету України та прогнозів місцевих бюджетів.

Бюджетна класифікація – це єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Бюджетна система України – це сукупність державного та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна стратегія – це складова бюджетної політики, спрямована на вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства шляхом своєчасної зміни способів організації бюджетних взаємовідносин, переорієнтації бюджетного механізму, перерозподілу фінансових ресурсів.

Бюджетна тактика – це довготривалий курс бюджетної політики, розрахований на перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією.

Бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їхнє виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура та взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

Видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів із бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, здійснення їхнього бюджетного відшкодування; компенсація частини суми штрафних (фінансових) санкцій, що перераховують покупцям (споживачам) коштом штрафних (фінансових) санкцій, застосованих органами, що контролюють стягнення надходжень бюджету, за наслідками проведеної перевірки за зверненням або скаргою покупця (споживача) про порушення платником податків установленого порядку здійснення розрахункових операцій.

Витрати бюджету – це видатки бюджету, надання кредитів із бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Гарантований державою борг – це загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

Державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають, унаслідок державного запозичення.

Доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, стягнення яких передбачене законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України. Метою регулювання міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами за бюджетами, та фінансових ресурсів, які мають забезпечувати виконання цих повноважень.

Міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно та безповоротно передають з одного бюджету до іншого.

Місцеві бюджети – це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

Надходження бюджету – це доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження унаслідок продажу/подання цінних паперів.

Отримувач бюджетних коштів – це суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їхнє виконання кошти бюджету.

Розпорядник бюджетних коштів – це бюджетна установа в особі її керівника, уповноважена на отримання бюджетних асигнувань, узяття бюджетних зобов'язань, довгострокових зобов'язань за енергосервісом та здійснення витрат бюджету.

Трансферти – це кошти, отримані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. [44].

2. Європейська хартія місцевого самоврядування. Офіційний переклад [46].

3. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 р. – № 3. – Ст. 141 [48].

4. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [64].

5. Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11 від 14.01.2011 р. [73].

6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. [108].

Запитання для самодіагностики

1. Визначте сутність, призначення та роль бюджету в соціально-економічному розвитку країни.
2. Обґрунтуйте об'єктивні передумови виникнення та основне призначення бюджету.
3. Дайте загальну характеристику Бюджетного кодексу України.
4. Визначте порядок обчислення абсолютних і відносних показників бюджетного дефіциту й охарактеризуйте основні причини, що викликають його виникнення.
5. Назвіть та охарактеризуйте джерела фінансування бюджетного дефіциту.
6. Дайте визначення та назвіть складові бюджетної системи України.
7. Опишіть стадії бюджетного процесу в Україні на загальнодержавному рівні.
8. Дайте визначення сутності міжбюджетних відносин і визначте склад міжбюджетних трансфертів, установлених Бюджетним кодексом України.
9. Назвіть склад доходів Державного та місцевих бюджетів.
10. Охарактеризуйте склад видатків, що фінансуються з Державного та місцевих бюджетів.
11. Назвіть та охарактеризуйте функції державного боргу.
12. Охарактеризуйте сучасний стан державного та гарантованого державою боргу.

Теми есе, наукових статей

1. Становлення бюджетних відносин в окремих країнах.
2. Бюджетна історія України.
3. Надходження від приватизації як джерело фінансування бюджетного дефіциту.
4. Проблематика міжбюджетних відносин в Україні та світі.
5. Дотації вирівнювання у Європейській хартії про місцеве самоврядування.
6. Формування спроможних територіальних громад.
7. Шляхи зростання дохідної бази Державного та місцевих бюджетів.
8. Боргова політика держави.

Тестові завдання

1. *Визначення якого з наведених термінів Бюджетного кодексу України є помилковим або неповним:*

а) витрати бюджету – це видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів;

б) видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом;

в) надходження бюджету – це доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/подання цінних паперів;

г) дефіцит бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами?

2. *До бюджетів місцевого самоврядування не належать бюджети:*

а) районів у містах;

б) міських територіальних громад;

в) областей;

г) сільських територіальних громад.

3. *Яке з поданих тверджень є помилковим:*

а) горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів міських територіальних громад здійснюється окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств і податку на доходи фізичних осіб;

б) реверсна дотація – це трансферт, що використовується для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;

в) базова дотація надається відповідному бюджету в обсязі 80 % суми, необхідної для досягнення значення індексу податкоспроможності забезпеченості відповідного бюджету 0,9;

г) базова дотація – це міжбюджетний трансферт, що використовується для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій?

4. *Потенційним напрямом спрямування коштів від сформованого з профіцитом загального фонду місцевого бюджету може бути:*

- а) придбання цінних паперів;
- б) виконання зобов'язань за непогашеними позиками;
- в) погашення місцевого боргу;
- г) розміщення коштів на депозитах.

5. *Які з наведених складових зараховують до доходів загального фонду Державного бюджету України:*

- а) власні надходження бюджетних установ;
- б) судовий збір;
- в) військовий збір;
- г) надходження до Фонду соціального захисту інвалідів?

6. *Видатки спеціального фонду бюджетів:*

- а) не мають конкретних (закріплених) джерел фінансування;
- б) фінансують за рахунок цільових доходів;
- в) посідають левову (понад 75 %) частку в загальній сумі видатків;
- г) передбачають у бюджетах починаючи з 2011 р.

7. *Податок на доходи фізичних осіб (крім податку з визначеного переліку пасивних доходів), що сплачується на території сільських територіальних громад, зараховують до бюджетів рад таких громад в обсязі:*

- а) 0 % від суми зібраного на території ради податку;
- б) 10 % від суми зібраного на території ради податку;
- в) 25 % від суми зібраного на території ради податку;
- г) 60 % від суми зібраного на території ради податку.

8. *До видатків на загальнодержавні функції згідно з бюджетною класифікацією відносять видатки на:*

- а) цивільну оборону;
- б) дорожнє господарство;
- в) обслуговування боргу;
- г) протипожежний захист і рятування.

9. Яке з поданих тверджень є помилковим:

а) граничний обсяг надання державних гарантій не може перевищувати 5 % планових доходів загального фонду державного бюджету України;

б) визначений Бюджетною декларацією показник дефіциту державного бюджету на кожний рік середньострокового періоду не може перевищувати 3 % прогнозного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік;

в) загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 % річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України;

г) загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого територіальною громадою міста Києва боргу (без урахування гарантійних зобов'язань, що виникають за кредитами/позиками від міжнародних фінансових організацій) станом на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 400 % середньорічного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку (без урахування обсягу місцевих запозичень і капітальних трансфертів (субвенцій) з інших бюджетів)?

10. До видатків місцевих бюджетів, що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів, належать:

а) місцеві програми з розвитку фізичної культури та спорту;

б) видатки на дошкільну освіту;

в) видатки на первинну медико-санітарну допомогу;

г) державні культурно-освітні програми.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Успішне виконання ситуаційних завдань передбачає обов'язковий попередній перегляд матеріалів лекції, навчального посібника з дисципліни, а також роботу з нормативними документами. У виконанні розрахунків за завданням 1 потрібно взяти до такі аспекти.

Відповідно до бюджетної класифікації **доходи бюджету включають** п'ять складових: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій із капіталом; трансферти; цільові фонди. Своєю чергою, надходження бюджету містять: доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від

приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів із депозитів, надходження внаслідок продажу/подання цінних паперів.

Витрати бюджету містять: видатки бюджету, надання кредитів із бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Дефіцит (профіцит) бюджету визначають як різницю між доходами та видатками (з урахуванням сальдо операцій кредитування). Перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів із бюджету та поверненням кредитів до бюджету) характеризує бюджетний дефіцит; перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів із бюджету) – бюджетний профіцит.

Фінансування державного бюджету становить суму складових:

надходження та витрати, пов'язані зі зміною обсягу боргу (чисті запозичення, що розраховують як різницю між сумою запозичень і сумою погашення зобов'язань);

надходження та витрати, пов'язані зі зміною обсягів депозитів (різниця між величиною повернутих коштів із депозитів і розміщених коштів на депозитах);

надходження та витрати, пов'язані зі зміною обсягів цінних паперів (різниця між сумою надходжень, отриманих від продажу цінних паперів, і витратами, пов'язаними із придбанням цінних паперів);

кошти (надходження) від приватизації державного майна;

зміна залишків бюджетних коштів, які використовують для покриття дефіциту бюджету або визначення профіциту бюджету (різниця між залишком коштів на початок і кінець звітного періоду).

Важливого значення для адекватного й обґрунтованого оцінювання величини бюджетного дефіциту набуває обчислення його відносних, розрахованих у відсотках показників:

відношення бюджетного дефіциту до величини валового внутрішнього продукту;

відношення бюджетного дефіциту до величини доходів бюджету;

відношення бюджетного дефіциту до величини видатків бюджету.

Для виконання розрахунків за завданням 4.2 слід взяти до уваги, що зведений бюджет є сукупністю показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного та соціального розвитку держави. Зведені показники бюджету розраховують на різних рівнях:

держави, АР Крим, області, міської територіальної громади, у складі якої утворені райони у місті. Запитувані за умовою завдання показники зведених бюджетів області та міської територіальної громади, у складі якої утворені райони у місті, містять такі складові. Зведений бюджет області включає показники обласного бюджету, районних бюджетів і бюджетів місцевого самоврядування на території цієї області. Зведений бюджет міської територіальної громади, у складі якої утворені райони у місті, включає показники міського бюджету та бюджетів районів у місті (у разі утворення районних у місті рад).

У виконанні розрахунків за завданням 4.3 слід взяти до уваги визначений чинним бюджетним законодавством порядок проведення горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій. Таке вирівнювання в частині бюджетів місцевого самоврядування здійснюється виключно за надходженнями податку на доходи фізичних осіб. Умови здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій наведено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Умови здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій

Значення індексів податкоспроможності	Міжбюджетний трансферт	Величина міжбюджетного трансферту
Менше ніж 0,9	Базова дотація	80 % від суми, необхідної для досягнення індексом податкоспроможності значення 0,9
0,9 – 1,1	Вирівнювання не здійснюють	
Понад 1,1	Реверсна дотація (вилучення коштів до державного бюджету)	50 % від суми, що перевищує значення індексу податкоспроможності 1,1

Отже, в основу визначення величини базової (реверсної) дотації закладено значення індексу податкоспроможності – коефіцієнта, що визначає рівень податкоспроможності бюджету місцевого самоврядування порівняно з аналогічним середнім показником за всіма бюджетами місцевого самоврядування в Україні (крім бюджетів міст Києва та Севастополя) у розрахунку на одну людину. За результатом обчислення індексів податкоспроможності розраховують обсяги трансфертів, що надаються місцевому бюджету чи підлягають вилученню.

У виконання завдання 4.4 рекомендується обчислити показники структури та динаміки доходів Державного бюджету, визначити зміну абсолютних і відносних показників доходів, розрахувати темпи росту (зменшення) доходів у розрізі їх окремих складових і зробити ґрунтовні висновки за результатами проведеного аналізу. Джерелом інформації виступають дані Державної казначейської служби України, представлені на офіційному сайті цього відомства за посиланням: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

У виконанні завдання 4.5 слід взяти до уваги, що розмежування видатків між бюджетами регламентовано гл. 14 Бюджетного кодексу України. Так, склад видатків, що можуть здійснюватися з Державного бюджету України, визначений ст. 87; видатків з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад – ст. 89; видатків з обласних бюджетів і бюджету АР Крим – ст. 90; видатків, що можуть здійснюватися одночасно з усіх місцевих бюджетів, – ст. 91 Бюджетного кодексу України. Детально дослідивши такий перелік, потрібно назвати бюджет, з якого буде проводитися фінансування запитуваних за умовою завдання видатків, позначивши такий бюджет за кожною позицією видатків відповідною позначкою (✓ чи +).

Ситуаційні завдання

Завдання 4.1. Фактичні показники Державного бюджету України становлять (млрд грн): податкові надходження – 932,3; неподаткові надходження – 185,7; погашення внутрішніх зобов'язань – 169,4; надходження від приватизації державного майна – 16,9; повернення бюджетних коштів із депозитів – 5,9; доходи від операцій із капіталом – 2,9; цільові фонди – 1,4; видатки бюджету – 1 215,9; надходження з інших бюджетів – 1,7; погашення зовнішніх зобов'язань – 145,2; надання кредитів із бюджету – 7,1; розміщення бюджетних коштів на депозитах – 6,3; внутрішні запозичення – 137,5; зовнішні запозичення – 256,0; придбання цінних паперів – 3,5; надходження внаслідок продажу/подання цінних паперів – 4,7; повернення кредитів до бюджету – 2,4. Залишки бюджетних коштів на початок і кінець звітного періоду становлять 3,0 млрд грн. Номінальна фактична величина валового внутрішнього продукту становила 4 119,8 млрд грн.

Визначте загальний обсяг доходів, надходжень, витрат, дефіциту та фінансування державного бюджету. Обчисліть відносні показники бюджетного дефіциту.

Завдання 4.2. Сумарний обсяг доходів бюджетів сільських територіальних громад складає 7,6 млрд грн, селищних територіальних громад – 25,4 млрд грн, міських територіальних громад (без територіальної громади міста з районним поділом) – 28,4 млрд грн, бюджету територіальної громади міста з районним поділом – 12,3 млрд грн, бюджетів районів міста – 1,8 млрд грн, бюджету області – 4,3 млрд грн.

Визначте обсяги доходів зведеного бюджету територіальної громади міста з районним поділом та обласного бюджету.

Завдання 4.3. На підставі наведених у табл. 4.2 даних розмежуйте видатки між відповідними бюджетами.

Таблиця 4.2

Розмежування видатків між бюджетами

№ з/п	Види видатків	Державний бюджет	Обласний бюджет	Районний бюджет	Бюджет територіальної громади
1	2	3	4	5	6
1	Обласна державна адміністрація				
2	Заклад вищої освіти державної власності				
3	Багатопрофільна лікарня, що виконує специфічні загальнодержавні функції, згідно з переліком, затвердженим Урядом				
4	Національний театр				
5	Початкова школа				
6	Дільнична лікарня				
7	Заклад професійно-технічної освіти				

1	2	3	4	5	6
8	Лікарня обласного значення				
9	Програми і заходи із соціального захисту осіб з інвалідністю				
10	Виплати компенсації реабілітованим громадянам				
11	Районна рада				
12	Державна районна податкова інспекція				

Обґрунтуйте свої міркування.

Завдання 4.4. Надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету міської територіальної громади становлять 156 320 тис. грн; надходження податку на доходи фізичних осіб, що зараховують до бюджетів усіх територіальних громад, – 143 838,7 млн грн; кількість населення міської територіальної громади (з урахуванням кількості внутрішньо переміщених осіб) – 75,934 тис. осіб; кількість наявного населення адміністративно-територіальних одиниць на 1 січня (без урахування жителів м. Київ і населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, з урахуванням кількості внутрішньо переміщених осіб) – 36,5 млн осіб.

Визначте, яким чином буде здійснене горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджету міської територіальної громади.

Завдання 4.5. Здійсніть динамічний аналіз виконання дохідної частини Державного бюджету України за останній дворічний період. Зробіть висновки.

Рекомендована література: [12; 29; 35; 36; 41; 42; 44; 46; 48; 64; 73; 108].

Розділ 5

Цільові позабюджетні фонди

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: засвоєння базових знань щодо діяльності цільових позабюджетних фондів; здатність систематизувати й оцінювати економічну інформацію щодо прийняття зважених управлінських рішень;

уміння: аналізувати й оцінювати ризики, здійснювати заходи щодо їх зниження, оцінювати ефективність використання фінансових ресурсів для мінімізації фінансових втрат;

комунікації: орієнтуватися та вільно використовувати чинні законодавчі норми в процесі діяльності цільових позабюджетних фондів;

автономність і відповідальність: формування фінансової грамотності щодо соціального захисту населення.

Змістовність основних понять і термінів за темою

Бюджет Пенсійного фонду України – це план утворення та використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок джерел, визначених законом.

Власні доходи Пенсійного фонду України – це надходження до ПФУ в формі обов'язкових та добровільних внесків підприємств, установ і громадян, доходи від інвестування та надходження у вигляді фінансових санкцій.

Державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. Державні соціальні стандарти обов'язково враховуються під час розроблення програм економічного і соціального розвитку.

Цільові позабюджетні фонди – це:

1) сукупність фондів грошових коштів, які перебувають у розпорядженні центральних і місцевих органів влади водночас;

2) це форма перерозподілу та використання фінансових ресурсів, що залучаються державою для фінансування деяких суспільних потреб.

Єдиний соціальний внесок (надалі – ЄСВ) – це консолідований страховий внесок в Україні, збір якого здійснюється в системі загальнообов'язкового державного страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі.

Загальнодержавні цільові фонди – це фонди, які створюються на загальнодержавному рівні, з метою фінансування загальнодержавних програм.

Кошторис Пенсійного фонду України – це складова частина бюджету Пенсійного фонду України, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл асигнувань на взяття зобов'язань і здійснення платежів для виконання органом Пенсійного фонду України своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень.

Місцеві цільові фонди – це фонди, що формуються місцевими органами самоврядування для забезпечення виконання місцевих програм.

Пенсія – це щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом.

Пенсійний фонд України (надалі ПФУ) – це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

Передані кошти Пенсійного фонду України – це ресурси, що передаються ПФУ з метою забезпечення пенсійних і пов'язаних з ними виплат, які фінансуються за рахунок Державного бюджету або цільових фондів.

Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму та, збереження здоров'я людини, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задовільнення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Соціальний захист – це сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов'язаних з наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через не залежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення доходів.

Страховий стаж – це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню і за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не менше, ніж мінімальний страховий внесок.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 року (зі змінами і доповненнями від 24.10.2020 року № 912-IX) [80].

2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 1105-XIV від 23.09.1999 р. (зі змінами і доповненнями від 14.08.2021 р. № 1667-IX) [83].

3. Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 17.01.2019 р. [115].

4. Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III від 05.10.2000 р. (зі змінами і доповненнями від 10.06.2018 р. № 2189-VIII) [79].

5. Закон України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 2464-VI від 08.07.2010 р. (зі змінами і доповненнями від 10.06.2021 р. №1217-IX) [104].

6. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» № 3668-VI від 08.07.2011 р. (зі змінами і доповненнями від 19.12.2018 р. № 2449-VIII) [103].

7. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» № 1533-III від 02.03.2000 р. (зі змінами і доповненнями від 14.08.2021 р. № 1667-IX) [83].

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від № 77-VIII 28.12.2014 р. (зі змінами і доповненнями від 21.10.2019 р. № 2597-VIII) [74].

Запитання для самодіагностики

1. У чому полягає сутність і мета формування цільових позабюджетних фондів?
2. На які групи розподілені цільові позабюджетні фонди?
3. Які цільові позабюджетні фонди створюються в Україні?
4. У чому полягає призначення загальнодержавних цільових позабюджетних фондів?
5. Хто та з якою метою формує місцеві фонди?
6. Визначте джерела формування доходів бюджетів цільових позабюджетних фондів.
7. Які джерела формування державного Пенсійного фонду?
8. Охарактеризуйте основні напрями використання і завдання Пенсійного фонду.
9. Що таке загальнообов'язкове державне соціальне страхування?
10. Які джерела формування та напрями використання Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування?

Теми есе, наукових статей

1. Джерела формування цільових позабюджетних фондів та їх призначення.
2. Цільові позабюджетні фонди, що входять до складу державного бюджету та причини їх створення.
3. Порівняння систем пенсійного забезпечення України та зарубіжних країн.
4. Система позабюджетних фондів у зарубіжних країнах (США, Японія, Франція, інші країни – за вибором студента).

Тестові завдання

1. *Цільові позабюджетні фонди за джерелами фінансування розподіляють на:*
 - а) відомчі та галузеві;
 - б) бюджетні та позабюджетні;
 - в) економічні та соціальні;
 - г) постійні та тимчасові.

2. Джерелом формування цільових позабюджетних фондів є:

- а) амортизаційні відрахування;
- б) страхові внески;
- в) валовий внутрішній продукт.

3. Сума відрахувань юридичних осіб до Пенсійного фонду встановлюється відповідно до:

- а) мінімального розміру державної пенсії;
- б) фонду оплати праці на підприємстві;
- в) кількості пенсіонерів, які працюють на заданому підприємстві.

4. Цільові позабюджетні фонди створюються за такими принципами:

- а) відрахування у фонди не визначаються державою;
- б) відрахування до фондів є обов'язковими платежами та можуть стягуватися примусово;
- в) кошти фондів можуть використовуватись тільки на потреби, які визначені та передбачені законодавчо;
- г) усі відповіді правильні.

5. Кошти Пенсійного фонду України не можна використати на виплату:

- а) пенсій за віком;
- б) пенсій за вислугу років;
- в) допомоги з безробіття;
- г) правильної відповіді немає.

6. До принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності не належить:

- а) обов'язковість страхування;
- б) цільове використання коштів відповідного фонду;
- в) негарантованість виплат;
- г) правильної відповіді немає.

7. Об'єктом нарахування єдиного соціального внеску є:

- а) додаткова заробітна плата;
- б) компенсація за невикористану відпустку;

- в) добові на відрядження у межах, установлених законом;
- г) правильної відповіді немає.

8. За рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюється виплата:

- а) допомог з тимчасової непрацездатності, пенсій за інвалідністю;
- б) пенсій, стипендій, інших соціальних виплат;
- в) допомоги з тимчасової непрацездатності, з вагітності та пологів, допомоги на поховання;
- г) виплата заробітної плати та матеріального заохочення.

9. Пенсійний фонд вирішує такі основні завдання:

- а) фінансування витрат, пов'язаних з виплатою недержавних пенсій;
- б) розширення відтворення коштів Пенсійного фонду України на основі принципів самофінансування;
- в) кредитування коштів підприємств, організацій, установ;
- г) контроль за своєчасним і повним надходженням виданих кредитів.

10. За рівнем управління цільові позабюджетні фонди розподіляють на:

- а) постійні та тимчасові;
- б) державні та місцеві;
- в) державні та регіональні;
- г) бюджетні та позабюджетні.

5.1. Сутність цільових позабюджетних фондів, їх необхідність і призначення

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Фонди фінансових ресурсів цільового призначення є самостійною ланкою фінансової системи України. Централізованим фондом грошових ресурсів держави є **бюджет**. Фінансування фондів цільового призначення відбувається за рахунок обов'язкових платежів юридичних і фізичних осіб.

Цільові позабюджетні фонди призначені для фінансування програм, а саме: соціального розвитку, стабілізації грошово-кредитної

системи, структурної перебудови економіки, будівництва й експлуатації певних об'єктів, сприяння раціональному використанню природних ресурсів, створення належних умов праці.

Цільові позабюджетні фонди розподіляють залежно від фінансування на дві групи: *загальнодержавні та місцеві фонди*.

Державні цільові фонди використовуються для забезпечення соціального захисту населення, а саме виплати пенсій, субсидій, фінансування соціальних проєктів, кредитування підприємств, фінансування природоохоронних заходів.

Призначення цільових позабюджетних фондів:

забезпечення соціального захисту населення шляхом виплати пенсій, субсидій, фінансування соціальної інфраструктури;

сприяння економічному розвитку держави через фінансування, субсидування, кредитування вітчизняних підприємств;

фінансування природоохоронних заходів шляхом спеціальних джерел і штрафів за забруднення навколишнього середовища;

надання позик, кредитів.

В Україні у складі державного бюджету нині формуються такі фонди, як: Фонд соціального захисту інвалідів, Фонд забезпечення оборони та безпеки держави, Державний спеціалізований фонд фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях, Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, Державний фонд регіонального розвитку, Резервний фонд тощо. У переліку цільових позабюджетних фондів найвагомішими є: Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Класифікація цільових позабюджетних фондів призначення подана на рис. 5.1.

Тимчасові фонди формуються з метою прискореного вирішення актуальних проблем і припиняють своє функціонування після виконання покладених на них завдань. До таких фондів відносять Фонд соціального захисту інвалідів і Фонд охорони навколишнього природного середовища.

Рис. 5.1. Класифікація цільових фондів

До джерел формування доходів державних цільових фондів відносять: бюджетне фінансування; обов'язкові відрахування юридичних і фізичних осіб; доходи від інвестування власних коштів; добровільні внески, спонсорська допомога; інші джерела.

5.2. Соціальний захист і соціальне забезпечення

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Соціальний захист населення передбачає надання державою право громадян на соціальну допомогу для забезпечення належного рівня життя. Основними елементами соціального захисту є соціальні гарантії, до яких відносять: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподаткований мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

Наповнення загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюється залежно від внесків роботодавців і застрахованих осіб. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування передбачає надання послуг: пенсійне страхування; медичне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання; страхування від безробіття.

В Україні діють три цільових *позабюджетних фондів*: Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Фонд соціального страхування України здійснює керівництво й управління такими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування: страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створений для управління страхуванням на випадок безробіття, акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення, надання соціальних послуг і здійснення інших функцій згідно з законодавством. До них роботодавці та робітники перераховують страхові внески, тобто: страхувальник (роботодавець) – страховик (фонд) – застрахована особа (працівник).

З 2011 р. в Україні впроваджений єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, який замінив собою низку самостійних до цього платежів: 1) внесків до Пенсійного фонду України; 2) внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; 3) внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; 4) внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності.

Платником **ЄСВ** є: роботодавці, зокрема: підприємства, установи й організації, фізичні особи – підприємці тощо; особи, які провадять незалежну професійну діяльність (зокрема наукову, літературну, артистичну, художню тощо) та отримують дохід від цієї діяльності; особи, які беруть добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Нормами чинного законодавства передбачені такі умови для застосування пільгової ставки:

у розмірі 8,41 % бази нарахування єдиного внеску для людей з інвалідністю, що працюють – для підприємств, установ і організацій, у яких працюють люди з інвалідністю. Установлено лише для юридичних осіб, де працюють люди з інвалідністю, ця норма не поширюється на роботодавців – ФОП;

у розмірі 5,3 % бази нарахування єдиного внеску – для підприємств та організацій всеукраїнських громадських організацій інвалідів, зокрема товариств УТОГ та УТОС, у яких кількість людей з інвалідністю становить не менше 50 % загальної чисельності працівників, і за умови, що фонд оплати праці таких людей з інвалідністю становить не менше 25 % суми витрат на оплату праці;

у розмірі 5,5 % бази нарахування єдиного внеску для людей з інвалідністю, що працюють – для підприємств та організацій громадських організацій людей з інвалідністю, у яких кількість людей з інвалідністю становить не менше 50 % загальної чисельності працівників, і за умови, що фонд оплати праці таких людей з інвалідністю становить не менше 25 % суми витрат на оплату праці.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» базовим державним соціальним стандартом є *прожитковий мінімум*, який щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік.

5.3. Система пенсійного забезпечення в Україні.

Пенсійний фонд України

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні є одним з пріоритетних напрямів удосконалення загальної системи соціального страхування населення. Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (надалі – Закон) реформована пенсійна система складається з трьох рівнів, що схематизовані на рис. 5.2.

Рис. 5.2. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, який реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

Пенсійний фонд України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є: реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; внесення пропозицій Міністрові соціальної політики щодо

забезпечення формування державної політики із зазначених питань; виконання інших завдань, визначених законом.

Розмір пенсії за віком визначається ст. 27 Законом. Формула основного розміру пенсії має вигляд:

$$П = З_{п} \times K_{C}, \quad (5.1)$$

де $П$ – розмір пенсії, грн;

$З_{п}$ – заробітна плата (дохід) застрахованої особи, визначена відповідно до ст. 40 Закону, з якої обчислюється пенсія, грн;

K_{C} – коефіцієнт страхового стажу застрахованої особи, визначений відповідно до ст. 25 Закону.

Коефіцієнт страхового стажу, що застосовується для обчислення розміру пенсії, визначається із заокругленням до п'яти знаків після коми за формулою:

$$K_{C} = (C_{M} \times B_{C}) / (100 \% \times 12), \quad (5.2)$$

де K_{C} – коефіцієнт страхового стажу;

C_{M} – сума місяців страхового стажу;

B_{C} – визначена величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках). За період участі тільки в солідарній системі величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1,35 %, а за період участі в солідарній і накопичувальній системах пенсійного страхування – 1,08 %.

Відповідно до Закону джерелами формування бюджету Пенсійного фонду є:

відрахування підприємств, організацій, громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, на заходи соціального страхування;

обов'язкові страхові внески громадян;

кошти державного бюджету.

Формування дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України подане на рис. 5.3.

Рис. 5.3. Бюджет Пенсійного фонду України

Кошти Пенсійного фонду України використовуються на фінансування таких заходів:

виплата пенсій за віком (зокрема пенсіонерам, що працюють), за інвалідністю, у разі втрати годувальника, за вислугу років, соціальних та інших пенсій, установлених законодавством України;

виплата допомоги з догляду за дитиною та щомісячної допомоги на кожну дитину до досягнення нею віку, встановленого чинним законодавством;

підвищення пенсій у зв'язку зі зміною індексу споживчих цін і зростанням заробітної плати;

реалізація державних, регіональних і обласних програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів, дітей та інших категорій населення;

забезпечення поточної діяльності й утримання органів управління фонду;

відтворення коштів фонду, зміцнення його матеріально-технічної бази, проведення масово-роз'яснювальної роботи.

В основу розрахунків видаткової частини бюджету Пенсійного фонду України покладаються:

звітні дані щодо чисельності отримувачів виплат кожної категорії, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення, та розмірів їх фактичних пенсійних виплат;

розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

розмір мінімальної заробітної плати, затверджений Законом України про Державний бюджет України на плановий рік;

прогнозні зміни рівня пенсійного забезпечення відповідних категорій пенсіонерів.

До функцій Пенсійного фонду України належать: керівництво та управління розвитком загальнообов'язкового державного соціального страхування; збір, акумуляція та облік страхових внесків; призначення, фінансування і виплата пенсій, допомоги на поховання; контроль за цільовим використанням пенсійних коштів; ведення обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках; адміністративне управління Накопичувальним пенсійним фондом.

Ситуаційні завдання

Завдання 5.1. Працівник звернувся до Пенсійного фонду України за призначенням пенсії в березні 2020 року, маючи страховий стаж 40 років 3 місяці 18 днів. Розмір пенсії обчислювався з заробітку за період з 01.07.2000 р. до 29.02.2020 р., громадянин надав згоду на оптимізацію заробітку в автоматичному режимі, унаслідок чого з заробітку було виключено період з 01.02.2009 р. до 30.04.2013 р., що становить 48 місяців. Розрахуйте розмір пенсії працівника.

Завдання 5.2. Фізична особа оформляє право на пенсію у квітні поточного року. Визначте, у якому розмірі їй буде призначено пенсію, якщо:

а) страховий стаж особи становить 35 років 2 місяці, а коефіцієнт заробітної плати дорівнює 2,1;

б) страховий стаж особи становить 47 років 4 місяці, а коефіцієнт заробітної плати дорівнює 0,96.

Завдання 5.3. Працівник хворіє з 24 січня до 8 лютого 2023 року. Визначте, за яку кількість днів та у якому розмірі від середнього заробітку йому буде призначено допомогу з тимчасової втрати працездатності, якщо страховий стаж роботи працівника становить 7 років 3 місяці. Назвіть розрахунковий період для обчислення середньоденної заробітної плати. Яку кількість днів допомоги буде оплачено Фондом соціального страхування, а яку – підприємством-роботодавцем?

Завдання 5.4. У зв'язку зі скороченням штату 01.01.2020 р. з роботи звільнено трьох осіб – В. В. Іванова, Г. О. Серебрянникова та О. О. Бондар, які мають страховий стаж 6, 8, 11 років, відповідно. У гривнях середньоденна заробітна плата В. В. Іванова становитиме 200 грн, Г. О. Серебрянникова – 265 грн, О. О. Бондар – 325 грн. Визначте розмір допомоги у зв'язку з безробіттям.

Завдання 5.5. Жінка, якій у віці 47 років встановлено інвалідність II групи, на той час має фактичний страховий стаж 28 років 6 місяців. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про пенсійне страхування», період з дня встановлення інвалідності до досягнення пенсійного віку (до 60 років) склав 13 років 1 місяць. Розрахуйте пенсію за віком.

Завдання 5.6. Чоловік має стаж 35 років 4 місяці страхового стажу. Отримує дострокову пенсію за віком (з досягненням 60 років), призначену у липні 2019 р., не працює. Визначте загальний розмір пенсії до виплати з урахуванням доплат і підвищень.

Завдання 5.7. Жінка є працюючою пенсіонеркою. Визначте розмір пенсії, який вона має отримувати у період роботи.

Завдання 5.8. Інженер Г. О. Зорян працює на 0,75 ставки. Його посадовий оклад становить 8 200 грн. У травні 2020 року йому нарахована 6 150 грн заробітної плати. Визначте страховий стаж працівника.

Завдання 5.9. Працівнику О. О. Петрову (працює на посаді, що дає право на отримання пенсії відповідно до окремих законів України) нараховано заробітну плату у сумі 19 750 грн. Визначте суми (нарахування та утримання) ЄСВ (підприємство 60 класу професійного ризику; ставка –

39,48 %) і розрахуйте, відповідно, суму ПДФО у працівника за січень 2021 року.

Завдання 5.10. Працівниця має двох дітей віком до 18 років. Вона працює на повну ставку менеджером і на 0,5 ставки – інспектором із кадрів. Посадовий оклад із 01.01.2021 р. за обома посадами встановлено на рівні мінімальної зарплати (6 000 грн), доплат і надбавок немає.

Завдання 5.11. Працівниця вийшла на роботу на умовах неповного робочого часу (0,5 ставки) з відпустки за доглядом за дитиною до 3 років. Вона має двох дітей: двох і п'яти років. Посадовий оклад із 01.01.2021 р. установлено на рівні мінімальної зарплати, інших доплат і надбавок немає. Нарахуйте податки на заробітну плату, визначте суму до виплати на руки працівниці.

Завдання 5.12. Громадянка А. В. Лисиця звернулася у Пенсійний фонд із запитом щодо права на призначення пенсії за вислугу років. Які періоди роботи не зараховуються до спеціального стажу? Як визначається страховий стаж для обчислення розміру пенсії?

Рекомендована література: [16; 23 ; 63; 102; 113; 121].

Розділ 6

Фінанси суб'єктів господарювання

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: економічної змістовності і принципи організації фінансів суб'єктів господарювання; особливостей формування та використання фінансових ресурсів підприємств; класифікації доходів і видатків суб'єктів господарювання; фінансових відносин підприємств із бюджетом та державними цільовими фондами; фінансів бюджетних установ і некомерційних організацій;

уміння: досліджувати передовий досвід організації фінансів підприємства; визначати джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів підприємства; структурувати та визначати доходи та витрати підприємства; володіти основами фінансових відносин підприємницьких структур з бюджетом; визначати джерела формування та напрями використання коштів бюджетних установ і громадських формувань;

комунікації: здатність застосовувати сучасне інформаційне та програмне забезпечення для отримання та оброблення фінансових даних; визначати необхідність та основні параметри взаємовідносин підприємницьких структур із бюджетом і цільовими державними фондами; обґрунтування основних напрямів і видів бюджетного фінансування; обґрунтування основних напрямів формування фінансових ресурсів бюджетних установ і некомерційних організацій;

автономність і відповідальність за: визначення форм фінансування підприємств; джерел формування фінансових ресурсів підприємств, бюджетних установ і некомерційних організацій; визначення завдань з управління фінансами підприємств; взаємовідносини підприємницьких структур із бюджетом і цільовими державними фондами.

Змістовність основних понять і термінів за темою

Акціонерне товариство – це господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і відповідає за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості належних їм акцій.

Бюджетна установа – це орган державної влади, орган місцевого самоврядування, а також організації, створені ними в установленому порядку, що повністю утримуються за рахунок, відповідно, державного чи місцевого бюджету.

Валовий дохід – це загальна сума коштів, отриманих суб'єктом господарювання в грошовій формі (суми, нараховані до сплати або які надійшли на його рахунок у банк чи в касу), матеріальній чи нематеріальній формі за вироблену та реалізовану продукцію, виконані роботи або надані послуги (зокрема фінансові).

Валовий прибуток – це прибуток, який включає прибуток від діяльності підприємства, від позареалізаційних операцій, а також інші доходи, не пов'язані з діяльністю підприємства (дивіденди, відсотки, авторські права та ліцензії, інші кошти), отримані ним незалежно від способу, виду набуття доходу та методу відображення на рахунках бухгалтерського обліку. Він є прибутком (збитком) підприємства, що визначається вирахуванням з чистого доходу (виручки) від реалізації продукції собівартості реалізованої продукції.

Витрати – це сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку, в результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, унаслідок чого відбувається зменшення власного капіталу (крім зміни капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником).

Витрати підприємства – це зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які приводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Господарські товариства – це підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами та громадянами через об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. До господарських належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Доходи підприємства – це збільшення економічних вигід у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання

власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Збір (плата, внесок) – це обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, за умови отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій.

Інвестиційна діяльність – це діяльність, пов'язана з придбанням і реалізацією тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів.

Капітал – це сукупні ресурси, що використовуються в підприємстві (акціонерний капітал, капітал товариства, одноосібний капітал).

Кошторис – це основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань і здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень.

Неприбуткова діяльність – це самостійна систематична діяльність, спрямована на забезпечення певних суспільних, соціальних та інших результатів без мети отримання прибутку. Неприбуткова діяльність установ і організацій зумовлена забезпеченням ними певних суспільних потреб (утримання органів державної влади України та місцевого самоврядування, закладів освіти, науки, охорони здоров'я, культури, інших соціальних і господарських потреб).

Операційна діяльність – це основна діяльність підприємства, пов'язана з виробництвом і реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства, яка забезпечує основну частку його доходу.

Орган стягнення – це державний орган, уповноважений здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу в межах повноважень, установлених чинним законодавством.

Підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади, або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задовільнення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої,

науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським Кодексом та іншими законами.

Прибуток – це частина додаткової вартості, яка залишається після покриття витрат.

Податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Суб'єкти господарювання – це учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Товариство – це організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Товариство може створюватись однією особою, якщо інше не встановлено законом.

Фінанси суб'єктів господарювання – це фінансові відносини, що виникають щодо: формування зареєстрованого капіталу суб'єктів господарювання; утворення та розподілу грошових доходів: виручки, валового та чистого доходу, прибутку, грошових фондів підприємств; податкових та інших платежів у бюджет і цільові фонди, бюджетного фінансування, отримання субсидій; інвестування у цінні папери та отримання на них доходів, здійснення пайових внесків та участі у розподілі прибутку від спільної діяльності, отримання і сплати штрафних санкцій; отримання та погашення кредитів, сплати відсотків за кредит й інші види послуг, отримання відсотків за розміщення та зберігання коштів, а також щодо страхових платежів і відшкодування за різними видами страхування; внутрішньовиробничого розподілу доходів.

Фінансові ресурси підприємства – це сукупність грошових доходів суб'єкта господарювання, що знаходяться у його розпорядженні та призначені для фінансування його майбутнього розвитку, виконання фінансових зобов'язань, фінансування поточних витрат, пов'язаних із розширенням виробництва й економічним стимулюванням.

Фінансова діяльність – це діяльність, яка приводить до змін розміру та складу власного і позикового капіталів підприємства.

Чистий дохід суб'єкта господарювання від продажу продукції, робіт, послуг – це виручка від продажу продукції, робіт, послуг, зменшена на суму нарахованого акцизного збору, податку на додану вартість,

ввізного мита, митного збору та інших обов'язкових зборів і платежів, визначених чинним законодавством, а також на суму документально підтверджених витрат, віднесених на собівартість продукції, робіт, послуг.

Чистий прибуток – це прибуток підприємства, який залишається після сплати податку на прибуток.

Штатний розпис – це документ, яким визначено структуру, штат, посадові оклади працівників, передбачені чинним законодавством доплати та надбавки до окладів, фонд заробітної плати.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Господарський Кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р., зі змінами та доповненнями [45].

2. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р., зі змінами і доповненнями [122].

3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України № 755-IV від 15.05.2003 р. [81].

4. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р., зі змінами і доповненнями [64].

5. Про акціонерні товариства : Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р., зі змінами і доповненнями [69].

6. Про господарські товариства : Закон України № 1576-XII від 19.09.1991р., зі змінами та доповненнями [76].

7. Митний кодекс України : Закон України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [49].

8. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. [44].

9. Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011 р. [73].

10. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України № 2464-VI від 8.07.2010 р. [104].

11. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228 [68].

Запитання для самодіагностики

1. Надайте характеристику принципам організації фінансів підприємства.
2. Розкрийте сутність фінансових ресурсів підприємства.
3. Охарактеризуйте внутрішні джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
4. Охарактеризуйте зовнішні джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
5. Охарактеризуйте чинники, що впливають на формування фінансових ресурсів підприємства.
6. Назвіть та охарактеризуйте елементи фінансових ресурсів підприємства.
7. Визначте напрями використання фінансових ресурсів підприємства.
8. Охарактеризуйте складові власного капіталу.
9. У чому полягають особливості формування статутного капіталу акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю?
10. Які види товариств виділяють згідно з чинним законодавством?
11. Надайте характеристику доходів підприємства.
12. Надайте характеристику витратам підприємства.
13. Надайте характеристику елементам витрат підприємства.
14. У який спосіб суб'єкти господарювання можуть подавати до органів стягнення податкові декларації та розрахунки?
15. У який спосіб суб'єкти господарювання можуть контролювати стан розрахунків з бюджетами та державними цільовими фондами?
16. Визначте призначення лімітної довідки, плану асигнувань і кошторису бюджетної установи.
17. Опишіть порядок складання кошторису бюджетної установи.
18. Які організації вважають неприбутковими? Наведіть приклади.
19. Визначте джерела фінансування діяльності неприбуткових організацій.

Теми есе, наукових статей

1. Вплив ефективності використання необоротних активів на темпи економічного розвитку підприємства.

2. Значення операційного та фінансового циклів в управлінні оборотними активами.
3. Значення кредитної політики підприємства з позиції розвитку бізнесу в сучасних умовах.
4. Удосконалення системи бюджетно-кошторисного фінансування.
5. Особливості діяльності та оподаткування неприбуткових організацій.
6. Удосконалення розрахунків підприємства з бюджетом та цільовими фондами.
7. Створення та реєстрація благодійних фондів в Україні.
8. Податкове навантаження на суб'єктів підприємницької діяльності: українські реалії.
9. Проблематика уникнення та ухилення від оподаткування.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Успішне виконання ситуаційних завдань передбачає обов'язковий попередній перегляд матеріалів лекції, навчального посібника з дисципліни, а також роботу з нормативними документами.

Основою фінансів підприємств є фінансові ресурси – сума коштів, яка перебуває в розпорядженні підприємства та призначена для виконання ним фінансових зобов'язань. У пасиві балансу фінансові ресурси відображаються як джерела формування активів, а в активі – як засоби, зокрема грошові кошти.

Фінансові ресурси формуються за рахунок власного, позиченого та залученого капіталу.

Власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [90].

Відповідно до Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності» [88] у формі 1 «Баланс» власний капітал включає:

зареєстрований капітал – зафіксовану в установчих документах суму статутного капіталу, іншого зареєстрованого капіталу, а також пайовий капітал у сумі, яка формується відповідно до законодавства;

капітал у дооцінках – суму дооцінки необоротних активів і фінансових інструментів;

додатковий капітал – емісійний дохід (суму, на яку вартість продажу акцій власної емісії перевищує їхню номінальну вартість); вартість безкоштовно отриманих необоротних активів; суму капіталу, який вкладено засновниками понад статутний капітал; накопичені курсові різниці, які відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку відображаються у складі власного капіталу, та інші складові додаткового капіталу;

резервний капітал – суму резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства;

нерозподілений прибуток – частину прибутку, що створюється як залишок чистого прибутку після нарахування дивідендів, відрахувань до резервного капіталу та в інші фонди, передбачені статутом підприємства;

неоплачений капітал – суму заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу;

вилучений капітал – фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників.

До складу **залучених фінансових ресурсів** входять (табл. 6.1):

поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, тобто сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги (крім заборгованості, забезпеченої векселями, якщо вона наводиться в окремій статті);

поточна кредиторська заборгованість за розрахунками: з бюджетом, що включає заборгованість підприємства за всіма видами платежів до бюджету (включно з податками з працівників підприємства); зі страхування, що включає суму заборгованості за відрахуваннями на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхування майна підприємства та індивідуальне страхування його працівників; з оплати праці; за одержаними авансами; з учасниками, тобто заборгованість підприємства його учасникам (засновникам), пов'язана з розподілом прибутку (дивіденди тощо) та капіталу; із внутрішніх розрахунків;

поточні забезпечення, тобто сума забезпечень, які планується використати протягом 12 місяців з дати балансу, для покриття витрат, щодо яких відповідне забезпечення було створено.

Групування власних, залучених і позикових фінансових ресурсів підприємства

Групи фінансових ресурсів	Формування згідно з формою 1 «Баланс»	Коди рядків
Власні	Усього за розділом I «Власний капітал», зокрема	1495
	Зареєстрований (пайовий) капітал	1400
	Капітал у дооцінках	1405
	Додатковий капітал	1410
	Резервний капітал	1415
	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420
	Неоплачений капітал	1425
	Вилучений капітал	1430
Позикові	Довгострокові кредити банків	1510
	Короткострокові кредити банків	1600
	Векселі видані	1605
	Довгострокові забезпечення	1520
	Інші довгострокові зобов'язання	1515
	Інші поточні зобов'язання	1690
Залучені	Відстрочені податкові зобов'язання	1500
	Цільове фінансування	1525
	Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610
	товари, роботи, послуги	1615
	розрахунками з бюджетом	1620
	зокрема з податку на прибуток	1621
	розрахунками зі страхування	1625
	розрахунками з оплати праці	1630
	Поточні забезпечення	1660
	Доходи майбутніх періодів	1665
	Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700

Позикові фінансові ресурси включають довгострокові та короткострокові кредити банків, а також інші фінансові зобов'язання, пов'язані з залученням коштів, на які нараховуються відсотки.

Практичне значення фінансових ресурсів для діяльності суб'єктів господарювання можна виявити через установлення джерел їх формування, структуру яких надано на рис. 6.1.

Рис. 6.1. Класифікація джерел формування фінансових ресурсів підприємства [18; 122]

Згідно з п. 3 розд. I НП(С)БО 1 **доходи** – це збільшення економічних вигід підприємства за рахунок надходження активів або зменшення зобов'язань, яке приводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства) [50].

Відповідно до п. 6 П(С)БО 15 не визнаються доходами:

- перерахування до бюджету та позабюджетні фонди;
- надходження за договором комісії, агентським та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- сума передоплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума авансу в рахунок оплати продукції (товарів, робіт, послуг);
- сума задатку під заставу або в погашення позики, якщо це передбачено договором;
- надходження, що належать іншим особам;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- сума балансової вартості валюти.

Відповідно до П(С)БО 15 доходи класифікуються за такими групами:

- дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- інші операційні доходи;
- фінансові доходи;
- інші доходи.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг без вирахування наданих знижок, повернення раніше проданих товарів та непрямих податків і зборів (податку на додану вартість, акцизного збору тощо).

Відповідно до п.8 П(С)БО 15 дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, інших активів) визнається в разі наявності всіх наведених далі умов:

- покупцеві передані ризики та вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);
- підприємство надалі не здійснює управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами);
- сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигід підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені [50].

Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, податків і зборів. Під податками та зборами, які віднімаються з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), розуміють непрямі податки та збори, що включаються до ціни продажу (зокрема акцизний податок, ПДВ та ін.) [50].

Крім доходів від реалізації продукції (товарів, послуг), підприємство отримує інші операційні доходи, які включаються в доходи від операційної діяльності. У процесі господарської діяльності підприємство несе витрати, пов'язані з різними аспектами такої діяльності. У табл. 6.2 показано склад витрат, пов'язаних з операційною діяльністю підприємства, згідно до П(С)БО 16.

Таблиця 6.2

**Класифікація та склад витрат підприємства,
пов'язаних з операційною діяльністю**

Витрати	Структура витрат	Склад витрат
1	2	3
Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг)	Прямі матеріальні витрати	Вартість сировини й основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів і комплектувальних, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат
	Прямі витрати на оплату праці	Заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат
	Інші прямі витрати	Виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, і витрат на виправлення такого технічно неминучого браку

1	2		3
	Загально-виробничі витрати	Змінні	<p>Витрати на обслуговування й управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) з огляду на фактичну потужність звітного періоду.</p> <p>Перелік і склад змінних загальновиробничих витрат установлюються підприємством</p>
		Постійні	<p>Витрати на обслуговування й управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) зі зміною обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) за нормальної потужності.</p> <p>Перелік і склад постійних загальновиробничих витрат установлюються підприємством</p>
Адміністративні витрати			<p>Загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення річних зборів);</p> <p>витрати на утримання апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу;</p> <p>витрати на утримання необоротних активів загальногосподарського використання (оренда, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, водопостачання, охорона);</p> <p>витрати на зв'язок;</p> <p>амортизація нематеріальних активів загальногосподарського використання;</p> <p>витрати на врегулювання спорів у судових органах;</p> <p>інші витрати загальногосподарського призначення</p>
Витрати на збут			<p>Витрати пакувальних матеріалів;</p> <p>витрати на ремонт тари;</p> <p>оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут;</p> <p>витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг);</p>

1	2	3
		витрати на утримання необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення); витрати на послуги, пов'язані з транспортуванням продукції; витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування; інші витрати, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг
	Інші операційні витрати	Витрати на дослідження та розроблення; собівартість реалізованих виробничих запасів; сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів; втрати від операційної курсової різниці; втрати від знецінення запасів; нестачі та втрати від псування цінностей; визнані штрафи, пеня, неустойка; витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення; інші витрати операційної діяльності

Для практичного використання в системі управління формуванням витрат доцільно розглянути класифікацію витрат операційної діяльності за елементами (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Класифікація та склад витрат підприємства за елементами

Економічні елементи	Склад витрат
1	2
Матеріальні затрати	Сировина й основні матеріали; купівельні напівфабрикати та комплектувальні; паливо й енергія; будівельні матеріали; запасні частини; тара та тарні матеріали; допоміжні та інші матеріали
Витрати на оплату праці	Заробітна плата, премії та заохочення, матеріальна допомога, компенсаційні виплати, оплата відпусток, інші витрати на оплату праці

1	2
Відрахування на соціальні заходи	Відрахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства, відрахування на інші соціальні заходи
Амортизація	Сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів
Інші операційні витрати	Витрати операційної діяльності, які не увійшли до складу наведених елементів (витрати на відрядження, на оплату послуг зв'язку, плата за розрахунково-касове обслуговування тощо)

Загальну систему розподілу виручки й отримання прибутку можна подати у вигляді схеми, зображеної на рис. 6.2.

1. Валовий дохід (ВД) – виручка від реалізації продукції		
2. Чистий дохід (Д)		Податки, що включають до ціни (ПЦ), – ПДВ, мито, акциз
3. Валова маржа (ВМ) – внесок на покриття постійних витрат і прибутку, маржинальний прибуток		Змінні витрати (ЗВ)
4. Фінансовий результат до оподаткування (П)		Постійні витрати (ПВ)
5. Чистий фінансовий результат (ЧП)	Податок на прибуток (ПП)	
6. Чистий фінансовий результат (ЧП)		

Рис. 6.2. Процес формування чистого фінансового результату

Джерела формування та напрями використання коштів бюджетних установ подані на рис. 6.3.

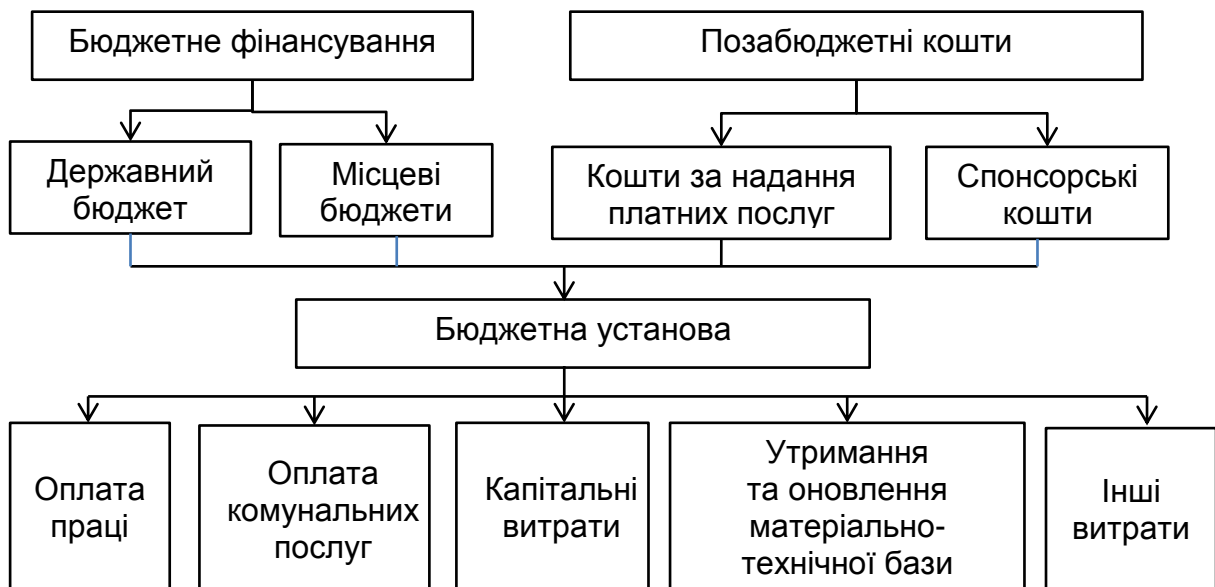

Рис. 6.3. Джерела формування та напрями використання коштів бюджетних установ

У плануванні суми видатків бюджетної установи (наприклад, дошкільного навчального закладу) слід взяти до уваги, що **кошторис** – це основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлено повноваження щодо отримання надходжень і розподілу бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій і досягнення результатів, визначених, відповідно до бюджетних призначень.

Порядок складання, розгляду, затвердження і основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ, урегульовані постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228 [68]. Форму кошторису затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28.01.2002 р. № 57 [86].

У кошторисі наводять планові показники: а) надходжень і б) видатків і надання кредитів бюджетної установи на цілий рік (без розподілу за періодами) за загальним і спеціальним фондами. Планові показники надходжень за спеціальним фондом підлягають розшифруванню за відповідними групами та підгрупами власних надходжень бюджетних установ, згідно зі ст. 13 Бюджетного кодексу України. Планові показники видатків подають із детальним розшифруванням за кодами економічної класифікації видатків (КЕКВ), а планові показники надання кредитів –

за відповідними кодами класифікації кредитування бюджету. Обсяг надходжень за кошторисом обов'язково відповідає обсягові видатків і надання кредитів кошторису.

На підставі поданих у завданні даних потрібно визначити: показники за кожною складовою видатків та зафіксувати їх у кошторисі; підсумки за комплексними статтями видатків (наприклад, обсяг видатків за ст. 2270 є сумою складових за ст. 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276 тощо); суму поточних, капітальних і нерозподілених видатків, кредитування, загальну величину надходжень.

У складанні та поданні податкових декларацій (розрахунків) органам стягнення слід взяти до уваги, що *загальні строки подання* органам стягнення податкових декларацій і розрахунків залежать у першу чергу *від податкового періоду за відповідним обов'язковим платежем*. Граничні строки подання податкових декларацій (розрахунків) визначені п. 49.18 ст. 49 Податкового кодексу України [64]. Наприклад, для податків і зборів з місячним податковим періодом граничний термін подання декларації (розрахунку) становить 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця. Загальні строки сплати визначених у податкових деклараціях (розрахунках) сум зобов'язань за відповідними обов'язковими платежами визначені ст. 57 Податкового кодексу України.

У нарахуванні єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування слід орієнтуватися на норми Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 2464-VI від 8.07.2010 р. [104]. Потрібно пам'ятати про мінімальний страховий внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та максимальну величину бази нарахування єдиного внеску. Особливості притаманні обкладанню єдиним внеском доходів осіб з інвалідністю та працівників, які працюють за сумісництвом.

Тестові завдання

1. До основних принципів організації фінансової діяльності суб'єктів господарювання належать:

- а) саморегулювання господарської та фінансової діяльності;
- б) самоокупність і самофінансування;
- в) розмежування джерел формування капіталу на власні та позичені;
- г) наявність фінансових резервів;

- г) усі відповіді правильні;
- д) усі відповіді неправильні.

2. Власні фінансові ресурси суб'єкта господарювання включають:

- а) кошти засновників;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) частину прибутку від звичайної діяльності;
- г) кошти від реалізації основних фондів і нематеріальних активів.

3. Боргове фінансування підприємств може здійснюватись за рахунок:

- а) коштів від продажу корпоративних облігацій;
- б) банківських кредитів;
- в) державного кредиту;
- г) допомоги від вищих органів на умовах повернення.

4. Фінансування діяльності підприємства за рахунок власних фінансових ресурсів – це:

- а) саморегулювання;
- б) самофінансування;
- в) цільове фінансування;
- г) кошторисне фінансування.

5. Фінанси суб'єктів господарювання – це:

- а) збільшення економічних вигід у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань;
- б) комплекс заходів, спрямованих на досягнення мети підприємства;
- в) сукупність грошових коштів, що перебувають у розпорядженні підприємства;
- г) економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів підприємства.

6. Об'єктом розподільчих фінансових відносин є:

- а) грошові надходження на підприємство;
- б) валовий дохід від операційної діяльності;
- в) дохід від здачі в оренду майна;
- г) необоротні активи підприємства;
- г) правильної відповіді немає.

7. До складу залучених джерел формування фінансових ресурсів підприємства не належать:

- а) кредиторська заборгованість;
- б) довгострокові банківські кредити;
- в) кошти, мобілізовані на фінансовому ринку;
- г) амортизаційні відрахування;
- ґ) правильної відповіді немає.

8. Зовнішні джерела формування власних ресурсів складають:

- а) залучення додаткового акціонерного капіталу;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) операційний прибуток.

9. Чистий дохід дорівнює:

- а) чистому прибутку;
- б) валовому доходу за вирахуванням податку на додану вартість, акцизу, митного збору;
- в) валовому прибутку за вирахуванням податку на прибуток.

10. Основними внутрішніми джерелами формування власних фінансових ресурсів є:

- а) сума чистого прибутку, що спрямовується на виробничий розвиток;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) сума кредиторської заборгованості.

11. Загальна потреба у фінансових ресурсах для забезпечення виробничого розвитку підприємства залежить від:

- а) валового прибутку;
- б) приросту активів підприємства;
- в) приросту поточної кредиторської заборгованості.

12. Зростання суми чистого прибутку, що спрямовується на виробничий розвиток, може забезпечуватись за рахунок:

- а) здійснення ефективної амортизаційної політики;
- б) вишукування резервів зростання суми валового прибутку;
- в) здійснення ефективної податкової політики.

13. Зростання суми амортизаційних відрахувань може забезпечуватися за рахунок:

- а) застосування методу прискореної амортизації;
- б) здійснення ефективної дивідендної політики;
- в) вишукування резервів зростання суми чистого прибутку.

14. До прямих постійних витрат належать:

- а) витрати на сировину та матеріали;
- б) амортизація обладнання;
- в) витрати на рекламу.

15. До змінних витрат належать:

- а) орендна плата;
- б) заробітна плата робітників;
- в) амортизація обладнання;
- г) витрати на рекламу.

16. До непрямих витрат належать:

- а) заробітна плата адміністративного персоналу;
- б) амортизація обладнання;
- в) витрати на сировину, матеріали;
- г) витрати на рекламу.

17. Зі збільшенням ціни на продукцію постійні витрати на одиницю:

- а) залишаються незмінними;
- б) зменшуються;
- в) збільшуються.

18. За збільшення обсягів виробництва змінні витрати на одиницю продукції:

- а) зменшуються;
- б) збільшуються;
- в) залишаються незмінними.

19. Прибуток (збиток) підприємства складається з прибутку (збитку) від:

- а) операційної діяльності;
- б) звичайної діяльності;

- в) надзвичайної діяльності;
- г) усіх вищенаведених видів прибутку.

20. Чистий прибуток приватного підприємства можна спрямувати на:

- а) оплату товарів і послуг;
- б) сплату податку на прибуток;
- в) формування фонду заробітної плати;
- г) поповнення статутного капіталу.

21. Яке з наведених тверджень є помилковим:

а) неприбуткові установи підлягають внесенню у Реєстр неприбуткових установ та організацій;

б) доходи (прибутки) неприбуткової організації використовуються виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами;

в) до неприбуткових організацій відносять, зокрема, бюджетні установи, громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди, спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, житлово-будівельні кооперативи;

г) неприбуткові організації сплачують податки на прибуток і на додану вартість на загальних підставах?

22. У якому з документів показники бюджету (бюджетної установи) подаються загалом за рік (без розподілу за періодами):

а) кошторис бюджетної установи;

б) план асигнувань (за винятком надання кредитів із бюджету) загального фонду бюджету;

в) план надання кредитів із загального фонду бюджету;

г) план спеціального фонду бюджету (за винятком власних надходжень бюджетних установ і відповідних видатків).

23. Яке з наведених тверджень є помилковим:

а) єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для підприємств, установ і організацій, у яких працюють люди

з інвалідністю, встановлюється у розмірі 11 % від суми нарахованої заробітної плати людям з інвалідністю, що працюють;

б) базова ставка єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для підприємств, установ та організацій становить 22 % від суми нарахованої кожній застрахованій особі заробітної плати;

в) максимальна величина бази для нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування встановлена на рівні 15 розмірів мінімальної заробітної плати;

г) у разі, якщо база нарахування єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування не перевищує розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на місяць, за який отримано дохід, сума єдиного внеску розраховується як добуток розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на місяць, за який отримано дохід (прибуток), і ставки єдиного внеску?

24. За загальним правилом сплата податку на доходи фізичних осіб з сум нарахованої заробітної плати працівників відбувається:

а) не пізніше 10 календарних днів після граничного терміну подання податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску;

б) не пізніше 10 днів після закінчення звітного місяця;

в) одночасно з виплатою заробітної плати працівникам (перерахуванням заробітної плати на банківські рахунки працівників);

г) правильної відповіді немає.

25. Яке з наведених тверджень є помилковим:

а) доступ до електронного кабінету платника податків надається на безоплатній основі;

а) через електронний кабінет платника податків є можливість подавати податкові розрахунки та декларації;

в) через електронний кабінет платника податків немає можливості подавати статистичні звіти;

г) електронний кабінеті дозволяє відстежувати стан бюджетної заборгованості за всіма податками та зборами?

Практичні завдання

Завдання 6.1. Установіть відповідність понять наявним у табл. 6.4 визначенням (у разі відсутності – сформулюйте їх самостійно).

Таблиця 6.4

Установлення відповідності економічних категорій

Поняття	Визначення
1. Нерозподілений прибуток. 2. Резервний фонд. 3. Нематеріальні активи. 4. Самофінансування. 5. Самоокупність.	а) виділення державою бюджетних коштів відповідно до затверджених бюджетів і бюджетних розписів суб'єктам господарювання (бюджетним установам) на цілі, передбачені їхніми основними фінансовими планами-кошторисами
6. Кошторисне фінансування. 7. Статутний капітал. 8. Фінансові ресурси. 9. Чистий прибуток	б) об'єкти права, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифікованими (відокремленими від підприємства) й утримуватися підприємством з метою використання протягом більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує строк в один рік) для виробництва, торгівлі, з адміністративною метою чи надання в оренду іншим особам
	в) фонд, який створюється за рахунок чистого прибутку для забезпечення покриття можливих збитків від фінансово-господарської діяльності
	г) частка прибутку підприємства, отримана в результаті діяльності в попередні періоди, яка не була спрямована на виплату дивідендів власникам підприємства чи поповнення власного капіталу підприємства
	г) покриття витрат на просте відтворення виробництва за рахунок отриманих доходів
	д) фінансування діяльності підприємства за рахунок власних фінансових ресурсів

Завдання 6.2. Визначте та проаналізуйте обсяг фінансових ресурсів підприємства та їхню структуру, заповнивши табл. 6.5 поданими даними.

Підприємство на звітну дату мало такі дані за балансом:

- зареєстрований капітал – 8 300 тис. грн;
- інший додатковий капітал – 90 тис. грн;
- резервний капітал – 600 тис. грн;
- нерозподілений прибуток – 100 тис. грн;
- неоплачений капітал – 20 тис. грн;
- довгострокові кредити банків – 150 тис. грн;
- довгострокові фінансові зобов'язання – 40 тис. грн;
- відстрочені податкові зобов'язання – 80 тис. грн;
- забезпечення виплат персоналу – 400 тис. грн;
- інші забезпечення – 500 тис. грн;
- короткострокові кредити банків – 300 тис. грн;
- поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями – 60 тис. грн;
- кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги – 900 тис. грн;
- поточні зобов'язання за розрахунками з:
 - одержаних авансів – 600 тис. грн;
 - бюджетом зі сплати податків – 350 тис. грн;
 - позабюджетних платежів – 50 тис. грн;
 - страхування – 40 тис. грн;
 - оплати праці – 150 тис. грн;
 - учасниками щодо виплати дивідендів – 500 тис. грн;
 - інші поточні зобов'язання – 40 тис. грн.

Таблиця 6.5

Структура фінансових ресурсів підприємства

Види фінансових ресурсів	Види фінансових ресурсів	
	тис. грн	%
Власні		
Позикові		
Залучені		
Разом		100

Завдання 6.3. Чистий прибуток ПАТ XYZ становить 13 754 тис. грн; інші вирахування із доходу – 14 тис. грн; собівартість реалізованої продукції – 10 914 тис. грн; адміністративні витрати – 2 852 тис. грн; витрати на збут – 2 680 тис. грн; витрати на оплату праці – 6 336 тис. грн; інші операційні витрати – 19 160 тис. грн; інші операційні доходи – 32 728 тис. грн; інші фінансові доходи – 256 тис. грн; інші доходи – 604 тис. грн. Визначте дохід від реалізації продукції, валовий прибуток (збиток), фінансові результати від операційної діяльності підприємства, чистий фінансовий результат.

Завдання 6.4. ПАТ ABC за рік мало такі показники фінансово-господарської діяльності: обсяг реалізації продукції – 240 тис. шт., ціна реалізації одного виробу з урахуванням ПДВ становить 84 грн; виробнича собівартість одного реалізованого виробу – 17,5 грн; адміністративні витрати і витрати на збут – 4 150 тис. грн; реалізовано запчастин на суму 20 тис. грн; прибуток минулих років, визначений у звітному році, – 3 тис. грн; отримано штрафів від інших підприємств за порушення умов договорів на постачання матеріалів та напівфабрикатів – 300 грн; отримано дивідендів і відсотків за цінними паперами – 5 тис. грн.

На підставі наведених даних необхідно розрахувати: валовий прибуток; фінансові результати від операційної діяльності; фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування підприємства за звітний рік; чистий прибуток підприємства.

Завдання 6.5. У штаті дошкільного навчального закладу (ДНЗ) передбачено такі посади: завідувач – 1, вихователі – 3, кухар – 1, нянька – 3. Посадові оклади (із доплатами) визначено на рівні: 8 700 грн у завідувача; 6 920 грн – у вихователя; 6 450 грн – у кухаря; 5 740 грн – у няньки.

Інші витрати ДНЗ:

витрати на харчування – 49,30 грн на одну дитину на день;

витрати на придбання матеріалів, обладнання довгострокового користування – 735 грн на одну дитину на рік;

витрати на опалення – із розрахунку 1 720 грн (у т. ч. ПДВ) за 1 Гкал; за річної норми використання 62 Гкал теплоенергії;

витрати на електроенергію – із розрахунку 1,76 грн за 1 кВт за річної; норми використання 8 450 кВт електричної енергії;

оплата водопостачання та водовідведення – 4 390 грн на рік.

Примітки:

середньорічна кількість дітей у дошкільному навчальному закладі – 59;
кількість днів перебування однієї дитини в дошкільному навчальному закладі – 218;

розмір батьківської плати за одну дитину за день – 49,30 грн.

Заплановані видатки дошкільного навчального закладу фінансують коштом бюджету територіальної громади та батьківської плати.

Складіть кошторис видатків установи.

Завдання 6.6. Фахівець підприємства станом на 18 січня поточного року склав податкові декларації з податку на додану вартість (за грудень минулого року), на прибуток (за минулий звітний рік), розрахунок з рентної плати за спеціальне використання води (за IV квартал минулого року). Визначте граничні терміни подання податкових декларацій (розрахунків) органам стягнення та граничні терміни сплати названих податків до бюджету.

Завдання 6.7. У складі працівників підприємства налічується 4 особи: директор, менеджер, обліковець і вантажник. Для усіх працівників, окрім обліковця, дане підприємство є основним місцем роботи. Директор та вантажник працюють на 1,0 ставки; менеджер (особа з інвалідністю) – на 0,5 ставки; обліковець – на 0,25 ставки (за сумісництвом). За звітний місяць працівникам нараховано заробітну плату в таких сумах: директор – 12 500 грн, менеджер – 5 200 грн, вантажник – 7 200 грн, обліковець – 2 800 грн. Визначте, в якій сумі підприємством буде нараховано єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Рекомендована література: [1; 3 – 5; 17 – 20; 27; 30; 44; 45; 49; 50; 64; 69; 70; 71].

Розділ 7

Фінансовий менеджмент

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: теоретичних основ фінансового менеджменту; умов застосування фінансових методів та інструментів у фінансовому управлінні активами, зобов'язаннями, інвестиціями, ризиками суб'єктів господарювання;

уміння: ідентифікувати основні напрями системи фінансового менеджменту суб'єктів господарювання, формувати механізм фінансового менеджменту суб'єкта господарювання, вирішувати складні завдання і проблеми фінансового управління в умовах неповної чи недостатньої інформації та суперечливих вимог;

комунікації: здатність використовувати сучасні інформаційні технології для прийняття оптимальних фінансових рішень; здатність доносити власні висновки щодо прийнятого управлінського рішення в галузі фінансів, а також знань і пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців; здатність здійснювати презентацію результатів дослідження фінансового менеджменту суб'єкта господарювання;

автономність і відповідальність: здатність формувати фінансову політику суб'єкта господарювання, нести відповідальність за застосування фінансових важелів та інструментів, прийняття фінансових рішень у складних і непередбачуваних умовах, відповідальність за розвиток професійного знання та практик.

Зміст основних понять і термінів за темою

Фінансовий менеджмент – це процес управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та оптимізації обороту його грошових коштів.

Грошові потоки – це розподілені у часі надходжень і витрат грошових коштів, які пов'язані з діяльністю суб'єкта господарювання.

Грошові кошти – це наявні засоби та депозитні внески, що видаються на вимогу.

Еквіваленти грошових коштів – це короткострокові, високоліквідні інвестиції, які легко конвертуються в певну суму грошових коштів і піддаються незначному ризику зміни цінності.

Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Активи – це ресурси, контрольовані підприємством унаслідок минулих подій, використання яких має привести до надходження економічних вигод у майбутньому. Активи складаються з необоротних та оборотних.

Оборотні активи (ОА) – це сукупність економічних ресурсів підприємства, що перебувають у постійному кругообігу, змінюють свою матеріальну форму впродовж одного операційного циклу (одного року), в повному обсязі переносять свою вартість на виготовлену продукцію і в майбутньому забезпечують створення додаткової вартості. Це гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Необоротні активи – це всі активи, що не є оборотними. Специфікою необоротних активів є їхнє багаторазове використання в процесі господарської діяльності, використовуються більше одного року, частинами переносять свою вартість на готову продукцію.

Капітал – це сукупність виробничих відносин, за яких засоби праці, певні матеріальні блага, гроші, об'єкти інтелектуальної власності, різні види цінних паперів тощо є знаряддям експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці.

Вартість капіталу – це ціна капіталу, яку підприємство платить за його залучення із різних джерел.

Структура капіталу – це співвідношення власних і позичених фінансових коштів, які використовує мале підприємство у процесі своєї господарської діяльності.

Фінансовий леверидж (плече фінансового важеля, кредитний важіль, кредитне плече) – це відношення позикових коштів до особистих (інакше кажучи, відповідність між позиковими й особистим капіталом). Крім того, в поняття фінансовий леверидж входить ефект від позикових коштів з метою збільшити величину операцій і вигоду, не маючи необхідного обсягу грошових коштів. У цьому разі відношення величини кредитних коштів до особистого капіталу характеризує рівень ризику й економічну стабільність.

Інвестиції – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект.

Об'єктом інвестиційної діяльності можуть бути матеріальні та нематеріальні, а також фінансові активи, у які трансформується інвестований капітал з метою збільшення його вартості.

Суб'єктами інвестиційної діяльності можуть бути громадяни й юридичні особи України та іноземних держав, а також держави.

Інвестори є головними суб'єктами інвестиційної діяльності, які ухвалюють рішення про вкладення власних, позикових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування.

Реальні інвестиції передбачають вкладення коштів у реальні активи, а саме різноманітні види основних засобів і нематеріальних активів, які підлягають амортизації, а також інші об'єкти інвестування, пов'язані зі здійсненням операційної діяльності суб'єктів господарювання.

Фінансові інвестиції – це активи, які утримуються інвестором з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод.

Цінні папери – це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх видала, й особи, яка має права на них; передбачають виконання зобов'язань за ними, а також можливість передавання прав на цінні папери та прав за цінними паперами іншим особам.

Інвестиційний проєкт – це комплексний план розвитку суб'єкта господарювання, який допомагає детально оцінити та проаналізувати запропоновану ідею, оформити її документально, визначити її ефективність; виступає основним обґрунтуванням планованих інвестицій.

Дисконтування – це процес визначення поточної вартості грошових коштів, що відносять до майбутніх періодів. Інструментом реалізації процесу дисконтування є ставка дисконту.

Ставка дисконту – це така відсоткова ставка, яка використовується для перерахунку майбутніх потоків доходів у єдине значення теперішньої (поточної) вартості.

Динамічні методи оцінювання інвестиції – це методи, які спираються на врахування змінюваності вартості грошей у часі.

Показники оцінки інвестиційних проєктів динамічними методами є: чистий приведений ефект (NPV); індекс рентабельності інвестицій (PI); дисконтований період окупності інвестицій (DPP) і внутрішня норма дохідності від інвестицій (IRR).

Фінансовий ризик підприємства – це ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності.

Управління фінансовими ризиками – це система принципів і методів розроблення та реалізації ризикових фінансових рішень, що забезпечують усебічне оцінювання різноманітних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних наслідків.

Внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків – це система методів мінімізації їх негативних наслідків, що обираються та здійснюються в рамках самого підприємства.

Фінансове планування – це процес розроблення системи фінансових планів і планових (нормативних) показників щодо забезпечення розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності його фінансової діяльності в наступному періоді.

Фінансова стратегія підприємства – це система довгострокових цілей фінансової діяльності підприємства, що визначаються його фінансовою ідеологією, та найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Бюджет – це оперативний фінансовий план короткострокового періоду, що розроблюється звичайно в межах до одного року, відображає витрати та надходження фінансових коштів у процесі здійснення конкретних видів господарської діяльності.

Методи фінансового планування – це розрахункові методи, що використовуються для побудови прогнозної фінансової звітності (метод відношення до обсягу продажів, метод лінійної регресії, метод коректування незавантажених потужностей).

Фінансова криза – це фаза розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу керівництва на фінансові відносини, які виникають на цьому підприємстві.

Антикризове управління фінансами – це особливий режим виконання функцій фінансового менеджменту, який полягає в організації фінансової роботи на підприємстві з урахуванням необхідності профілактики та нейтралізації фінансової кризи.

Банкрутство – це визнана Господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації й погасити встановлені у порядку, визначеному Кодексом України з процедур банкрутства, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури.

Неплатоспроможність – це неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених законодавством.

Діагностика банкрутства – це система оцінювання параметрів кризового фінансового розвитку підприємства.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Господарський Кодекс України : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р., зі змінами та доповненнями [45].

2. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р., зі змінами і доповненнями [122].

3. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р., зі змінами і доповненнями [64].

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 966 IV від 16.06.1999 р. [72].

5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433, зі змінами і доповненнями [88].

6. Про затвердження Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості : Наказ Міністерства промислової політики України від 09.07.2007 р. № 373 [89].

7. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [90].

8. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : Наказ Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246 [91].

9. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Доход» : Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290 [92].

10. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 [93].

11. Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. [109].

12. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. [70].

13. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України № 2346-III від 05.04.2001 р. [114].

14. Положення НБУ про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : постанова Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. [65].

15. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. [119].

16. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму : Закон України від 28.11.2002 року № 249-IV [84].

17. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України № 132-IX від 20.09.2019 р. [47].

18. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14 [86].

Запитання для самодіагностики

1. Визначте поняття «грошові кошти», «еквіваленти грошових коштів», «грошові потоки».

2. Наведіть класифікацію грошових потоків.

3. Охарактеризуйте склад вхідних грошових потоків суб'єкта господарювання та завдання управління ними.

4. Наведіть склад вихідних грошових потоків суб'єкта господарювання та завдання управління ними.

5. З якою метою підприємствам доцільно здійснювати аналіз структури капіталу?

6. Для чого керівникам суб'єктів господарювання доцільно здійснювати аналіз вартості капіталу?

7. Як структура капіталу може впливати на можливість підприємства до розвитку?

8. Визначте характерні ознаки економічної категорії «інвестиції».

9. Визначте зміст інвестиційної діяльності, її необхідність для ефективної діяльності суб'єктів на макро- та мікрорівнях.

10. Порівняйте сутність та особливості здійснення реальних і фінансових інвестицій.
11. Визначте структуру та змістовність інвестиційних проєктів.
12. Опишіть порядок розроблення інвестиційного проєкту.
13. Опишіть процедуру оцінювання інвестиційного проєкту інвестором (кредитором).
14. Охарактеризуйте підходи до визначення терміну «окупність інвестицій».
15. Охарактеризуйте проблеми формування та акумулювання фінансових ресурсів підприємства для забезпечення інвестиційної діяльності.
16. Охарактеризуйте основні методи фінансування інвестиційної діяльності.
17. Назвіть чинники, що впливають на ціну фінансових інструментів.
18. Охарактеризуйте діяльність фондової біржі.
19. Визначте мету та завдання ринку цінних паперів.
20. Охарактеризуйте етапи формування портфеля цінних паперів.
21. Розкрийте зміст поняття «фінансовий ризик» і виділіть його місце у структурі видів підприємницького ризику.
22. Розкрийте зміст основних характеристик фінансового ризику.
23. Опишіть види фінансових ризиків.
24. Виділіть чинники виникнення фінансових ризиків на підприємстві.
25. Назвіть основні методи нейтралізації фінансових ризиків.
26. Розкрийте економічний зміст поняття «фінансове планування».
27. Охарактеризуйте системи фінансового планування та форми реалізації його результатів на підприємстві.
28. Розкрийте зміст і часовий горизонт поточного фінансового планування.
29. Охарактеризуйте види поточних фінансових планів.
30. Визначте зміст і часові горизонти оперативного фінансового планування.
31. Розкрийте сутність понять «криза» та «фінансова криза».
32. Які чинники спричиняють розвиток фінансових криз на підприємстві?
33. Виділіть симптоми прояву фінансової кризи.
34. Охарактеризуйте стадії розвитку фінансової кризи на підприємстві.
35. Розкрийте класифікаційні аспекти фінансових криз підприємства.
36. У чому полягає процес діагностування кризового стану підприємства?

Теми есе, наукових статей

1. Модель управління грошовими потоками на підприємстві.
2. Фінансові технології складання планів надходжень і використання грошових коштів на підприємства.
3. Ціноутворення на підприємстві та його значення в управлінні формуванням прибутку від операційної діяльності.
4. Вплив кредитної політики на формування прибутку.
5. Вплив ефективності використання необоротних активів на темпи економічного розвитку підприємства.
6. Шляхи прискорення обігу оборотних активів.
7. Вплив залучення позикового капіталу на розвиток підприємства.
8. Роль і значення інвестицій у сучасній економіці.
9. Можливості примноження капіталу шляхом здійснення інвестицій.
10. Сутнісні характеристики української моделі здійснення інвестицій.
11. Диверсифікація як метод мінімізації ризиків фінансових інвестицій.
12. Особливості функціонування найбільших світових фондових ринків. Систематизація чинників, що стримують розвиток фондового ринку в Україні.
13. Форми залучення інвестиційних ресурсів, критерії прийняття рішень щодо обґрунтування їх джерел.
14. Методичні підходи до оцінювання вартості залучення інвестиційних ресурсів.
15. Методичні підходи до оцінювання ефективності використання інвестиційних ресурсів.
16. Порівняльний аналіз проєктів і критерії вибору альтернативних проєктів.
17. Інвестиційний портфель: методи формування та управління.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Об'єктами фінансового менеджменту є: фінансові ресурси та грошові потоки, активи та фінансові зобов'язання, реальні та фінансові інвестиції тощо.

Фінансові ресурси призначені для виконання фінансових зобов'язань перед усіма суб'єктами фінансових відносин у процесі своєї виробничо-господарської діяльності. Класифікацію фінансових ресурсів наведено на рис. 7.1.

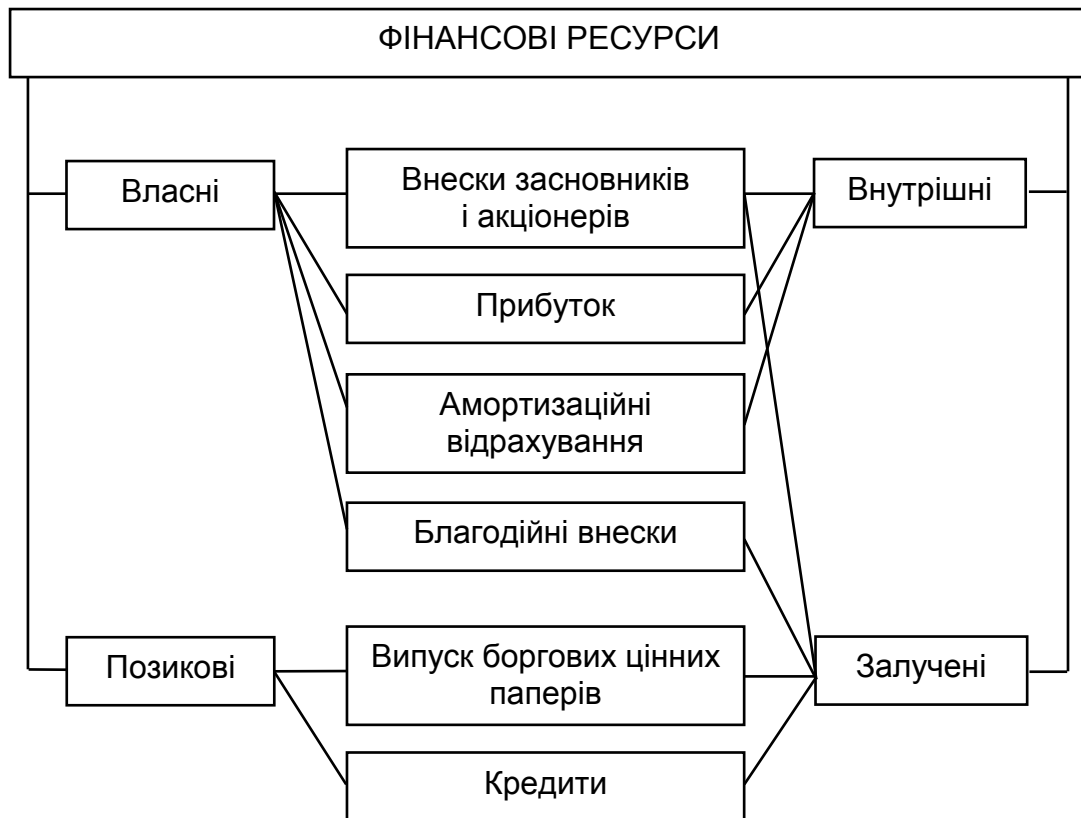

Рис. 7.1. Класифікація фінансових ресурсів суб'єктів господарювання

Грошовий потік як об'єкт фінансового менеджменту є сукупністю розподілених в часі надходжень і витрат грошових коштів, які пов'язані з господарською діяльністю суб'єкта господарювання [9].

Вхідним грошовим потоком є надходження грошових коштів і їх еквівалентів від операційної діяльності, надходження від інвестиційної діяльності, мобілізація фінансових ресурсів на ринку капіталів.

Вихідним грошовим потоком є використання грошових коштів і їх еквівалентів, оплата рахунків контрагентів, фінансування реальних та фінансових інвестицій, погашення заборгованості, сплата податків, виплати дивідендів.

Чистий грошовий потік – це різниця між вхідним і вихідним грошовими потоками.

Інформацію про рух грошових коштів суб'єкта господарювання відображають у формі 3 «Звіт про рух грошових коштів».

Основним джерелом фінансового забезпечення є грошовий потік від операційної діяльності.

Характеристику грошових потоків за видами діяльності розглянуто в табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Характеристика операційного, інвестиційного, фінансового грошових потоків суб'єкта господарювання

Види потоку	Позитивний грошовий потік	Негативний грошовий потік
Операційний грошовий потік	Грошові припливи від реалізації продукції. Погашення дебіторської заборгованості. Аванси, отримані від споживачів. Дохід від операційної оренди активів. Дохід від операційних курсових різниць відшкодування раніше списаних активів. Амортизація необоротних активів. Кошти від перерахунку податковим органам	Оплата заборгованості постачальникам і підрядникам. Виплата зарплатні. Відрахування в бюджет і позабюджетні фонди. Відрахування у фонд соціального страхування. Виплата відсотків за кредит. Аванси, надані постачальникам
Інвестиційний грошовий потік	Продаж необоротних активів. Реалізація фінансових інвестицій. Дивіденди, відсотки, інші надходження від довгострокових фінансових інвестицій. Повернення інших вкладень	Придбання основних засобів, нематеріальних активів. Придбання фінансових інвестицій. Капітальні вкладення. Довгострокові фінансові вкладення. Надання позик іншим підприємствам
Фінансовий грошовий потік	Короткострокові кредити та позики фінансових установ. Довгострокові кредити та позики фінансових установ. Надходження від емісії акцій. Отримане цільове фінансування	Повернення короткострокових кредитів фінансовим установам. Повернення довгострокових кредитів фінансовим установам. Виплата дивідендів. Викупівля акцій власної емісії

Під **операційною діяльністю** розуміють основний вид діяльності, що створює виручку суб'єкта господарювання, а також інша діяльність (за винятком інвестиційної або фінансової діяльності).

Інвестиційна діяльність суб'єкта господарювання визначається придбанням і вибуттям необоротних активів та інших інвестицій, не включених у категорію еквівалентів грошових коштів.

Фінансова діяльність ідентифікується як діяльність, у результаті якої змінюється величина та структура власного капіталу суб'єкта господарювання і його кредитів та позик.

Складання документу «Звіт про рух грошових коштів» здійснюється двома методами:

прямий метод розрахунку на основі прямого визначення суми вхідного та вихідного грошових потоків від операційної діяльності;

непрямий метод розрахунку на основі коригування суми чистого прибутку суб'єкта господарювання.

Розрахунок чистого грошового потоку за видами діяльності непрямим методом здійснюють за таким алгоритмом.

Чистий грошовий потік від операційної діяльності розраховують:

$$\text{ЧГП}_O = \text{ЧП} + \text{АОЗ} + \text{АНМА} \pm \Delta\text{ДЗ} \pm \Delta\text{ЗТМ} \pm \Delta\text{КЗ} \pm \Delta\text{Р}, \quad (7.1)$$

де ЧП – чистий прибуток суб'єкта господарювання;

АОЗ – амортизація основних засобів;

АНМА – амортизація нематеріальних активів;

$\Delta\text{ДЗ}$ – приріст (зменшення) суми дебіторської заборгованості;

$\Delta\text{ЗТМ}$ – приріст (зменшення) суми запасів ТМЦ;

$\Delta\text{КЗ}$ – приріст (зменшення) суми кредиторської заборгованості;

$\Delta\text{Р}$ – приріст (зменшення) суми резервного й інших страхових фондів.

Чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності розраховують як:

$$\text{ЧГП}_i = \text{P}_{OЗ} + \text{P}_{HMA} + \text{P}_{ДФI} + \text{P}_{BA} + \text{ДП} - \text{П}_{OЗ} - \Delta\text{НКБ} - \text{П}_{HMA} - \text{П}_{ДФI} - \text{В}_{BA}, \quad (7.2)$$

де $\text{P}_{OЗ}$, $\text{П}_{OЗ}$ – відповідно, сума реалізації та придбання основних засобів;

P_{HMA} , П_{HMA} – відповідно, сума реалізації та придбання нематеріальних активів;

$\text{P}_{ДФI}$, $\text{П}_{ДФI}$ – відповідно, сума реалізації та придбання довготермінових фінансових інвестицій;

P_{BA} , В_{BA} – відповідно, сума реалізації та викупівлі власних активів;

ДП – сума дивідендів (відсотків), отриманих підприємством за довготерміновими фінансовими інструментами;

$\Delta\text{НКБ}$ – приріст незавершеного капітального будівництва.

Чистий грошовий потік від фінансової діяльності розраховують як:

$$\text{ЧГП}_Ф = \text{З}_{BK} + \text{З}_{DK} + \text{З}_{KK} + \text{ЦФ} - \text{П}_{DK} - \text{П}_{KK} - \text{Д}_{BK}, \quad (7.3)$$

де З_{BK} – сума додатково залученого із зовнішніх джерел власного капіталу;

З_{DK} – сума додатково залучених довготермінових кредитів;

$Z_{\text{КК}}$ – сума додатково залучених короткотермінових кредитів;

ЦФ – сума коштів, отриманого цільового фінансування;

$\text{П}_{\text{ДК}}$ – сума погашення основного боргу за довготерміновими кредитами;

$\text{П}_{\text{КК}}$ – сума погашення основного боргу за короткотерміновими кредитами;

$\text{Д}_{\text{ВК}}$ – сума дивідендів (відсотків), заплачених власникам суб'єкта господарювання (акціонерам) на вкладений капітал.

Загальний чистий грошовий потік певного періоду є сумою чистих грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності:

$$\text{ЧГП}_3 = \text{ЧГП}_0 + \text{ЧГП}_I + \text{ЧГП}_\Phi, \quad (7.4)$$

де ЧГП_3 – загальний чистий грошовий потік;

ЧГП_0 – чистий грошовий потік від операційної діяльності;

ЧГП_I – чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності;

ЧГП_Φ – чистий грошовий потік від фінансової діяльності.

Розрахунок чистого грошового потоку прямим методом наведено в табл. 7.2.

Таблиця 7.2

Розрахунок чистого грошового потоку прямим методом

Залишок коштів на початок періоду		
Види діяльності	Надходження (+)	Витрати (-)
1	2	3
Операційна	Від реалізації продукції, послуг. Аванси, отримані від суб'єктів господарювання. Від погашення дебіторської заборгованості. Інші надходження	Придбання сировини, матеріалів, напівфабрикатів у постачальників. Сплата заборгованості постачальникам. Аванси, надані постачальникам. Виплати заробітної платні працівникам. Сплачені податки до бюджету та позабюджетних фондів. Інші виплати під час операційної діяльності

1	2	3
Інвестиційна	Продаж довготермінових активів. Дивіденди, відсотки, інші надходження від довгострокових фінансових інвестицій. Надходження від повернення інших фінансових вкладень	Придбання довготермінових активів. Капітальні активи. Надання довготермінових позик іншим суб'єктам господарювання
Фінансова	Отримання довго- та короткотермінових кредитів і позик від банків та фінансових інституцій. Надходження від емісії цінних паперів. Отримане цільове фінансування	Повернення довго- та короткотермінових кредитів і позик фінансовим інституціям. Виплата дивідендів. Викупівля акцій власної емісії

Непрямий метод складання забезпечує оцінювання ретроспективи, дозволяючи визначити, що було джерелом притоку грошових коштів суб'єкта господарювання за звітний період часу та на які цілі ці грошові кошти витрачалися. Непрямий метод базується на коригуванні суми чистого фінансового результату суб'єкта господарювання (рис. 7.2).

Чистий фінансовий результат +
+ Амортизаційні відрахування –
– Сума зростання поточних активів +
+ Сума зменшення поточних активів +
+ Сума зростання поточних зобов'язань –
– Сума зменшення поточних зобов'язань =
= Операційний грошовий потік

Рис. 7.2. Порядок розрахунку суми операційного грошового потоку непрямим методом

Завданням фінансового менеджменту є забезпечення стабільного формування чистого грошового потоку як джерела самофінансування.

У процесі управління прибутком виділяють:

валовий прибуток (збиток) – різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

фінансовий результат від операційної діяльності – сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу, за вирахуванням адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат;

фінансовий результат до оподаткування – алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), за вирахуванням фінансових та інших витрат (збитків);

чистий фінансовий результат – алгебраїчна сума прибутку (збитку) до оподаткування, податку на прибуток та прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування.

Послідовність формування чистого прибутку (чистого фінансового результату) суб'єкта господарювання подана на рис. 7.3.

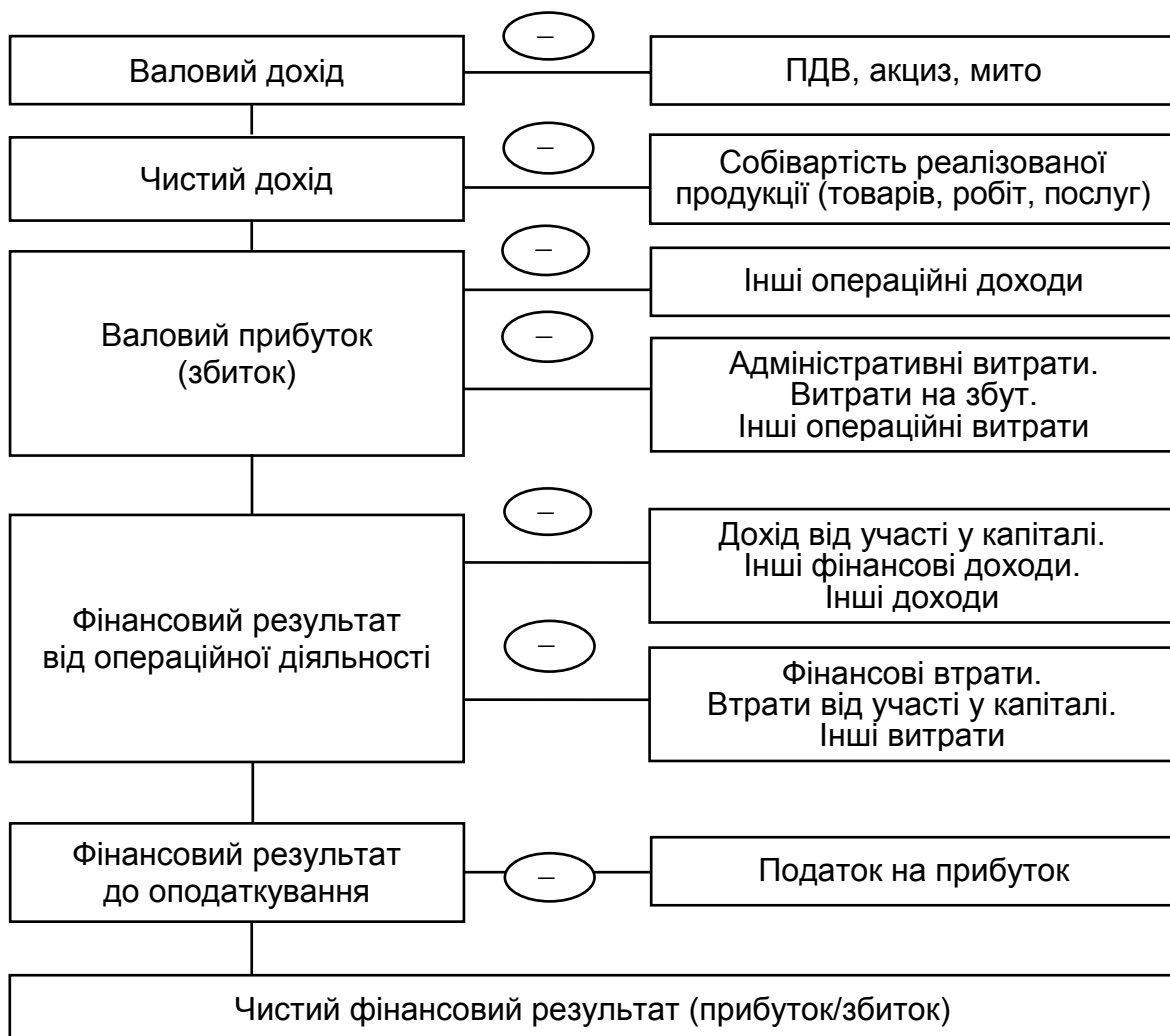

Рис. 7.3. Послідовність формування чистого прибутку (чистого фінансового результату) суб'єкта господарювання

Основними завданнями управління прибутком є забезпечення:
максимізації розміру прибутку на основі зростання абсолютної величини прибутку;

оптимальної пропорційності між рівнем прибутку та допустимим рівнем ризику;

формування достатнього обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідності до стратегії розвитку суб'єкта господарювання;

прийняттого рівня рентабельності діяльності;

пріоритетного фінансування інвестиційних проєктів за рахунок внутрішніх джерел, зокрема прибутку;

оптимальних пропорцій розподілу чистого прибутку на виплату дивідендів і тезаврацію.

Управління прибутком включає управління формуванням та управління розподілом і використанням прибутку.

Управління формуванням прибутку здійснюється за двома напрямками – управління доходами й управління витратами.

Основним завданням управління доходами є: збільшення абсолютної величини доходів суб'єкта господарювання загалом і за джерелами формування, забезпечення повноти та своєчасності одержання доходів; збільшення в структурі доходів частки чистого прибутку, забезпечення стабільності надходження доходів.

Витрати суб'єкта господарювання розподіляють на витрати від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а також витрати від надзвичайної діяльності. *Витрати від операційної діяльності* містять: собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) – прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, загально-виробничі витрати, нерозподілені постійні загально-виробничі витрати, наднормативні виробничі витрати; адміністративні витрати – витрати на обслуговування та управління суб'єктом господарювання; витрати на збут – витрати на пакування, транспортування, ремонт тари, рекламу, комісійна винагорода продавцям, утримання основних фондів, пов'язаних зі збутом продукції; інші операційні витрати – витрати на дослідження та розроблення, втрати від знецінення запасів, нестачі та втрати від псування цінностей, виплати штрафів, пені, неустойки та ін.

Велике значення під час управління витратами має розподіл витрат постійні та змінні. До *постійних витрат* відносять такі, сума яких не залежить від зміни обсягу виробництва та реалізації продукції в рамках

певного періоду. До таких витрат включають амортизаційні відрахування, витрати на оренду, заробітну плату адміністративного персоналу. *Змінні витрати* – це витрати, сума яких прямо залежить від обсягу виробництва та реалізації продукції. До змінних витрат включають витрати на сировину та матеріали, енергоносії, задіяні у процесі виробництва та реалізації продукції. Співвідношення суми постійних і змінних витрат у загальному їх обсязі визначає *структуру витрат*.

Сутність управління витратами полягає у: зниженні (оптимізації) рівня витрат; зменшенні частки умовно-постійних витрат (що знижує поріг рентабельності); забезпеченні об'єктивності розподілу витрат у просторі та часі задля збереження фінансової стійкості; зменшенні частки непрямих витрат; відтермінуванні моменту покриття витрат.

Напрями розподілу прибутку від звичайної діяльності відображено на рис. 7.4.

ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ				
Сплата податку на прибуток				
Чистий прибуток				
Розподіл прибутку серед власників		Тезаврація (капіталізація) прибутку		
Виплата дивідендів	Викупівля корпоративних прав (акцій)	Поповнення резервного капіталу	Збільшення зареєстрованого капіталу	Формування нерозподіленого прибутку

Рис. 7.4. Розподіл прибутку від звичайної діяльності суб'єкта господарювання

Одним із найважливіших об'єктів управління фінансового менеджменту є **активи** суб'єкта господарювання.

Рух *оборотних активів* суб'єкта господарювання в процесі виробничо-комерційного (операційного) циклу проходить чотири основні стадії, послідовно змінюючи свої форми:

на першій стадії грошові та інші високоліквідні активи (векселі, депозитні внески тощо) використовуються для придбання сировини та матеріалів, тобто запасів чинників виробництва;

на другій стадії запаси окремих чинників виробництва в результаті безпосередньої виробничої діяльності перетворюються на запаси готової продукції;

на третій стадії запаси готової продукції реалізуються споживачам і до настання їх оплати перетворюються в дебіторську заборгованість;

на четвертій стадії інкасована, тобто сплачена, дебіторська заборгованість знов перетвориться на грошові активи (частина яких до настання терміну їх використання може зберігатися у формі високоліквідних короткострокових фінансових вкладень).

Метою управління оборотними активами є забезпечення платоспроможності суб'єкта господарювання, рентабельності продукції та запланованих результатів фінансової діяльності.

Управління оборотними активами базується на особливостях формування операційного, виробничого та фінансового циклів суб'єкта господарювання.

Операційний цикл – це період часу, протягом якого відбувається оборот усієї суми оборотних коштів підприємства.

Виробничий цикл – це період часу, протягом якого оборотні кошти беруть участь у виробничому процесі (від постачання сировини до відвантаження готової продукції).

Фінансовий цикл – це період часу, протягом якого у виробничому процесі бере участь чистий оборотний капітал підприємства, тобто підприємство використовує власні кошти.

Розроблення політики фінансування активів базується на їх розподілі на такі складові [8, с.195]:

необоротні активи;

постійну частину оборотних активів, яка є незмінним елементом сукупного їх розміру; не залежить від будь-яких коливань обсягу операційної діяльності; не пов'язана з сезонним формуванням запасів, достроковим завозом і цільовим призначенням;

варіативну частину оборотних активів, яка пов'язана з сезонним зростанням обсягу реалізованої продукції, коливанням обсягу операційної діяльності; не пов'язана з сезонним формуванням запасів, достроковим завозом і цільовим призначенням.

У фінансовому менеджменті виділяють різні стратегії фінансування оборотних коштів (поточних активів) залежно від ставлення керівництва до вибору джерел покриття варіативної частини, тобто до вибору відносної величини чистого оборотного капіталу. Відомі чотири *моделі фінансування*: ідеальна, агресивна, консервативна та компромісна. Вибір

тієї чи іншої моделі стратегії фінансування зведено до встановлення величини довготермінових пасивів і розрахунку на її основі величини чистого оборотного капіталу як різниці між довготерміновими пасивами та необоротними активами:

$$\text{ЧОК} = \text{ДП} - \text{НА}. \quad (7.5)$$

Статичне та динамічне зображення кожної моделі наведено на рис. 7.5 – 7.8. Для зручності слід дати пояснення деяким термінам:

поточні (оборотні) активи (ПА):

$$\text{ПА} = \text{СЧ} + \text{ВЧ}, \quad (7.6)$$

де СЧ – системна частина поточних активів;

ВЧ – варіативна частина поточних активів;

довгострокові пасиви (ДП):

$$\text{ДП} = \text{ВК} + \text{ДЗ}, \quad (7.7)$$

де ВК – власний капітал;

ДЗ – довготерміновий позиковий капітал.

Ідеальна модель побудована, ґрунтуючись на сутності категорій «поточні активи» й «поточні зобов'язання» та їх взаємній відповідності (рис. 7.5).

Оборотні активи	варіативна частина	ЧОК ≈ 0	Короткотермінові пасиви
	системна частина		Довготермінові пасиви
Необоротні активи			

Рис. 7.5. Ідеальна модель фінансового управління оборотними коштами

Агресивна модель означає, що довготермінові пасиви є джерелами покриття необоротних активів і системної частини поточних активів, тобто того їх мінімуму, що необхідний для здійснення господарської діяльності (рис. 7.6).

Оборотні активи	варіативна частина	ЧОК	Короткотермінові пасиви
	системна частина		Довготермінові пасиви
Необоротні активи			

Рис. 7.6. Агресивна модель фінансового управління оборотними коштами

У цьому разі чистий оборотний капітал точно дорівнює цьому мінімуму:

$$\text{ЧОК} = \text{СЧ.} \quad (7.8)$$

Консервативна модель (рис. 7.7) припускає, що варіативну частину поточних активів також покривають довготерміновими пасивами. За цієї умови короткотермінової кредиторської заборгованості немає. Відсутній і ризик утрати ліквідності. Чистий оборотний капітал дорівнює за величиною поточним активам:

$$\text{ЧОК} = \text{ПА.} \quad (7.9)$$

Оборотні активи	варіативна частина	ЧОК	Довготермінові пасиви
	системна частина		
Необоротні активи			

Рис. 7.7. Консервативна модель фінансового управління оборотними коштами

Компромісна модель найбільш реальна (рис. 7.8). У такому випадку необоротні активи, системну частину поточних активів і приблизно половину частини поточних активів, що варіює, покривають довготерміновими пасивами.

Оборотні активи	варіативна частина	ЧОК	Короткотермінові пасиви
	системна частина		Довготермінові пасиви
Необоротні активи			

Рис. 7.8. Компромісна модель фінансового управління оборотними коштами

Чистий оборотний капітал дорівнює за величиною сумі системної частини поточних активів і половини їх варіативної частини:

$$\text{ЧОК} = \text{СЧ} + 0,5 \text{ ВЧ}. \quad (7.10)$$

Оптимальність капіталу нерозривно пов'язана з досягненням його ефективності. Неєфективна структура капіталу підприємства спричиняє брак фінансових ресурсів, втрату фінансової стійкості та руйнування ефекту синергії діяльності, що тягне за собою появу інших чинників кризового стану підприємства.

Основні ознаки наявності ефективно структури капіталу на підприємстві:

інтенсивний розвиток підприємства;

безперервний виробничий процес;

висока швидкість обороту капіталу;

баланс між дохідністю капіталу та ризиками, що бере на себе підприємство;

показник рентабельності інвестованого капіталу вищий за середньозважену вартість капіталу підприємства;

підвищення вартості підприємства з кожним наступним періодом.

Вартість залучення капіталу за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства, визначають як недоотриманий прибуток від укладення її в інші джерела:

$$\text{ВК}_{\text{п}} = \frac{\text{ПР}}{\text{ВлК}} \times 100 \%, \quad (7.11)$$

де ПР – прибуток;

ВлК – власний капітал.

Вартість залучення капіталу за рахунок додаткової емісії:

$$\text{ВК}_{\text{е}} = \frac{K_a + D_a + I}{\text{СК}_a \times (1 - Z_e)}, \quad (7.12)$$

де K_a – кількість акцій, шт.;

D_a – сума дивідендів на одну акцію, грн;

I – очікуваний індекс зростання дивідендів;

CK_a – сума капіталу, залучених через емісію акцій, грн;

Z_e – питома вага емісійних витрат.

Вартість залученого капіталу за рахунок кредиту банку:

$$BK_B = \frac{C_B \times (1 - \Pi_{\Pi})}{1 - B_K}, \quad (7.13)$$

де C_B – відсоткова ставка за кредитом;

Π_{Π} – ставка податку із прибутку;

B_K – питома вага витрат, пов'язаних із залучення кредиту.

Загальну вартість капіталу можна розрахувати за такою формулою:

$$ЗВК = \frac{(\sum Y_i \times BK_i)}{100\%}, \quad (7.14)$$

де Y_i – питома вага i -го виду капіталу у відсотках у загальному капіталі підприємства;

BK_i – вартість залученого капіталу з різних джерел.

Для пошуку оптимальної структури капіталу використовують показник ефективність залученого позикового капіталу або ефективність фінансового важеля:

$$ЕФВ = (1 \times \Pi_{\Pi}) \times (R_A \times B_K) \times \frac{ПК}{ВК} \times 100\%, \quad (7.15)$$

де R_A – рівень рентабельності використання активів;

B_K – ставка відсотка за кредит;

ПК – сума (або питома вага) позикового капіталу;

ВК – сума (або питома вага) власного капіталу.

У найбільш широкому розумінні «інвестувати» означає вкласти капітал сьогодні для того, щоб у майбутньому отримати його збільшену величину.

Орієнтацію інвестора на приріст капіталу (за рахунок отримання прибутку або зростання ринкової вартості капіталу) можна вважати основним принципом інвестування.

Процес інвестування завжди пов'язаний з невизначеністю, оскільки вкладення капіталу здійснюється в поточний момент, а величина повернення капіталу в майбутньому залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. Невизначені обставини, які впливають на результат інвестування, спричиняють ризик.

Головна мета управління інвестиційною діяльністю – підвищення її ефективності, що досягається шляхом реалізації практичних дій та заходів, методів і прийомів, спрямованих на максимізацію різних позитивних наслідків від інвестування та забезпечення на цій основі високих темпів соціально-економічного розвитку суб'єкта інвестиційної діяльності, його конкурентоспроможності та максимізації ринкової вартості; забезпечення фінансової рівноваги підприємства (фінансової стійкості та платоспроможності); нейтралізація або мінімізація різних ризиків, пов'язаних із інвестуванням, тощо.

Інвестиційні проєкти розробляються та реалізуються у напрямках обґрунтування доцільності вкладання коштів у об'єкти реального інвестування (інвестиції, що спрямовуються на створення/придбання, реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів).

Розроблення інвестиційного проєкту – це такий план розвитку суб'єкта господарювання, де в документарній формі подана послідовність його реалізації – від етапу формування ідеї до етапу отримання економічного або соціального ефекту.

Документарною формою доведеності життєдіяльності того чи іншого інвестиційного проєкту є його **бізнес-план**, у якому обґрунтовується концепція реалізації інвестиційного проєкту. На основі розрахунків показників технічного, економічного, фінансового та соціального характеру робляться висновки щодо його ефективності та доцільності реалізації. Бізнес-план інвестиційного проєкту дає можливість з'ясувати життєздатність проєкту за умов ринкової конкуренції, містить орієнтири подальшого розвитку підприємства, а також є підставою для отримання фінансової підтримки від зовнішніх інвесторів.

Особливістю процесу аналізу ефективності інвестиційного проєкту на основі визначення доходів і витрат від його реалізації є наявність часового інтервалу між вкладанням одних коштів та отриманням інших. З позиції концепції часової вартості грошей, інвестиційні ресурси змінюють свою купівельну спроможність з плином часу. Для уникнення перешкод на шляху зіставлення доходів і витрат інвестиційного проєкту в основу

методів оцінювання інвестиційних проєктів закладається процес дисконтування грошових коштів. Цей метод належить до динамічних методів оцінювання.

До показників оцінки інвестиційних проєктів динамічними методами віднесені: чистий приведений ефект (NPV); індекс рентабельності інвестицій (PI); дисконтований період окупності інвестицій (DPP); внутрішня норма дохідності від інвестицій (IRR) (табл. 7.3).

Таблиця 7.3

Показники оцінки ефективності інвестиційного проєкту

Показник	Формула для розрахунку	Умовні позначення	База порівняння
Чистий приведений ефект (NPV)	$NPV = \sum_{i=1}^n \frac{CF_i}{(1+r)^i} - \sum_j^m \frac{IC_j}{(1+r)^j}$	CF _i – дохід (прибуток) i-го періоду, грн; IC _j – інвестиції j-го періоду, грн; r – ставка дисконтування; n – період життєвого циклу інвестиційного проєкту; m – період здійснення інвестицій	Критерій прийняття рішення щодо ефективності проєкту – це значення NPV ≥ 0
Індекс рентабельності інвестицій (PI)	$PI = \sum_{i=1}^n \frac{CF_i}{(1+r)^i} / \sum_j^m \frac{IC_j}{(1+r)^j}$	–	Критерій прийняття рішення щодо ефективності проєкту – це значення PI ≥ 1
Термін окупності інвестицій (PP)	$PP = \frac{IC}{\bar{P}}$	\bar{P} – середня величина прибутку (доходу) за весь період життєвого циклу інвестиційного проєкту	Не має перевищувати загальний термін реалізації проєкту
Внутрішня норма дохідності від інвестицій (IRR)	$IRR = r_1 + \frac{NPV(r_1)}{NPV(r_1) - NPV(r_2)} \times (r_2 - r_1)$	r ₁ – значення ставки дисконтування, за якого NPV(r ₁) > 0; r ₂ – значення ставки дисконтування, за якого NPV(r ₂) < 0	Має бути більшим за середньо-зважену вартість капіталу

Чистий приведений ефект (NPV) – це абсолютний показник оцінки інвестиційного проєкту, який визначається як різниця суми майбутніх грошових надходжень від проєкту, дисконтованих до поточного моменту часу (початку реалізації інвестиційного проєкту) та сумою витрат (інвестиційного капіталу) проєкту, дисконтованих на той самий момент часу.

Індекс рентабельності інвестицій (PI) – це відносний показник оцінки інвестиційного проєкту, який визначається співвідношенням суми майбутніх грошових надходжень від проєкту, дисконтованих до поточного моменту часу (початку реалізації інвестиційного проєкту) та суми елементів витрат (інвестиційного капіталу) проєкту, дисконтованих на той же момент часу.

Дисконтований період окупності інвестицій (Discounted Pay back Period, DPP) – це період, за який окупаються первинні витрати на реалізацію проєкту за рахунок доходів, дисконтованих за заданою відсотковою ставкою (нормою прибутку).

Внутрішня норма доходності від інвестицій (IRR) – це така ставка дисконту, за якої чистий приведений ефект інвестиційного проєкту дорівнює нулю, тобто сума чистих грошових потоків з урахуванням чинника часу повністю покриває інвестиційні витрати. Внутрішня норма доходності на інвестиції є «точкою беззбитковості» інвестиційного проєкту.

Визначення IRR-проєкту дає можливість визначити, чи є він ефективним за певної заданої норми дисконту (r). Якщо IRR дорівнює необхідній інвесторові нормі доходу на капітал або більший за таку, інвестиції в даний проєкт є виправданими, тож може розглядатися питання про його прийняття. У протилежному випадку інвестор може відхилити проєкт.

Найбільш вживаним критерієм для ухвалення рішення щодо вибору найбільш привабливого інвестиційного проєкту вважається значення показника NPV: чим воно більше, тим проєкт ефективніше.

7.1. Моделі оцінки вартості боргових і пайових цінних паперів

Основа оцінювання вартості боргових інвестиційних ресурсів суб'єкта господарювання складають відносні показники, які визначаються відношенням суми коштів, сплачуваних за використання позикових коштів, до витрат, які супроводжують надання цих коштів.

Показники оцінювання вартості позикових інвестиційних ресурсів розглянуті в табл. 7.4.

Таблиця 7.4

Показники оцінки вартості боргових інвестиційних ресурсів

Показники	Формула	Коментар
Вартість капіталу за рахунок банківського кредиту ($V_{БК}$)	$V_{БК} = \frac{r \times (1 - \text{tax})}{1 - V_{БК}}$ <p>де r – ставка відсотка за банківським кредитом; tax – ставка податку на прибуток; $V_{БК}$ – рівень витрати із залучення кредиту відносно до суми залученого капіталу</p>	Відсоткова ставка кредиту зменшується на ставку податку на прибуток з метою відображення реальних витрат
Вартість капіталу за рахунок емісії купонної облигації ($V_{КОБ}$)	$V_{КОБ} = \frac{k \times (1 - \text{tax})}{1 - V_{ОБ}}$ <p>де k – ставка купонного відсотка за облигацією; $V_{ОБ}$ – рівень емісійних витрат відносно до обсягу емісії</p>	Формула визначення вартості купонної облигації
Вартість капіталу за рахунок емісії дисконтної облигації ($V_{ДОБ}$)	$V_{ДОБ} = \frac{\bar{D} \times (1 - \text{tax}) \times 100}{(\bar{D} - N^o) \times (1 - V_{ОБ})}$ <p>де \bar{D} – середньорічний дисконт за облигацією; N^o – номінальна вартість облигації</p>	Формула визначення вартості дисконтної облигації

Вартість мають власні та позикові ресурси, які залучаються методами *самофінансування* та *акціонування*. Основним джерелом інвестиційного ресурсу у разі самофінансування відіграє прибуток підприємства, який теж наділений вартістю.

Показники оцінки вартості пайових інвестиційних ресурсів подано в табл. 7.5.

Показники оцінки вартості пайових інвестиційних ресурсів

Показники	Формула	Коментар
Вартість капіталу за рахунок випуску привілейованих акцій ($V_{\text{ПРА}}$)	$V_{\text{ПРА}} = \frac{D_{\text{ПРА}}}{P_0^a \times (1 - V_{\text{ПРА}})} + g,$ де $V_{\text{ПРА}}$ – дивіденд на привілейовану акцію; P_0^a – ринкова вартість привілейованих акцій; $V_{\text{ПРА}}$ – витрати на випуск привілейованих акцій; g – постійній темп приросту дивіденду	Формули визначення вартості позикових інвестиційних ресурсів методом акціонування
Вартість капіталу за рахунок випуску простих акцій ($V_{\text{ПА}}$)	$V_{\text{ПА}} = \frac{D_{\text{ПА}}}{P_0^a \times (1 - V_{\text{ПА}})} + g,$ де $V_{\text{ПА}}$ – дивіденд на просту акцію; P_0^a – ринкова вартість простих акцій; $V_{\text{ПА}}$ – витрати на випуск простих акцій; g – постійній темп приросту дивіденду	

Узагальнювальним показником оцінки вартості залученого інвестиційного капіталу з різних джерел є показник *середньозваженої вартості капіталу WACC (Weighted Average Cost of Capital)*. Показник характеризує відносний рівень загальної суми витрат на забезпечення кожного джерела фінансування; він є середньозваженою вартістю капіталу. Формула розрахунку середньозваженої вартості капіталу:

$$WACC = k_d \times (1 - \text{tax}) \times \frac{D}{E + D} + k_e \times \frac{E}{E + D}, \quad (7.16)$$

де k_d – ринкова ставка за використовуваний підприємством позиковий капітал, %;

tax – ставка податку на прибуток;

D – позиковий капітал;

$E + D$ – загальна вартість капіталу підприємства;

k_e – ринкова (необхідна) ставка прибутковості власного капіталу підприємства, %;

E – власний капітал підприємства.

Фактично WACC характеризує альтернативну вартість інвестування, той рівень прибутковості, який може бути отриманий компанією від вкладення не в новий проєкт, а вже в існуючий.

Вартість власного капіталу (k_e) – це ринкова (необхідна) ставка прибутковості власного капіталу підприємства. Формула розрахунку ставки прибутковості власного капіталу така:

$$k_e = \frac{P_T}{E}, \quad (7.17)$$

де P_T – чистий прибуток підприємства.

Вартість позикового капіталу (k_d) – це ринкова ставка за використання підприємством позиковий капітал.

7.2. Основні підходи до формування портфеля фінансових інвестицій

Портфель цінних паперів – це сукупність зібраних воедино різних фінансових інструментів для досягнення конкретної мети інвестора. Портфель може формуватись із цінних паперів одного типу або різних інвестиційних активів. Вкладаючи кошти в різні цінні папери, інвестор формує **портфель інвестицій**.

Формування портфеля цінних паперів складається з таких етапів:
вибір типу портфеля;
оцінювання прийнятності співвідношення ризику та доходності;
визначення початкового складу портфеля;
вибір схеми управління портфелем.

Визначення типу має важливе значення для формування портфеля цінних паперів:

агресивний портфель (ризиковий, портфель зростання) націлений на отримання доходу від приросту курсової вартості цінних паперів (переважно акцій);

помірний портфель (ринковий, комбінований, портфель зростання і доходу) забезпечує інвестору дохід, який буде складатися з приросту курсової вартості, відсоткових платежів і дивідендних виплат;

консервативний портфель (портфель доходу) формується з найменш ризикових фінансових інструментів та орієнтований на отримання високих поточних доходів (відсоткових і дивідендних виплат).

Формуючи портфель цінних паперів, інвестор прагне максимізувати очікувану дохідність інвестицій з допустимим для нього рівнем ризику, і, навпаки, – мінімізувати ризик з очікуваним рівнем дохідності. Портфель, який задовільнює цим вимогам, називають *ефективним*.

Методичні рекомендації щодо обґрунтування ефективності сформованого інвестиційного портфеля акцій виконуються в такій послідовності.

1. Визначення вартості портфеля акцій ($V_{\text{портф}}$):

$$V_{\text{портф}} = \sum_{i=1}^n K_i \times C_i, \quad (7.18)$$

де K_i – кількість i -го виду акцій у портфелі;

C_i – ціна i -го виду акцій.

2. Визначення вагового коефіцієнта i -го виду акцій у портфелі (w_i):

$$w_i = \frac{K_i \times C_i}{V_{\text{портф}}}. \quad (7.19)$$

3. Визначення дохідності кожного виду акцій у портфелі (d_i):

$$d_i = \frac{V_1 - V_0}{V_0}, \quad (7.20)$$

де V_1 – вартість акції в поточному періоді;

V_0 – вартість акції в попередньому періоді.

Визначення дохідності портфеля акцій ($D_{\text{портф}}$):

$$D_{\text{портф}} = \sum_{i=1}^n d_i \times w_i. \quad (7.21)$$

Додатний результат показника дохідності портфеля акцій і позитивна його динаміка є критеріями ефективності управління інвестиційним портфелем.

Ризик – це мінливість дохідності відносно її очікуваної величини.

Очікувана дохідність інвестора визначається його прогнозом коливань дохідності активу у відповідь на різноманітні економічні події в майбутньому. Реальну дохідність ризикованих цінних паперів можна розглядати як випадкову змінну, що підпорядковується закону розподілу ймовірностей.

Очікувана дохідність актива визначається:

$$\bar{R} = \sum_{i=1}^n (R_i)(P_i), \quad (7.22)$$

де n – загальна кількість можливих варіантів дохідностей;

R_i – i -та можлива дохідність;

P_i – ймовірність отримання дохідності.

Отже, **очікувана дохідність** (математичне очікування дохідності) – це середньозважена величина можливих значень дохідності, де ваговими коефіцієнтами є ймовірності їх отримання.

Ризик інвестицій в актив визначається розкидом, або дисперсією, всіх можливих значень його дохідності відносно їх середньої величини.

Середньоквадратичне (стандартне) відхилення визначається:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 (P_i)}, \quad (7.23)$$

де R_i – i -та можлива дохідність;

\bar{R} – середньозважена дохідність;

P_i – ймовірність отримання дохідності.

Чим більше стандартне відхилення дохідності, тим більшою є її мінливість і, відповідно, вище ризик інвестиції.

Дисперсія (варіація) дохідності (σ^2) – квадрат стандартного відхилення, показує розкид розподілу дохідності.

Коефіцієнт варіації (дисперсії) визначається:

$$CV = \frac{\sigma}{R}, \quad (7.24)$$

де σ – середньоквадратичне відхилення;

R – середня дохідність.

Показник варіації виступає мірою відносної дисперсії (ризик), відображає ризик, який припадає на одиницю дохідності: чим він вищий, тим більшим вищим є ризик інвестицій.

Метод відношення до виручки передбачає, що основні статті звіту про прибутки і збитки та статті балансу збільшуються пропорційно

обсягам продажів. Якщо прогнозоване відсоткове співвідношення кожної статті до виручки зберігається з року в рік, то всі статті будуть рости з тією самою швидкістю, що і обсяг продажу.

Алгоритм реалізації методу:

крок 1 – аналіз ретроспективних значень фінансових коефіцієнтів і середніх значень у галузі;

крок 2 – прогнозування звіту про прибутки та збитки;

крок 3 – прогнозування балансу;

крок 4 – створення необхідних додаткових фондів;

крок 5 – оцінювання впливу зворотних зв'язків фінансування (платежі у вигляді відсотків за залученими позиковими коштами, які використовуються для фінансування додаткових фондів, та у вигляді дивідендів за емітованими звичайними акціями);

крок 6 – формування кінцевого варіанту прогнозованої фінансової звітності.

За результатами проведених розрахунків складають кінцевий варіант прогнозованої звітності підприємства та формують необхідні висновки.

7.3. Оцінка ймовірності банкрутства з використанням моделі О. О. Терещенка

Ймовірність настання банкрутства підприємства за універсальною моделлю О. О. Терещенка розраховують за такою формулою:

$$Z = 1,5K_1 + 0,08K_2 + 10K_3 + 5K_4 + 0,3K_5 + 0,1K_6, \quad (7.25)$$

де K_1 – відношення високоліквідних активів до виручки від реалізації;

K_2 – відношення активів до позикових коштів;

K_3 – відношення чистого прибутку до активів;

K_4 – відношення чистого прибутку до виручки від реалізації;

K_5 – відношення виробничих запасів до виручки від реалізації;

K_6 – відношення виручки від реалізації до активів.

Згідно з цією моделлю, ймовірність настання банкрутства підприємства визначають відповідно до розрахованого значення коефіцієнта Z :

$Z > 0,51$ – загроза банкрутства мінімальна, а отже, підприємство є фінансово надійним;

$-0,8 < Z < 0,51$ – зона додаткового аналізу;

$Z < -0,8$ – максимальна ймовірність банкрутства.

Порядок розрахунку показників моделі наведено в табл. 7.6.

Таблиця 7.6

Порядок розрахунку показників моделі О. О. Терещенка

Показники	Формули розрахунків
K_1	$(p. 1160 \text{ ф. 1} + p. 1165 \text{ ф. 1}) / p. 2000 \text{ ф. 2}$
K_2	$p. 1300 \text{ ф. 1} / (p. 1595 \text{ ф. 1} + p. 1695 \text{ ф. 1})$
K_3	$p. 2350 \text{ ф. 2} / p. 1300 \text{ ф. 1}$
K_4	$p. 2350 \text{ ф. 2} / p. 2000 \text{ ф. 2}$
K_5	$p. 1101 \text{ ф. 1} / p. 2000 \text{ ф. 2}$
K_6	$p. 2000 \text{ ф. 2} / p. 1300 \text{ ф. 1}$

За результатами проведених розрахунків надають розгорнуті аналітичні висновки, формують та обґрунтовують рекомендації щодо підтримки стійкого фінансового стану або фінансового оздоровлення підприємства.

Тестові завдання

1. *Грошові кошти – це:*

- а) готівкові кошти;
- б) депозитні вклади, що видаються на вимогу;
- в) короткострокові, високоліквідні інвестиції.

2. *Еквіваленти грошових коштів – це:*

- а) притоки (надходження) та відтоки (виплати) грошових коштів;
- б) депозитні вклади, що видаються на вимогу;
- в) короткострокові, високоліквідні інвестиції, які легко конвертуються в певну суму грошових коштів і зазнають незначного ризику зміни цінності.

3. *Потоки грошових коштів – це:*

- а) притоки (надходження) та відтоки (виплати) грошових коштів і їх еквівалентів;

- б) депозитні вклади, що видаються на вимогу;
- в) короткострокові, високоліквідні інвестиції, які легко конвертуються в певну суму грошових коштів і зазнають незначного ризику зміни цінності.

4. Припливом грошових коштів від операційної діяльності є надходження від:

- а) продажу основних засобів, нематеріальних активів;
- б) продажу товарів і надання послуг;
- в) емісії акцій або випуску інших пайових інструментів.

5. Припливом грошових коштів від фінансової діяльності є надходження від:

- а) продажу товарів і надання послуг;
- б) рентних платежів за надання прав, винагород, комісійних та інших видів виручки;
- в) емісії акцій або випуску інших пайових інструментів.

6. Припливом грошових коштів від інвестиційної діяльності є надходження від:

- а) продажу основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних активів;
- б) продажу товарів і надання послуг;
- в) рентних платежів за надання прав, винагород, комісійних та інших видів виручки.

7. Відтоком грошових коштів від інвестиційної діяльності є виплати:

- а) з придбання нематеріальних активів;
- б) власникам за погашенням акцій компанії;
- в) заробітної плати працівникам.

8. Відтоком грошових коштів від фінансової діяльності є виплати:

- а) з придбання акцій компанії;
- б) у погашення позик;
- в) працівникам.

9. *Відтоком грошових коштів від операційної діяльності є виплати:*

- а) власникам у разі викупу акцій компанії;
- б) у погашення позик;
- в) працівникам.

10. *Чистий дохід дорівнює:*

- а) чистому прибутку;
- б) валовому доходу за вирахуванням податку на додану вартість, акцизу, митного збору;
- в) валовому прибутку за вирахуванням податку на прибуток.

11. *Основними внутрішніми джерелами формування власних фінансових ресурсів є:*

- а) сума чистого прибутку, що спрямовується на виробничий розвиток;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) сума кредиторської заборгованості.

12. *Загальна потреба у фінансових ресурсах для забезпечення виробничого розвитку підприємства залежить від:*

- а) валового прибутку;
- б) приросту активів підприємства;
- в) приросту поточної кредиторської заборгованості.

13. *Зростання суми чистого прибутку, що спрямовується на виробничий розвиток, може забезпечуватися за рахунок:*

- а) здійснення ефективної амортизаційної політики;
- б) вишукування резервів зростання суми валового прибутку;
- в) здійснення ефективної податкової політики.

14. *Зростання суми амортизаційних відрахувань може забезпечуватися за рахунок:*

- а) застосування методу прискореної амортизації;
- б) здійснення ефективної дивідендної політики;
- в) вишукування резервів зростання суми чистого прибутку.

15. До прямих постійних витрат належать:

- а) витрати на сировину та матеріали;
- б) амортизація обладнання;
- в) витрати на рекламу.

16. До змінних витрат належать:

- а) орендна плата;
- б) заробітна плата робітників;
- в) амортизація обладнання.

17. До непрямих витрат належать:

- а) заробітна плата адміністративного персоналу;
- б) амортизація обладнання;
- в) витрати на сировину, матеріали.

18. Точка беззбитковості має місце, якщо прибуток:

- а) дорівнює нулю;
- б) більше нуля;
- в) менше нуля (збиток).

19. Межа безпеки визначає:

- а) можливі межі маневру підприємства в ціновій політиці, зниження натурального обсягу виробництва;
- б) суму чистого доходу, за якого підприємство повністю покриває свої витрати;
- в) зону маржинального прибутку.

20. Валова маржа включає:

- а) чистий прибуток і постійні витрати;
- б) чистий прибуток і змінні витрати;
- в) операційний прибуток і постійні витрати.

21. До необоротних активів належать:

- а) грошові кошти (кошти на поточному та валютному рахунках, у касі та ін.);
- б) нематеріальні активи;
- в) короткострокові фінансові вкладення (цінні папери, надані короткострокові позики та ін.).

22. До оборотних активів належить:

- а) дебіторська заборгованість;
- б) машини й обладнання;
- в) програмне забезпечення.

23. Операційний цикл – це період часу, протягом якого:

- а) відбувається оборот усієї суми оборотних коштів суб'єкта господарювання;
- б) оборотні кошти беруть участь у виробничому процесі (від постачання сировини до відвантаження готової продукції);
- в) у виробничому процесі бере участь чистий оборотний капітал суб'єкта господарювання, тобто суб'єкт господарювання використовує власні кошти.

24. Виробничий цикл – це період часу, протягом якого:

- а) відбувається оборот усієї суми оборотних коштів суб'єкта господарювання;
- б) оборотні кошти беруть участь у виробничому процесі (від постачання сировини до відвантаження готової продукції);
- в) у виробничому процесі бере участь чистий оборотний капітал суб'єкта господарювання, тобто суб'єкт господарювання використовує власні кошти.

25. Фінансовий цикл – це період часу, протягом якого:

- а) відбувається оборот усієї суми оборотних коштів суб'єкта господарювання;
- б) оборотні кошти беруть участь у виробничому процесі (від постачання сировини до відвантаження готової продукції);
- в) у виробничому процесі бере участь чистий оборотний капітал суб'єкта господарювання, тобто суб'єкт господарювання використовує власні кошти.

26. Чистий оборотний капітал (ЧОК) дорівнює:

- а) $СЧ + ВЧ$, де $СЧ$ – системна частина поточних активів; $ВЧ$ – варіативна частина поточних активів;
- б) $ДП - НА$, де $ДП$ – довгострокові пасиви; $НА$ – необоротні активи;
- в) $ВК + ДЗ$, де $ВК$ – власний капітал; $ДЗ$ – довгостроковий позиковий капітал.

27. Поточні (оборотні) активи (ПА) дорівнюють:

- а) СЧ + ВЧ, де СЧ – системна частина поточних активів; ВЧ – варіативна частина поточних активів;
- б) ДП – НА, де ДП – довгострокові пасиви; НА – необоротні активи;
- в) ВК + ДЗ, де ВК – власний капітал; ДЗ – довгостроковий позиковий капітал.

28. Довгострокові пасиви (ДП) дорівнюють:

- а) СЧ + ВЧ, де СЧ – системна частина поточних активів; ВЧ – варіативна частина поточних активів;
- б) ДП – НА, де ДП – довгострокові пасиви; НА – необоротні активи;
- в) ВК + ДЗ, де ВК – власний капітал; ДЗ – довгостроковий позиковий капітал.

29. Чи є це видами капіталу:

- а) тимчасовий;
- б) власний;
- в) позиковий;
- г) короткостроковий;
- г') безкоштовний?

30. Які підходи до фінансування активів за рахунок різних видів капіталу є в поданих варіантах:

- а) компромісний;
- б) консервативний;
- в) ідеальний;
- г) агресивний;
- г') рівномірний?

31. Основні ознаки наявності ефективної структури капіталу на підприємстві:

- а) баланс між дохідністю капіталу та ризиками, що бере на себе підприємство;
- б) інтенсивний розвиток підприємства;
- в) висока швидкість обороту капіталу;
- г) показник рентабельності інвестованого капіталу нижчий за середньозважену вартість капіталу підприємства;
- г') безперервний виробничий процес.

32. Процес формування чинників оптимальної структури капіталу підприємства здійснюється за такими критеріями:

а) мінімізація рівня фінансових ризиків, пов'язана з процесом диференційованого вибору джерел фінансування різних складових активів підприємства;

б) мінімізація вартості капіталу, заснована на попередній оцінці вартості власного та залученого капіталу і багатоваріантних розрахунках середньозваженої вартості капіталу;

в) мінімізація рівня фінансових ризиків, пов'язана з процесом формування капіталу тільки з власних джерел;

г) скорочення середньозваженої вартості капіталу з постійним порівнянням цього показника з рентабельністю активів;

ґ) максимізація рівня рентабельності власного капіталу, яка передбачає використання механізму фінансового левериджу.

33. Вкладення коштів у фінансові інструменти (переважно цінні папери) належить до:

а) фінансових інвестицій;

б) реальних інвестицій;

в) зовнішніх інвестицій;

г) портфельних інвестицій.

34. Матеріальні та нематеріальні, а також фінансові активи, в які трансформується інвестований капітал з метою збільшення його вартості, – це:

а) фінансові інвестиції;

б) реальні інвестиції;

в) об'єкти інвестування;

г) суб'єкти інвестування.

35. Дисконт – це різниця між:

а) ринковою вартістю цінних паперів і номіналом, у разі продажу дешевше за номінал;

б) номінальною вартістю цінних паперів і ринковою ціною, якщо остання є вищою;

в) номінальною вартістю цінних паперів і емісійною ціною, якщо остання є вищою;

г) правильної відповіді немає.

36. Стратегія реалізації фінансових інвестицій, яка спрямована на забезпечення безпеки інвестицій шляхом вкладання капіталу в низькоризиковані проєкти задля захисту капіталу від інфляції, – це:

- а) консервативна стратегія;
- б) агресивна стратегія;
- в) помірно-агресивна стратегія.

37. Якщо чистий приведений дохід більше нуля ($NPV > 0$), то:

- а) проєкт прибутковий і може бути рекомендований до реалізації;
- б) проєкт неприбутковий;
- в) ситуація невизначеності.

38. Якщо індекс рентабельності інвестицій менше одиниці ($PI < 1$), то:

- а) проєкт прибутковий і може бути рекомендований до реалізації;
- б) проєкт неприбутковий;
- в) ситуація невизначеності.

39. Яким має бути рівень прибутковості інвестицій, спрямованих на фінансування інвестиційного проєкту, щоб його реалізація вважалась доцільною, якщо відомо, що прибутковість депозитних операцій становить 16 %:

- а) більше 16 %;
- б) менше 16 %;
- в) 16 %?

40. Яким має бути значення внутрішньої норми рентабельності інвестицій, щоб реалізація інвестиційного проєкту вважалась доцільною, якщо відомо, що вартість інвестиційних ресурсів становить 19 %:

- а) більше 19 %;
- б) менше 19 %;
- в) 19 %?

41. До методів оцінювання ефективності інвестиційних проєктів, у яких не використовується дисконтування, відносять:

- а) розрахунок чистого приведенного доходу (NPV) і внутрішньої норми рентабельності інвестицій (IRR);
- б) розрахунок індексу рентабельності інвестицій (PI) і терміну окупності інвестицій (PP);

в) розрахунок середньої норми прибутку на інвестиції (ARR) і терміну окупності інвестицій (PP).

42. Власні джерела формування інвестиційних ресурсів суб'єкта господарювання – це:

- а) амортизаційні відрахування;
- б) благодійні внески та спонсорська допомога;
- в) дотації, субвенції субсидії;
- г) іммобілізована в інвестиції частина надлишків оборотних активів;
- г') прибуток підприємства;
- д) усі відповіді правильні.

43. Ризик зниження фінансової стійкості підприємства проявляється в:

- а) зниженні доходів підприємства від інвестиційної діяльності;
- б) зростанні фінансової залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування;
- в) знеціненні реальної вартості активів підприємства;
- г) недоотриманні доходів від зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

44. Що є критерієм допустимого рівня фінансових ризиків у зоні критичного ризику:

- а) можливість втрат у розмірі прогнозованого прибутку;
- б) можливість втрат у розмірі прогнозованого доходу;
- в) можливість втрат у розмірі вкладеного капіталу;
- г) можливість втрат не прогнозується?

45. Лімітування концентрації ризику як метод нейтралізації фінансових ризиків передбачає:

- а) відмову від використання тимчасово вільних грошових коштів у короткострокових фінансових вкладеннях;
- б) визначення граничного розміру позикових коштів у структурі капіталу підприємства;
- в) формування страхового фонду на підприємстві;
- г) установлення максимального розміру кредиту на одного покупця продукції.

46. Поточне планування фінансової діяльності відповідає горизонту планування в:

- а) 1 рік;
- б) 1 місяць;
- в) 1 квартал;
- г) 3 – 5 років.

47. Яке з тверджень некоректно характеризує фінансову стратегію підприємства:

- а) фінансова стратегія є системою довгострокових цілей;
- б) період розроблення фінансової стратегії складає менше 3 років;
- в) фінансова стратегія визначається фінансовою ідеологією підприємства;
- г) цілі фінансової стратегії підпорядковані цілям загальної економічної стратегії підприємства.

48. До поточних фінансових планів підприємства слід віднести:

- а) план доходів та витрат з операційної діяльності підприємства;
- б) балансовий план;
- в) бюджети підрозділів підприємства;
- г) фінансовий розділ бізнес-плану.

49. Функціональний бюджет:

- а) розробляється за широкою номенклатурою витрат;
- б) деталізує показники плану доходів і витрат за операційною діяльністю підприємства;
- в) розробляється за однією або двома статтями витрат;
- г) не залежить від зміни обсягів діяльності підприємства.

50. До чинників, що провокують розвиток кризових явищ на підприємстві, відносять:

- а) зростання обсягів виробництва продукції;
- б) зростання обсягів залучених фінансових ресурсів;
- в) наявність надлишкових виробничих потужностей;
- г) збитковість окремих структурних підрозділів;
- г) зміни в організаційній структурі підприємства.

51. Негативні наслідки діяльності фінансово неспроможних підприємств для розвитку економіки країни загалом проявляються в тому, що такі підприємства:

- а) ускладнюють формування дохідної частини державного бюджету та позабюджетних фондів;
- б) генерують додаткові податкові надходження до місцевих бюджетів;
- в) несуть додаткові фінансові ризики для працюючих суб'єктів, що успішно працюють;
- г) створюють додаткову соціальну напруженість в країні.

52. Експрес-діагностика банкрутства є:

- а) системою заходів щодо виведення підприємства зі стану кризи;
- б) системою регулярного оцінювання кризових параметрів фінансового розвитку підприємства, що здійснюється на базі даних його фінансової звітності за стандартними алгоритмами аналізу;
- в) системою оцінювання ймовірності банкрутства, що базується на закордонних та вітчизняних методиках та моделях;
- г) системою оцінювання факторів, що обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства.

Ситуаційні завдання

Завдання 7.1. Власний капітал фірми становить 4 500 грн, з яких 3 000 грн знаходяться на рахунку в банку, а решта – в касі фірми. Складіть баланс на початок і кінець місяця, а також звіт про рух грошових коштів, якщо на фірмі за цей період будуть здійснені такі операції:

закупівля сировини на суму 2 000 грн (із них 1 500 грн сплачується готівкою) в поточному місяці;

придбання обладнання за рахунок короткотермінового кредиту банку в розмірі 4 000 грн.

Завдання 7.2. Власний капітал фірми становить 12 200 грн. Увесь капітал знаходиться на рахунку в банку. Складіть баланс і звіт про рух грошових коштів, якщо:

фірма придбала сировину на суму 4 700 грн на умовах сплати 2 500 грн одразу та решти – наступного місяця;

фірма придбала обладнання на суму 7 500 грн, взявши позику в банку під 35 % річних;

фірма продає вироблені товари за ціною 8 700 грн за одиницю на умовах негайної оплати 3 700 грн, а решту – через місяць.

Завдання 7.3. За даними табл. 7.7 визначте очікуваний приріст прибутку в разі збільшення чистого доходу на кожному підприємстві на 20 %. Дані про стан підприємств протягом одного місяця подано в табл. 7.7.

Таблиця 7.7

Вихідні дані, тис. грн

Показники	Підприємство 1 (П1)	Підприємство 2 (П2)
Чистий дохід	70	70
Постійні витрати	20	30
Змінні витрати	30	20

Завдання 7.4. Фірма, яка виготовляє чотири види товару (А, Б, В, Г), складала на наступний рік планову виробничу програму та прогнозує досягнути показників витрат, наведених у табл. 7.8.

Таблиця 7.8

Показники діяльності фірми на наступний рік

Показники	Товар А	Товар Б	Товар В	Товар Г
Річний випуск продукції, од.	1 000	2 500	4 000	800
Ціна за одиницю продукції, грн	200	400	300	500
Змінні витрати на одиницю продукції, грн	140	320	280	420
Постійні витрати на одиницю, грн	40	40	40	40
Заробітна платня основних виробничих робочих на одиницю продукції (змінні витрати), грн	20	20	20	25

Зробіть висновок щодо економічної доцільності такої виробничої програми.

Завдання 7.5. Три підприємства випускають продукцію, яку характеризують величини економічних показників, наведені в табл. 7.9.

Таблиця 7.9

Показники випуску продукції на трьох підприємствах

Показники випуску продукції	Підприємство А	Підприємство Б	Підприємство В
Ціна за одиницю продукції, грн	3	3	3
Змінні витрати, грн/од.	2	1,5	1,2
Постійні витрати, грн/міс	30 000	54 000	81 000

Яким чином зміниться прибуток, якщо кожне підприємство збільшить обсяг виробництва на 10 % (з 80 000 до 88 000 од.)?

Завдання 7.6. Підприємство шиє спідниці та блузки. У прогнозований період може бути відпрацьовано 20 000 осіб/год. За 1 год. можна пошити одну блузку або три спідниці. Вихідні дані за показниками цих виробів наведено в табл. 7.10.

Таблиця 7.10

Вихідні дані

Показники, грн	Блузки	Спідниці
Ціна реалізації одиниці виробу	15	20
Змінні витрати на одиницю виробу	6	16

Визначте, яку продукцію вигідніше виготовляти, якщо можна шити тільки один вид виробу.

Завдання 7.7. На основі даних фінансових балансів підприємства (табл. 7.11) за три послідовних роки визначте модель управління оборотними коштами за умови, що в першому році – 50 %, у другому році – 60 %, а у третьому році – 45 % оборотних коштів складають їх умовно-постійну величину.

Баланс, тис. грн

Активи	1-й рік	2-й рік	3-й рік	Пасиви	1-й рік	2-й рік	3-й рік
Грошові кошти	50	100	70	Кредиторська заборгованість	1 030	620	850
Дебіторська заборгованість	100	160	120	Короткострокові кредити банку	1 060	500	860
				Нараховані платежі	100	120	190
Запаси та витрати	2 200	2 500	2 200	Довготермінові кредити банків	400	2 200	1 100
				Зареєстрований капітал	6 000	6 000	6 000
Основні засоби	6 300	6 800	6 700	Нерозподілений прибуток	60	120	90
Усього активів	8 650	9 560	9 090	Усього власного капіталу та зобов'язань	8 650	9 560	9 090

Необхідно визначити чистий оборотний капітал підприємства в кожному році, зробити висновки.

Завдання 7.8. Підприємство планує оновити основні засоби, вартість яких становить 5 млн грн. Можливі два варіанти фінансування: отримати кредит у банку під 30 % річних (проте ця операція вимагає додаткових витрат на оформлення документів на суму 28 тис. грн); здійснити додаткову емісію акцій на суму, що необхідна для придбання основних засобів (витрати на емісію становлять 50 тис. грн). Необхідно визначити кращий варіант.

Завдання 7.9. Установіть відповідність у вигляді комбінації літер і цифр (табл. 7.12).

Установлення відповідності економічних категорій

Поняття	Визначення
1. Фінанси	а) спеціалізована галузь наукових знань, наукова діяльність, спрямована на вивчення фінансів у теоретичному та практичному аспектах, а також форм організації і функціонування їхніх окремих інститутів
2. Фінансова наука	б) сукупність грошових коштів, що створюються в результаті діяльності різних суб'єктів господарювання й окремих фізичних осіб
3. Грошові фонди	в) відокремлена частина грошових коштів, що має цільове призначення та відносну самостійність функціонування
4. Фінансові ресурси	г) економічні відносини між економічними суб'єктами з приводу створення, формування та використання фондів грошових коштів на основі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу

Завдання 7.10. ПАТ «Анкор» має два альтернативних проекти щодо побудови цеху для виробництва теплообмінників. За першим проектом капітальні інвестиції становлять 1 000 тис. грн, а за другим – 900 тис. грн.

Прогнозні грошові надходження підприємства за п'ять років експлуатації цеху під час впровадження проектів наведено у табл. 7.13.

Таблиця 7.13

Прогнозні грошові надходження за проектами, тис. грн

Роки	Перший	Другий	Третій	Четвертий	П'ятий
Перший проект	-100	500	600	400	300
Другий проект	250	300	700	400	-300

Визначте доцільність упровадження проектів щодо побудови цеху для виробництва теплообмінників за умови, якщо рентабельність поточної діяльності підприємства становить 15 %. Для обґрунтування обов'язковим є розрахунок чистої наведеної вартості проектів.

1. Для проведення оцінювання ефективності інвестиційного проєкту визначте середньозважену вартість капіталу. Питома вага власного капіталу в усьому інвестованому капіталі становить 75 %. Ставка податку на прибуток установлена відповідно до законодавства. Плата за користування залученим капіталом становить 20 %. Плата за користування власними коштами становить 12 %.

2. Доведіть доцільність вкладання капіталу компанії в проєкти з рентабельністю, яка не перевищує 15 %, за умови що капітал компанії має структуру подану у табл. 7.14.

Таблиця 7.14

Структура капіталу компанії

Джерела формування капіталу	Обсяги залучених ресурсів, тис. ум. од.	Частка, %	Вартість джерела, %
Нерозподілений прибуток	320		16,4
Привілейовані акції	110		12,3
Банківський кредит	280		24,0
Облігаційна позика	415		17,7
Усього			–

3. Для розширення виробництва необхідно залучити кошти. Наявна структура капіталу: акціонерний капітал 100 000 звичайних акцій на суму 34 млн грн, з 18,6 % дивідендним доходом; 22,5 % безстрокові облігації на суму 13,9 млн грн. Додаткові кошти в розмірі 7,25 млн грн можна мобілізувати шляхом:

а) додаткової емісії 15 000 акцій за ціною 320 грн (4,8 млн грн), решта у вигляді 23,9 % банківського кредиту;

б) емісії боргових зобов'язань під 25,5% річних. Витрати на додаткову емісію становитимуть 5 % від суми отриманих коштів.

Ставка податку на прибуток – 18 %. Оберіть найбільш вигідний варіант з погляду найменшої вартості сукупного капіталу.

Завдання 7.11. Ви керуєте портфелем, що складається з акцій металургійний підприємств. У процесі роботи ви аналізуєте динаміку ринку. Інформацію про ринок подано у табл. 7.15.

Котирування акцій, що входять до складу портфеля

Кількість акцій		1 000	10 000	1 000	100
Тікер акції		AZST	ALMK	MMKI	PGOK
Ціни акцій	01.03	0,685	0,040	0,452	7,64
	01.06	0,695	0,038	0,467	8,07
	01.09	0,700	0,041	0,435	8,20

Розрахуйте дохідність від інвестування за кожен квартал за умови, що вагові коефіцієнти акцій у портфелі встановлені відповідно до частки ринкової капіталізації цінних паперів станом на 1 березня поточного року.

Завдання 7.12. Інвестор планує вкласти кошти в звичайні акції. Очікування щодо можливої річної дохідності акцій складають (табл. 7.16).

Таблиця 7.16

Оцінки можливої дохідності акцій

Ймовірність настання	0,1	0,15	0,5	0,15	0,1
Можлива дохідність, %	-3,2	4,5	12	19,5	22

Визначте очікувану дохідність акцій та її середньоквадратичне відхилення.

Завдання 7.13. Очікувана дохідність акцій підприємства визначається розподілом, поданим в табл. 7.17.

Таблиця 7.17

Показники очікуваної дохідності акцій підприємства

Попит на продукцію підприємства	Ймовірність	Дохідність, %
1	2	3
Низький	0,1	-50
Нижче середнього	0,2	-5

1	2	3
Середній	0,4	16
Вище середнього	0,2	25
Високий	0,1	60
Усього	1	

Знайдіть очікувану дохідність акцій компанії, середньоквадратичне відхилення та коефіцієнт варіації.

Завдання 7.14. Підприємство склало фінансову звітність за базовий рік за фактичними даними : агрегований баланс (табл. 7.18) і звіт про фінансові результати (табл. 7.19). На її основі необхідно скласти прогнозну фінансову звітність на наступний рік за таких умов:

- 1) підприємство планує збільшити обсяг продажів на 5 %;
- 2) для досягнення запланованого обсягу продажів підприємству необхідно придбати обладнання на суму 60 000 тис. грн, корисний строк служби якого 10 років;
- 3) ставка податку на прибуток – 21 %;
- 4) підприємство застосовує політику фіксованих дивідендів у розмірі 20% від обсягу чистого прибутку;
- 5) для покриття потреби у додаткових коштах підприємство може провести емісію облігацій під 10 % річних.

Таблиця 7.18

Баланс

Актив	тис. грн	Пасив	тис. грн
Необоротні активи	38 220	Власний капітал	42 025
основні фонди	37 989	зарєєстрований капітал	40 425
довгострокові фінансові інвестиції	231	нерозподілений прибуток	1 600
Поточні активи	36 530	Довгострокові зобов'язання	7 500
запаси	29 610	довгострокові облігації	7 500
дебіторська заборгованість	6 090	Поточні зобов'язання	25 225
грошові кошти	580	кредиторська заборгованість	14 500
поточні фінансові інвестиції	250	векселя видані	6 525
Баланс	74 750	поточні зобов'язання за розрахунками	4 200
	38 220	Баланс	74 750

Звіт про фінансові результати

Показники	тис. грн
Чистий дохід	100 000
Матеріальні витрати	18 000
Амортизація	16 650
Валовий прибуток	65 350
Адміністративні витрати	9 000
Витрати на збут	1 400
Фінансовий результат від операційної діяльності	54 950
Відсоткові платежі	1 800
Фінансовий результат до оподаткування	53 150
Податок на прибуток	13 287,5
Чистий прибуток	39 862,5
Дивіденди	7 972,5
Нерозподілений прибуток	31 890

Завдання 7.15. За даними фінансової звітності [51] дайте оцінку ймовірності банкрутства підприємства на основі моделі О. О. Терещенка. Необхідно також надати розгорнуті аналітичні висновки, сформулювати й обґрунтувати рекомендації щодо підтримання стійкого фінансового стану або фінансового оздоровлення підприємства.

Рекомендована література: [6 – 10; 13; 14; 23; 28; 33; 34; 39; 47; 51; 75; 94].

Розділ 8

Страховання. Страховий ринок

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: функцій, принципів і форм страхування, порядку формування доходів та витрат страховиків, а також страхових резервів;

уміння: аналізувати організацію страхового забезпечення; оцінювати фінансові результати діяльності страховиків, їх фінансову надійність і платоспроможність; визначати страховий платіж з урахуванням системи страхування та типу франшизи;

комунікації: здатність установлювати особливості фінансових відносин між суб'єктами страхового ринку;

автономність і відповідальність: здатність оцінювати переваги та недоліки кожного виду страхування, а також надійність страхової компанії.

Змістовність основних понять і термінів за темою

Договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Застрахований – це юридична чи фізична особа, якій належить страхове відшкодування у разі настання страхового випадку. У договорах особистого страхування – особа, на користь якої укладений договір страхування і яка має право отримати компенсацію за настання страхового випадку чи викупну суму – за дострокового розторгнення договору.

Перестраховання – це передання договору страхування від одного страховика до іншого.

Співстраховання – це розміщення одного ризику частками у кількох страховиків.

Страхова виплата – це грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування у разі настання страхового випадку.

Страхове відшкодування – це страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності за настанням страхового випадку.

Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) – це плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.

Страховий тариф – це ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування.

Страховики – це юридичні особи (акціонерні, повні, командитні товариства або товариства з додатковою відповідальністю), що отримали в установленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності. Вони розробляють умови страхування та пропонують страхові послуги своїм клієнтам.

Страхові агенти – це фізичні або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, отримують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані зі здійсненням страхових виплат і страхових відшкодувань.

Страхові брокери – це юридичні або фізичні особи, які зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яка має потребу в страхуванні як страхувальник.

Страхові посередники є ланкою між страховиками та страхувальниками. Згідно з вітчизняним законодавством, страховими посередниками можуть бути страхові (перестрахові) брокери та страхові агенти.

Страхувальники – це юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали зі страховиками договори страхування.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Про страхування : Закон України № 1909-IX від 18.11.2021 р.[117].
2. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України № 4391-VI від 24.07.2021 р. [112].
3. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України № 1961-IV від 01.06.2004 р. [111].

4. Про затвердження Порядку і правил здійснення обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації : Постанова № 676 від 06.08.2017 р. [101].

5. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування майнових ризиків під час промислової розробки родовищ нафти і газу у випадках, передбачених Законом України «Про нафту і газ» : Постанова № 979 від 13.11.2013 р. [99].

6. Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності : Постанова № 1033 від 10.11.2010 р. [100].

7. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів : Постанова № 733 від 01.06.2002 р. [101].

Запитання для самодіагностики

1. Які специфічні ознаки визначають економічну змістовність страхування?

2. Надайте характеристику принципам страхування.

3. Визначте функції страхування та охарактеризуйте їх змістовність.

4. Яку роль виконує страхування в розвитку підприємництва та життєдіяльності людей?

5. Опишіть схему взаємодії страховика зі страхувальником під час організації страхового забезпечення.

6. Кого визнають страховиком? Що може бути предметом безпосередньої діяльності страховика?

7. Які особливості обов'язкової форми страхування?

8. Надайте порівняльну характеристику добровільної та обов'язкової форм страхування.

9. Які існують організаційні форми страхування?

10. Які ви знаєте галузі страхування?

Теми есе, наукових статей

1. Значення ринку страхування для економічного розвитку в Україні.

2. Страхова медицина в Україні.

3. Державне регулювання ринку страхування в Україні.

4. Роль маркетингу на страховому ринку України в сучасних умовах.
5. Страхування як метод управління ризиком.
6. Основні напрями вдосконалення державної політики у галузі страхування.
7. Аналіз та оцінювання конкурентних переваг провідних страхових компаній в Україні.
8. Європейської інтеграції вітчизняного страхового ринку.

Тестові завдання

1. Для здійснення страховою компанією діяльності щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів обов'язковою умовою є членство страховиків у:

- а) Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ);
- б) Лізі страхових організацій України (ЛСОУ);
- в) Усеукраїнській асоціації аварійних комісарів (УААК);
- г) Товаристві актуаріїв України (ТАУ).

2. Функції Координаційної ради Моторного (транспортного) страхового бюро України виконує:

- а) Національний Банк України;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Ліга страхових організацій України;
- г) Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

3. Який максимальний розмір страхової суми передбачено за шкоду, заподіяну майну потерпілих, за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів:

- а) 50 тис. грн;
- б) 65 тис. грн;
- в) 55 тис. грн;
- г) правильної відповіді немає?

4. Частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування, – це:

- а) франшиза;
- б) страхова сума;
- в) страховий резерв;
- г) бонус-малус.

5. Франшиза буває:

- а) умовна;
- б) безумовна;
- в) постійною;
- г) гарантованою.

6. До наведених у табл. 8.1 учасників страхового ринку доберіть відповідне визначення:

Таблиця 8.1

Учасники страхового ринку

Учасники страхового ринку	Визначення
1	2
Аварійний комісар	Юридичні або фізичні особи, які зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі угоди з особою, яка має потребу в страхуванні як страхувальник
Аджастер	Фізичні або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика і виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, отримують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані зі здійсненням страхових виплат і страхових відшкодувань
Андеррайтер	Має право від імені страховика брати на страхування запропоновані ризики, визначати тарифні ставки й умови договору страхування цих ризиків на основі норм страхового права й економічної доцільності
Диспашер	Здійснює огляд майна, що приймається на страхування, його оцінювання та визначає ймовірний ступінь настання страхового випадку

1	2
Страхові агенти	Оцінювання ризику після страхового випадку та намагається досягти угоди зі страхувальником щодо суми страхового відшкодування
Страхові брокери	Встановлює причини, характер і розмір збитку внаслідок страхового випадку(як правило, ДТП)
Сюрвейєр	Спеціаліст у галузі морського права, здійснює розрахунки у разі загальної аварії, розподіляючи збитки між судном, вантажем і фрахтом

7. Які форми страхування ви знаєте:

- а) добровільне й обов'язкове;
- б) страхування життя і загальне;
- в) особисте, майнове, страхування відповідальності;
- г) колективне й індивідуальне?

8. Які з перелічених видів страхування згідно з Законом України «Про страхування» є добровільними:

- а) страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- б) страхування фінансових ризиків;
- в) страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності;
- г) страхування відповідальності морського судновласника;
- г) страхування залізничного транспорту;
- д) страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів?

9. Страховий ризик – це:

- а) конкретне явище або сукупність явищ, під час настання яких проводяться виплати із наперед створеного страхового фонду в грошовій формі, що пов'язані з ймовірністю настання несприятливих подій;
- б) одинична подія, яка має суб'єктивний характер і підлягає регулюванню з боку людей;
- в) несприятливі обставини у господарській діяльності суб'єктів господарювання, які призводять до перерв у виробництві;
- г) аномальні явища в природі.

10. Які функції виконує страхування:

- а) заощадження коштів;
- б) превентивну;
- в) регулятивну;
- г) формування та використання резервів;
- ґ) ризикову?

11. Які з перелічених видів страхування згідно із Законом України «Про страхування» є обов'язковими:

- а) страхування водного транспорту;
- б) страхування спортсменів вищих категорій;
- в) страхування кредитів;
- г) страхування сільськогосподарської продукції;
- ґ) особисте страхування від нещасних випадків на транспорті?

12. Закон України «Про страхування» був укладений у:

- а) 1994 році;
- б) 1995 році;
- в) 1996 році;
- г) 1997 році.

Методичні вказівки до опрацювання теми

Франшиза – це частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. Може бути встановлена в абсолютних і відносних величинах до страхової суми або у відсотках до збитку.

У разі використання **умовної франшизи** страховик не несе відповідальності за збиток, якщо його розмір не перевищує розмір франшизи, але відшкодовує збиток повністю, якщо розмір збитку перевищує суму франшизи, отже її розмір розраховується за формулою:

$$СВ = Зб, \text{ якщо } Зб > УФ; \quad (8.1)$$

$$СВ = 0, \text{ якщо } Зб < УФ, \quad (8.2)$$

де СВ – сума страхового відшкодування;

Зб – сума збитку страхувальника при настанні страхового випадку;

УФ – сума умовної франшизи.

Безумовна франшиза означає, що страховик виплатить страхувальнику суму збитку, зменшену на суму франшизи. У такому випадку сума франшизи розраховується за формулою:

$$CB = Зб - БФ, \quad (8.3)$$

де СВ – сума страхового відшкодування;

Зб – сума збитку страхувальника у разі настання страхового випадку;

БФ – сума безумовної франшизи.

Динамічна франшиза. За такого виду франшизи сума відшкодування може змінюватися залежно від кількості страхових подій. Зазвичай збиток за першим випадком відшкодовується повністю, а при наступних із суми відшкодування віднімається обумовлений розмір франшизи.

Пільгова франшиза. Її застосування залежить від певних умов. Наприклад: якщо автовласник порушив правила дорожнього руху і став винуватцем ДТП – виплата здійснюватиметься з урахуванням франшизи, якщо ж страховий випадок стався не з його вини – франшиза застосовуватися не буде.

Регресна. Її сутність у тому, що страхова компанія компенсує клієнту повністю весь збиток, а вже після цього стягує зі страхувальника суму франшизи.

У страхуванні застосовують кілька систем страхування (вибір системи залежить від співвідношення величини страхової суми та вартісної оцінки об'єкта страхування):

1. *Система страхування за дійсною вартістю об'єкта страхування, яка визначається як фактична на день підписання договору. За цією системою страхова сума дорівнює обсягу вартості об'єкта страхування і, в разі настання страхового випадку, має місце повне покриття збитків страхувальника страховиком.*

2. *Системою пропорційної відповідальності передбачає виплату страхового відшкодування, яке розраховується за формулою:*

$$Q = Z \times S / W, \quad (8.4)$$

де Q – страхове відшкодування;

Z – фактична сума збитків;

S – страхова сума за угодою (договором);

W – вартісна оцінка об'єкта страхування.

3. *Страховання за системою «першого ризику»* застосовується найчастіше під час страхування особистого майна громадян і передбачає виплату страхового відшкодування в розмірі збитків, але в межах страхової суми.

Під «першим ризиком» у страховій справі розуміють ризик, вартісна оцінка якого не перевищує страхової суми.

У практиці актуарних розрахунків широко використовується страхова статистика. Вона є систематизованим вивченням й узагальненням найбільш масових і типових страхових операцій на основі вироблених статистичною наукою методів оброблення узагальнених підсумкових натуральних і вартісних показників, які характеризують страхову справу.

Використовуючи абсолютні показники, розраховують такі відносні показники:

повнота знищення постраждалих об'єктів, або коефіцієнт ущербності – виражає співвідношення між сумою виплаченого страхового відшкодування й страховою сумою всіх постраждалих об'єктів страхування. Даний показник менше або дорівнює 1;

коефіцієнт кумуляції ризику, або спустошливість страхової події (показує число об'єктів, що постраждали від однієї страхової події) – це відношення кількості постраждалих об'єктів страхування до кількості страхових подій;

середня страхова сума на один об'єкт (договір) страхування – відношення загальної страхової суми всіх об'єктів страхування до кількості всіх об'єктів страхування;

збитковість страхової суми дорівнює сумі виплаченого страхового відшкодування, розділеної на страхову суму всіх об'єктів страхування;

частота збитку (імовірність настання страхового випадку). Обчислюється як добуток частоти страхових випадків і спустошливості.

Розрахунок страхових тарифів у страхуванні життя. Одноразову **нетто-премію** в разі страхування життя на випадок смерті (${}_nA_x$) розраховують за формулою:

$${}_nA_x = (d_x \times V^1 + d_{x+1} \times V^2 + \dots + d_{x+n-1} \times V^n) / I_x, \quad (8.5)$$

де d_x – кількість осіб які помирають у віці x ;

d_{x+1} – кількість осіб які помирають під час переходу від віку x до віку $x + 1$;

V^n – дисконтний множник;

l_x – кількість осіб віком x років.

Після розрахунку нетто-ставки визначають розмір сукупної тарифної ставки або брутто-ставки. Для обчислення брутто-ставки до нетто-ставки додають навантаження.

Якщо всі елементи навантаження визначено у відсотках до брутто-ставки, то величину брутто-ставки обчислюють за такою формулою:

$$T_b = (100 \times T_n) / (100 - H_o), \quad (8.6)$$

де T_b – брутто-ставка;

T_n – нетто-ставка;

H_o – статті навантаження, закладені в тариф у відсотках до брутто-ставки.

Ситуаційні завдання

Завдання 8.1. За договором страхування автотранспортного засобу передбачено безумовну франшизу у розмірі 2 000 грн. Автомобіль потрапив у ДТП на станції технічного обслуговування. Отриманий збиток оцінили в 10 000 грн. Яку суму збитків відшкодує страхова компанія?

Завдання 8.2. Розрахувати страхове відшкодування відповідно до даних, що наведені у табл. 8.2.

Таблиця 8.2

Вихідні дані для розрахунку

Дані для розрахунку				
Страхова сума, тис. грн	200	230	330	150
Франшиза, %	умовна 15 %	безумовна 10 %	умовна 20 %	безумовна 12 %
Збитки страхувальника, тис. грн	75	200	190	60

Завдання 8.3. Договором страхування майна між страховиком і страхувальником передбачено використання франшизи. Страхова сума становить 500 тис. грн. Розмір умовної франшизи – 15 %. Збитки страхувальника внаслідок страхової події визначені в сумі 95 тис. грн.

У якому розмірі страховик має сплатити страхове відшкодування в наведеному випадку, а також за збитків у сумі 60 тис. грн?

Визначте розмір страхового відшкодування за тих самих умов, але якщо франшиза буде безумовною.

Завдання 8.4. У договорі страхування майна передбачена франшиза – 2 тис. грн, страхова сума становить 10 тис. грн. Визначте, який вид франшизи було вказано в договорі страхування, якщо:

а) за збитків 1 тис. грн страховик був звільнений від компенсації збитків страхувальнику;

б) за збитків 8 тис. грн страхове відшкодування дорівнює 6 тис. грн.

Завдання 8.5. ТОВ «Агротекс» застрахувало майно вартістю 150 000 грн на суму 80 000 грн. У результаті експлуатації сталася аварія. Експертна комісія визнала випадок страховим і оцінила збитки в розмірі 20 000 грн. Розрахуйте суму страхового відшкодування за умови, що майно було застраховано за:

1) системою страхування за дійсною вартістю майна;

2) пропорційною відповідальністю;

3) системою першого ризику.

Завдання 8.6. Автомобіль вартістю 90 000 грн застраховано за пропорційною відповідальністю на 80 %. У результаті страхового випадку збитки встановлені в обсязі 17 100 грн.

Визначте розмір страхового відшкодування, якщо страховим договором передбачена безумовна франшиза 10% від страхової суми.

Завдання 8.7. Виробниче підприємство «ТЕРРА-ФЛЕКС» застрахувало майно та виробничі потужності, вартість яких становила 280 тис. грн у трьох страхових компаніях. У страхової компанії СК1 – на суму 170 500 грн; у СК2 – на суму 175 000 грн та СК3 – на суму 180 000 грн. Унаслідок пожежі майно 1/3 частина майна та виробничих потужностей було знищено. Визначте виплату страхового відшкодування кожної страхової

компанії, враховуючи, що договором страхування СК1 і СК2 передбачено безумовну франшизу в розмірі 5 %, у СК3 – умовна франшиза в розмірі 8 %.

Завдання 8.8. Підприємство застрахувало своє майно в розмірі 80 % балансової вартості, яка на день договору страхування становила 400 тис. грн. У договорі окремо обумовлена відповідальність страховика за додатковий ризик – крадіжку.

Тарифна ставка зі страхування майна становить 80 коп. зі 100 грн страхової суми, а за додаткову відповідальність – 2 грн 10 коп.

Визначте страхову суму та загальний розмір страхового платежу.

Завдання 8.9. Розрахуйте коефіцієнт фінансової стійкості страхового фонду, якщо сума доходів страховика – 11 700 грн за тарифний період; сума коштів у запасних фондах – 146 000 грн; сума витрат страховика за тарифний період – 700 грн.

Завдання 8.10. Розрахуйте одноразову ставку за договором страхування фізичної особи на випадок смерті. Вік застрахованого – 40 років. Термін страхування – 1 рік. Страхова сума – 220 тис. грн. Норма дохідності – 4 %. Питома вага навантаження в структурі брутто-ставки – 12 %. За даними таблиці смертності до віку 40 років дожило 102 345 осіб, кількість осіб, які померли в 40 років, – 256 осіб; у 42 років – 299 осіб.

Завдання 8.11. Розрахуйте відносні показники по страховій компанії К, з огляду на наступні абсолютні показники:

кількість застрахованих об'єктів – 2 300;

кількість страхових подій – 96;

кількість постраждалих об'єктів – 124;

страхова сума всіх застрахованих об'єктів – 4 170 тис. грн;

страхова сума постраждалих об'єктів – 222 тис. грн.

Страхове відшкодування – 52,34 тис. грн. Страхова премія – 47,25 тис. грн.

Визначте: коефіцієнт ущербності; коефіцієнт кумуляції ризику; імовірність настання страхового випадку; збитковість страхової суми.

Рекомендована література: [98 – 101; 111; 112; 117].

Розділ 9

Фінансовий ринок

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності та функцій фінансового ринку; класифікації суб'єктів та об'єктів фінансового ринку; основних сегментів фінансового ринку; сутності та класифікації основних інструментів фінансового ринку; сутності та ролі саморегулювальних організацій; здійснення державного регулювання фінансового ринку;

уміння: здійснювати оцінювання фінансових активів; оцінювати ризик і доходність операцій з фінансовими активами та похідними цінними паперами; визначати дохідність портфеля цінних паперів; володіти законодавчою базою щодо нормативного забезпечення функціонування фінансового ринку;

комунікації: застосовувати нормативно-правові акти для забезпечення правового регулювання фінансового ринку; визначати інвестиційну привабливість фінансових інструментів; визначати стан і перспективи розвитку фінансового ринку України;

автономність і відповідальність: моделювання управлінських рішень і розроблення рекомендації щодо організації фінансових ринків; формувати напрями та способи залучення й інвестування коштів для організації фінансового забезпечення підприємства.

Змістовність основних понять і термінів за темою

Акція – це цінний папір, що випускається акціонерним товариством (емітентом); свідчить про пайову участь у статутному фонді заданого товариства та підтверджує право участі в управлінні ним. Власники акцій мають право на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів, а також на участь у поділі майна в разі ліквідації акціонерного товариства. Є предметом купівлі-продажу на фондовій біржі. Випускається без установленого терміну обігу; може погашатись тільки за рішенням законодавчо правочинного акціонерного товариства або за його банкрутства.

Акції іменні – це акції, на бланках яких указуються імена їхніх власників. Можуть вільно продаватися та перепродаватися, але угоди купівлі-продажу мають бути зареєстрованими та оформленими у відповідний

спосіб. Обіг іменних акцій фіксується емітентом у книзі реєстрації акцій або реєстратором (депозитарієм) у реєстрі власників іменних цінних паперів.

Акції конвертовані – це привілейовані акції, що дають право власникам за певних умов обміняти їх на прості (звичайні) акції.

Акції кумулятивні – це привілейовані акції з гарантованими дивідендами, що накопичуються. Якщо дивіденди за такими акціями не можуть бути виплачені за якийсь період, вони накопичуються доти, доки емітент не зможе їх виплатити.

Акції на пред'явника – це цілком оплачені акції, на бланках яких не вказуються імена власників. Перехід права власності на такі акції від одного власника до іншого не потребує реєстрації та будь-яких записів на бланку. Дивіденди за акціями на пред'явника виплачуються особі, яка пред'явила належні йому акції (сертифікат акцій) або документ депозитарію про те, що даній особі належить певна кількість акцій.

Акції привілейовані – це акції, що надають власникам право першочергового отримання дивідендів за фіксованим відсотком, а також перевагу перед тримачами простих (звичайних) акцій у розподілі дивідендів і майна акціонерного товариства у випадку його ліквідації. Власники привілейованих акцій не мають права голосу й участі в управлінні акціонерним товариством.

Акції прості – це акції, власникам яких надаються всі майнові й особисті права: на отримання дивідендів залежно від обсягу прибутку товариства; на участь в управлінні акціонерним товариством шляхом голосування на зборах; на отримання частини майна у разі ліквідації товариства. Прості акції мають вільний обіг на відкритому ринку.

Акціонер – це власник акцій акціонерного товариства, компанії або підприємства, який отримує прибуток за акціями у вигляді дивідендів. За зобов'язаннями товариства відповідає тільки в межах належних йому акцій.

Андеррайтинг, або передплата – це первинне розміщення нових випусків цінних паперів на ринку шляхом купівлі для подальшого поширення. Здійснюється звичайно групою інвестиційних дилерів (андеррайтерів).

Ануїтет – це рівномірні платежі або постачання коштів через однакові інтервали часу за однаковою ставкою відсотка.

Банк – це фінансово-кредитна установа, створена для залучення коштів і подальшого розміщення їх на умовах зверненості, платності та терміновості. Випускає, купує, продає і зберігає цінні папери, управляє ними за дорученням клієнта (довірчі операції); надає консультаційні послуги, здійснює розрахунки за дорученням клієнтів, а також інші операції з цінними паперами. Є і емітентом, і інвестором.

Банк спеціалізований – це банк, що здійснює певний вид операцій або обслуговує певні категорії клієнтів.

Банк універсальний – це банк, який здійснює всі основні види операцій: депозитні, кредитні, фондові, розрахункові, довірчі й інші, за винятком емісії банкнот. Працює із широким колом осіб.

Банківські операції – це операції банків: із залучення коштів та їх вкладання в позики, цінні папери та послуги; з випуску в обіг і вилучення з нього грошей, здійснення розрахунків, фінансування та кредитування капітальних вкладень, касового виконання державного бюджету тощо.

Біржа валютна – це біржа, яка здійснює угоди з іноземною валютою, що укладаються за ринковим курсом.

Біржа фондова – це біржа, що спеціалізується на купівлі-продажі цінних паперів – акцій приватних компаній, облігацій, що випускаються урядом, місцевими органами влади та приватними компаніями. Основні функції: мобілізація тимчасово вільних коштів шляхом продажу цінних паперів; установлення їхньої ринкової вартості; перерозподіл капіталу між галузями, компаніями та сферами економіки. Обслуговує в основному вторинний ринок цінних паперів.

Біржове котирування – це визначення ринкової вартості цінних паперів протягом біржових торгів.

Біржовий індекс – це середні або середньозважені показники курсів цінних паперів переважно акцій.

Брокер – це посередник між продавцями та покупцями під час укладання угод із цінними паперами як на біржовому, так і на позабіржовому ринках. Зводячи продавців і покупців, діє як агент своїх клієнтів (тобто як виразник їхньої волі й інтересів), реалізує замовлення, не стаючи власником предмета угод. За посередництво отримує певну плату або/та комісійні (за згодою сторін або відповідно до встановленої біржовим комітетом такси). Найчастіше спеціалізується на окремих видах цінних паперів. Клієнтами брокера є інвестори та дилери.

Валютний ринок – це механізм, за допомогою якого встановлюються правові й економічні взаємовідносини між продавцями та покупцями валют.

Вексель – це цінний папір, що підтверджує безумовне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити після настання певного терміну визначену суму грошей власнику векселя (векселетримачеві).

Вторинний ринок – це ринок цінних паперів, на якому укладаються угоди купівлі-продажу раніше випущених цінних паперів.

Грошовий мультиплікатор – це коефіцієнт, що характеризує зв'язок між збільшенням надлишкових резервів банківської системи та сумою нових кредитних грошей, яку вона може створити.

Грошовий ринок – це ринок готівкових грошей, короткострокових кредитних операцій, валюти. На грошовому ринку мають обіг надійні короткострокові інструменти, їхній рух зумовлений різницею в рівнях прибутку та ризику.

Державне регулювання ринків фінансових послуг – це здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту прав та інтересів клієнтів фінансових установ, фізичних осіб – підприємців, які надають фінансові послуги, та запобігання кризовим явищам.

Депозитарна система України – це сукупність учасників депозитарної системи та правовідносин між ними щодо ведення обліку цінних паперів, прав на цінні папери і прав за цінними паперами та їх обмежень, що встановлюються в системі депозитарного обліку цінних паперів, зокрема внаслідок проведення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів.

Дилер – це 1) фізична або юридична особа, що виконує не лише посередницькі (брокерські) функції щодо купівлі-продажу цінних паперів, а є учасником угод. Дилер діє за свій рахунок, від свого імені, виражаючи власні волю та інтереси. Укладає угоди безпосередньо з клієнтами, брокерами, іншими дилерами. Джерело його прибутку – різниця між цінами купівлі та продажу фінансових інструментів і послуг, а також від зміни курсів цінних паперів і валют у часі; 2) особа, яка володіє місцем на біржі та здійснює котирування цінних паперів.

Емісія – це випуск державою, підприємствами, організаціями цінних паперів (акцій, облігацій), банківських нот, грошей.

Емітент – це юридична особа або орган виконавчої влади, що здійснює випуск цінних паперів і несе від свого імені зобов'язання перед власниками цих цінних паперів.

Зобов'язання емітента за цінними паперами власного випуску – це обов'язок емітента здійснити певні дії на користь особи, що має права на цінні папери такого випуску, зміст та обсяг яких визначені чинним законодавством та/або рішенням емітента, або утриматися від певних дій.

Інвестиції – це довгострокові вкладення приватного або державного капіталу в різні галузі національної (внутрішні інвестиції) або закордонної (зовнішні інвестиції) економіки з метою одержання прибутку.

Кліринг – це визначення взаємних зобов'язань за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, у тому числі шляхом неттингу.

Корпоративне управління – це система відносин, яка визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством.

Котирування – це 1) установлення поточної вартості цінного папера на біржі, але не обов'язково ціни, за якою буде укладена угода; 2) найвища ціна, запропонована за цінний папір покупцем, і найменша ціна, за якою продавець готовий його реалізувати в заданий момент.

Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задовільнення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Кредитна установа – це фінансова установа, яка відповідно до закону про діяльність відповідної фінансової установи має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Купонна ставка – це ставка відсотка, за якою сплачується купонний прибуток власнику облігації, або ощадного сертифіката за певний період часу.

Лізингодавець – це юридична особа, яка набула в установленому законом порядку право надавати послуги з фінансового лізингу та на підставі договору фінансового лізингу передає лізингоодержувачу у володіння та користування об'єкт фінансового лізингу.

Лізингоодержувач – це фізична особа, фізична особа – підприємець або юридична особа, яка відповідно до договору фінансового лізингу отримує від лізингодавця об'єкт фінансового лізингу у володіння та користування.

Міжбанківський ринок – це частина фінансового ринку, де тимчасово вільні грошові ресурси кредитних установ залучаються та розміщуються поміж ними переважно у формі міжбанківських депозитів на короткий термін.

Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) – це державний колегіальний орган, що здійснює державне регулювання ринку капіталу та нагляд за його учасниками, забезпечує підвищення стабільності, конкурентоспроможності та розвитку ринків капіталу, а також захист інтересів інвесторів, запобігає зловживанням і правопорушенням.

Облігація – це цінний папір, що засвідчує внесення її власником коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений у ньому термін із виплатою фіксованого відсотка.

Облікова ставка Національного банку України – це один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів.

Опціон – це похідний цінний папір, що засвідчує право однієї особи придбати в іншій особи чи продати іншій особі базовий актив у певний термін із фіксацією ціни під час укладення угоди.

Опціон на купівлю (опціон колл) – це опціон, що надає право придбання ф'ючерсного контракту, товару або іншої цінності за заздалегідь установленю ціною.

Опціон на продаж (опціон пут) – це опціон, що дає право на продаж ф'ючерсного контракту, товару або іншої цінності за заздалегідь установленю ціною.

Опціон покупця – це опціон, за яким покупцю надається право купівлі певного ф'ючерсного контракту за обумовленою ціною з попередньою премією.

Опціон продавця – це опціон, за яким продавцю надається право продажу певного ф'ючерсного контракту за обумовленою ціною з оберненою премією.

Офіційний валютний курс – це курс валюти, офіційно встановлений Національним банком України як уповноваженим органом держави.

Первинний ринок – це ринок цінних паперів, на якому емітент здійснює первинне розміщення безпосередньо через інвесторів або через інвестиційних посередників.

Похідні цінні папери – це цінні папери, механізм випуску й обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом терміну, визначеного договором (контрактом), цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

РЕПО – це 1) угода про зворотну купівлю раніше проданого товару; 2) операція на фінансовому ринку, яка передбачає угоду учасників про зворотну купівлю цінних паперів; передбачає, що одна сторона продає іншій пакет цінних паперів із певними перевагами, із зобов'язанням викупити його назад за заздалегідь визначеною ціною.

Ринки фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Ринок капіталів – це сфера відносин, де об'єктом угоди є наданий у позику грошовий капітал і формується попит і пропозиція на нього.

Саморегулівна організація – це неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг і якому делегуються відповідними органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг.

Своп – це одночасна обмінна операція із цінними паперами; банківська операція з обміну валюти.

Своп-облігації – це твердовідсоткові цінні папери, у випуску яких умови виплати прибутку та/або валюта погашення залежать від умов обміну валют (своп-угод).

Система депозитарного обліку цінних паперів – це сукупність записів про цінні папери, їх емітентів, власників іменних цінних паперів, уповноважених ними осіб, управителів, заставодержателів, інших осіб,

наділених відповідними правами щодо цінних паперів, що містять інформацію, яка дає можливість ідентифікувати названих осіб, а також іншу передбачену законодавством інформацію.

Система реєстру власників іменних цінних паперів (система реєстру) – це сукупність даних, що забезпечує ідентифікацію зареєстрованих у цій системі власників, номінальних утримувачів та емітента, а також іменних цінних паперів, зареєстрованих на їх ім'я, облік усіх змін інформації щодо вказаних осіб і цінних паперів, отримання та надання інформації цим особам і складання реєстру власників іменних цінних паперів.

Споживач фінансових послуг – це фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю.

Спот – це 1) угода на цінні папери й інші фінансові інструменти, що потребує негайної оплати; 2) ціна, за якою відбувається продаж товару або валюти з негайним або швидким постачанням.

Факторинг – це фінансування під відступлення права грошової вимоги, за якого одна сторона (фактор) передає грошові кошти в розпорядження другій стороні (клієнта) за плату, а клієнт відступає факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансова установа – це юридична особа, що відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, і яка внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом.

Фінансовий лізинг – це вид правових відносин, за якими лізингодавець зобов'язується відповідно до договору фінансового лізингу на строк і за плату, визначені таким договором, передати лізингоодержувачу у володіння та користування як об'єкт фінансового лізингу майно, що належить лізингодавцю на праві власності та набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов.

Фінансові активи – це кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів.

Форфейтинг – це фінансова операція з рефінансування дебіторської заборгованості за комерційним кредитом шляхом передання переказного векселя на користь банку.

Ф'ючерс – це похідний цінний папір, що засвідчує взаємні зобов'язання покупця, продавця та організатора торгівлі щодо купівлі (продажу) базового активу або проведення грошових розрахунків відповідно до специфікації ф'ючерса.

Хеджування – це купівля та/або продаж похідних цінних паперів (опціонів або ф'ючерсів) для того, щоб знизити ризик можливих втрат від майбутніх біржових угод.

Цінні папери – це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають здебільшого виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передання грошових та інших прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [48].
2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. [122].
3. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р. [45].
4. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. [119].
5. Про кредитні спілки : Закон України № 2908-III від 20.12.2001 р. [107].
6. Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. [109].
7. Про фінансовий лізинг : Закон України № 723/97-ВР від 16.12.1997 р. [118].
8. Про страхування : Закон України № 86/96-ВР від 07.03.1996 р. [117].
9. Про банки і банківську діяльність : Закон України №2121-III від 07.12.2000 р. [70].
10. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України №448/96-ВР від 30.10.1996 р. [78].

11. Про депозитарну систему України : Закон України № 5178-VI від 06.07.2012 р. [77].

12. Про акціонерні товариства : Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р. [69].

13. Про цінні папери і фондовий ринок : Закон України № 3480-IV від 23.11.2006 р. [120].

14. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку : Положення № 1063/2011 від 23.11.2011 р. [110].

Запитання для самодіагностики

1. Визначте сутність фінансового ринку й охарактеризуйте функції, що він виконує.

2. Охарактеризуйте структуру фінансового ринку.

3. Надайте характеристику суб'єктам фінансового ринку.

4. Надайте характеристику об'єктам фінансового ринку.

5. За якими критеріями можна класифікувати фінансові ринки? Надайте характеристику складових відповідно до зазначених критеріїв.

6. Охарактеризуйте фінансові інструменти. Поясніть відмінності між інструментами позики й інструментами власності.

7. Надайте класифікаційну характеристику фінансових інструментів.

8. Визначте сутність і надайте характеристику похідним фінансовим інструментам.

9. Визначте тотожність і розбіжність грошей та цінних паперів.

10. У чому полягає сутність і необхідність регулювання фінансового ринку?

11. Охарактеризуйте принципи на пряму регулювання фінансового ринку.

12. Надайте характеристику прямого та непрямого регулювання фінансового ринку.

13. Які заходи має право здійснювати Національний банк України у разі виявлення порушень, що загрожують інтересам кредиторів банку?

14. Назвіть фінансові санкції, що застосовуються до учасників валютного ринку, винних у порушенні правил валютного регулювання.

15. Які повноваження має Комісія з цінних паперів і фондового ринку?

16. Назвіть основні види небанківських фінансових інститутів, котрі діють на території України. Які основні форми їх діяльності?

17. У чому полягають відмінності між кредитними спілками й іншими депозитними інститутами?
18. У чому полягає сутність інститутів спільного інвестування?
19. Дайте характеристику операціям, пов'язаним з рухом іноземної валюти.
20. Охарактеризуйте валютний ринок залежно від часових умов проведення операцій.
21. Що таке дисконтний цінний папір і як вирахувати мінімальний розмір дисконту в разі продажу такого цінного папера?
22. Що таке ринкова та внутрішня ціна цінного папера? За якого співвідношення внутрішньої і ринкової ціни інвестору є сенс купувати цінні папери?
23. У чому відмінність емісійної вартості цінних паперів від їхньої номінальної вартості? Які витрати обумовлюють велику величину емісійної вартості?
24. Що таке «ринкова капіталізація» акцій і потенціал акції? Як ці показники використовуються для прийняття рішень про купівлю акцій?
25. Розкрийте механізм здійснення розрахунково-клірингових депозитарних операцій.

Теми есе, наукових статей

1. Розвиток фінансового ринку України: проблемні аспекти.
2. Сучасна архітектура фінансових ринків України та передумови її формування.
3. Сучасні проблеми регулювання фінансового ринку України та напрями їх вирішення.
4. Фінансові посередники на фінансовому ринку: сутність, значення, види, функції, переваги.
5. Характеристика діяльності саморегулювних організацій на фінансовому ринку України.
6. Проблеми вдосконалення системи саморегулювання на фінансовому ринку України.
7. Міжнародні фінансові ринки та їх значення для фінансової системи України.
8. Порівняльне оцінювання рівня розвитку фінансового ринку України та розвинених країн світу.

9. Похідні цінні папери (деривативи) як сучасні інструменти хеджування ризиків і управління фінансовими потоками.

10. Торгово-інформаційні системи як форма організації позабіржового ринку.

11. Фондові індекси та рейтинги, їхнє застосування для аналізу стану ринку й оцінювання інвестиційної привабливості цінних паперів.

Тестові завдання

1. Фінансовий ринок – це:

- а) сфера обслуговування товарного обігу;
- б) механізм акумуляції капіталу;
- в) система економіко-правових відносин, що пов'язані з випуском та обігом фінансових активів;
- г) сфера фінансування держави, населення та інших суб'єктів економіки;
- г') елемент фондового ринку.

2. Сферою економічних відносин, де об'єктом операцій виступає наданий на певних умовах у борг капітал, є:

- а) кредитний ринок;
- б) фондовий ринок;
- в) валютний ринок;
- г) грошовий ринок;
- г') правильної відповіді немає.

3. Фізичні або юридичні особи, які залучають кошти інших суб'єктів для розвитку своєї діяльності, – це:

- а) акціонери;
- б) посередники;
- в) позичальники;
- г) інвестори;
- г') правильної відповіді немає.

4. За функціональною ознакою фінансовий ринок розділяють на ринки:

- а) боргових зобов'язань та акціонерного капіталу;
- б) первинний і вторинний;

- в) організований та розподільчий;
- г) грошей і капіталу;
- г') міжнародний та національний.

5. За характером руху цінних паперів фінансовий ринок розділяють на ринки:

- а) боргових зобов'язань та акціонерного капіталу;
- б) первинний і вторинний;
- в) організований та розподільчий;
- г) грошей і капіталу;
- г') міжнародний та національний.

6. Метою створення саморегульованої організації є:

- а) розв'язання спорів між учасниками ринку;
- б) формування правил діяльності на фінансовому ринку;
- в) захист професійних інтересів членів саморегульованої організації;
- г) удосконалення нормативно-правової бази фондового ринку;
- г') реагування на зміну кон'юнктури фінансового ринку.

7. За економічною ознакою суб'єктами фінансового ринку є:

- а) обласні центри, регіони країни, держава;
- б) домашні господарства, суб'єкти господарювання, держава, фінансові посередники;
- в) індивідуальні учасники, інституційні учасники, органи державного регулювання;
- г) прями учасники фінансового ринку, фінансові інститути, інститути інфраструктури;
- г') кредитори, позичальники.

8. Фінансові активи – це:

- а) грошові кошти та їх еквіваленти;
- б) контракт, що надає право отримати фінансовий актив;
- в) боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів;
- г) товарна продукція, що підлягає реалізації;
- г') правильної відповіді немає.

9. Визначте відповідність:

Поняття	Визначення
1) фінансовий ринок	а) кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під відсоток
2) фінансові послуги	б) юридичні та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг
3) фінансова установа	в) операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб
4) кредитна установа	г) сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг
5) фінансові активи	г) фінансова установа, яка відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик
6) фінансовий кредит	д) грошові кошти та їх еквіваленти
7) учасники ринку фінансових послуг	е) юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом
8) саморегулювальна організація	є) неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг

10. До боргових фінансових інструментів належать:

- а) облігації, векселі, прості та привілейовані акції, чеки, інвестиційні сертифікати;
- б) опціони, свопи, ф'ючерсні та форвардні контракти;
- в) депозитні та інвестиційні сертифікати, акції, паї, деривативи, облігації;
- г) облігації, векселі, депозитні сертифікати;
- г) правильної відповіді немає.

11. Вторинний ринок цінних паперів – це ринок, на якому:

- а) здійснюються операції з короткостроковими цінними паперами;
- б) здійснюються операції з довгостроковими цінними паперами;

в) суб'єкти господарювання залучають капітал через розміщення цінних паперів;

г) здійснюються операції з наявними, вже випущеними в обіг цінними паперами;

г) здійснюються операції з деривативами.

12. Визначте відповідність:

Поняття	Визначення
1) фінансові посередники	а) юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори страхування
2) прямі учасники фінансового ринку	б) учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності (чи розпорядженні) вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим особам
3) професійні учасники фінансового ринку	в) суб'єкти, котрі виконують допоміжні функції (функції обслуговування основних учасників або окремих операцій на фінансовому ринку тощо)
4) кредитори	г) продавці та покупці фінансових активів, які здійснюють головні функції у проведенні фінансових операцій на фінансовому ринку
5) емітенти	г) сукупність фінансових установ, чиї функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому їх наданні на комерційних засадах у розпорядження позичальників
6) інвестори	д) суб'єкти фінансового ринку, які залучають необхідні їм фінансові ресурси за рахунок випуску цінних паперів
7) позичальники	е) юридичні особи, що здійснюють страхову діяльність
8) страховики	є) учасники кредитних відносин, які мають потребу в додаткових коштах і отримують їх у позику від кредиторів
9) страхувальники	ж) суб'єкти підприємницької діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позикових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування

13. Основна відмінність між акцією та облигацією полягає у тому, що:

а) облигація, на відміну від акції, може бути продана лише один раз;

б) облигація, на відміну від акції, не пов'язана з ризиком;

в) облигація є більш цінним папером;

г) облигація є борговим цінним папером, а акція – пайовим;

г) акції випускаються лише акціонерними товариствами, а облигації лише товариствами з обмеженою відповідальністю.

14. Власники звичайних акцій отримують частину доходу акціонерного товариства у формі:

- а) відсотка з продажів;
- б) заробітної плати;
- в) дивідендів;
- г) збільшення вартості капіталу;
- г') преміювальних виплат.

15. Визначте відповідність:

Поняття	Визначення
1) грошовий ринок	а) система економіко-правових відносин, що опосередковують рух капіталу в формі цінних паперів, тобто цей ринок охоплює операції з випуску й обігу інструментів позики, інструментів власності, а також їхніх гібридів
2) ринок капіталів	б) ринок, на якому обертаються довгострокові зобов'язання, випущені урядом, а також акції й облигації корпорацій
3) ринок цінних паперів	в) частина кредитного ринку, де обертаються готівкові гроші, а також надійні короткострокові інструменти
4) валютний ринок	г) система економіко-правових відносин щодо надання та отримання на певних умовах у позику капіталу, тобто механізм, за допомогою якого встановлюються стосунки між суб'єктами, що мають потребу в фінансових ресурсах, і суб'єктами, які можуть надати необхідні кошти на визначених умовах
5) кредитний ринок	г') система економіко-правових відносин між продавцями та покупцями валюти й державою з приводу купівлі-продажу іноземних валют, банківських металів, платіжних документів і цінних паперів у іноземних валютах, здійснення кредитно-депозитних операцій з валютою

16. Визначте відповідність:

Поняття	Визначення
1) боргові фінансові інструменти	а) договір стандартної форми, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати або продати базовий актив на визначених у цьому договорі умовах у майбутньому
2) дольові фінансові інструменти	б) фінансові документи (контракти), що обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку

3) деривативи	в) цінні папери, що зобов'язують боржника погасити в передбачені терміни їх номінальну вартість і заплатити додаткову винагороду у формі відсотка
4) фінансові інструменти	г) цінні папери, що підтверджують право їх власника на частку та на отримання відповідного доходу

17. Дохідність – це властивість цінних паперів:

- а) принести власникам грошові збитки;
- б) швидко перетворюватися у гроші;
- в) виступати як засіб зберігання та накопичення багатства;
- г) купуватися та продаватися на ринку;
- ґ) правильної відповіді немає.

18. Органом державного регулювання ринку банківських послуг є:

- а) Національна комісія з цінних паперів й фондового ринку;
- б) спеціально уповноважений орган виконавчої влади;
- в) саморегулівна організація;
- г) Національний банк України;
- ґ) Міжнародний валютний фонд.

19. Основною установою, що регулює функціонування фондового ринку, є:

- а) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- б) спеціально уповноважений орган виконавчої влади;
- в) саморегулівна організація;
- г) Національний банк України;
- ґ) Міністерство фінансів України.

20. Основними формами державного регулювання фінансових ринків є:

- а) нормативно-правове регулювання;
- б) ведення державних реєстрів фінансових установ і ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;
- в) застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;
- г) нагляд за діяльністю фінансових установ;
- ґ) правильної відповіді немає.

21. *Критеріями віднесення фінансового інструмента до групи похідних є:*

а) залежність його ціни безпосередньо чи опосередковано від ціни або характеристики базового активу;

б) свідчення майнового права у формі титулу власності або майнового права як відносин позики власника документа до особи, яка його випустила;

в) свідчення про інвестування коштів;

г) стандартизація умов виконання зобов'язань за фінансовими інструментами;

ґ) наявність сукупності документів, що мають один базовий актив, однаковий термін обігу і термін виконання зобов'язань;

д) відповідність обсягу та якості базового активу встановленим стандартам;

е) правильної відповіді немає.

22. *Стандартний документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери (товари, кошти) на певних умовах у майбутньому, з фіксацією ціни на час укладання угоди або на час такого придбання за рішенням сторін контракту – це:*

а) варант;

б) опціон;

в) ф'ючерс;

г) форвард;

ґ) правильної відповіді немає.

23. *Торгівля цінними паперами – це:*

а) діяльність щодо визначення взаємних зобов'язань відносно угод з цінними паперами та розрахунків за ними;

б) здійснення цивільно-правових угод з цінними паперами, які передбачають оплату цінних паперів замість їх поставки новому власнику на підставі договорів доручення або комісії за рахунок своїх клієнтів або від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу третім особам;

в) діяльність з надання послуг щодо зберігання цінних паперів та/або обліку прав власності на цінні папери, а також обслуговування угод з цінними паперами;

г) правильної відповіді немає.

24. Ринок, де гроші надаються в борг на визначений час, є:

- а) ринком власності;
- б) ринком боргових зобов'язань;
- в) первинним ринком;
- г) усі відповіді правильні;
- ґ) правильної відповіді немає.

25. Позика, номінальний розмір якої більше ніж фактична величина, що передається позичальнику в момент надання займу, – це:

- а) проста;
- б) дисконтна;
- в) позика з фінансовими виплатами;
- г) купонна облігація;
- ґ) усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

26. Функціями кредитного ринку є:

- а) трансформація коштів у залучений капітал;
- б) об'єднання малих грошових збережень і створення великих грошових фондів;
- в) регулювання валютних курсів;
- г) страхування ризиків;
- ґ) усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

27. Суб'єктами валютного ринку можуть бути:

- а) комерційні банки;
- б) небанківські фінансові установи;
- в) підприємства;
- г) фізичні особи;
- ґ) усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

28. За терміном надання грошей фінансовий ринок розподіляють на:

- а) організований та розподільчий;
- б) первинний і вторинний;

- в) ринок грошей та ринок капіталу;
- г) ринок боргових зобов'язань і ринок власності;
- г') усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

29. Товаром фінансового ринку є:

- а) гроші;
- б) нерухомість;
- в) цінні папери;
- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

30. Термін повноважень тимчасової адміністрації не може перевищувати:

- а) одного року із дня її призначення;
- б) півроку із дня її призначення;
- в) часу, необхідного для вирішення поставлених завдань;
- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

31. Банки, що функціонують у вузькому секторі ринку, називають:

- а) універсальними;
- б) новоствореними;
- в) аутсайдерами;
- г) спеціалізованими;
- г') усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

32. Банки, що займаються довгостроковим кредитуванням житлового будівництва під заклад земельних ділянок, називають:

- а) універсальними;
- б) інвестиційними;
- в) взаємоощадними;
- г) іпотечними;
- г') усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

33. *Установи мають право створювати банківські об'єднання таких типів:*

- а) банківська корпорація;
- б) банківська холдингова група;
- в) фінансова холдингова група;
- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

34. *Ризик, коли втрачається частина доходу, називають:*

- а) допустимим;
- б) критичним;
- в) катастрофічним;
- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

35. *Ризик, пов'язаний із помилкою або неправильною організацією, неправильним вибором методу проведення тієї чи іншої фінансової операції, – це:*

- а) операційний ризик;
- б) інфляційний ризик;
- в) кредитний ризик;
- г) відсотковий ризик;
- г') валютний ризик;
- д) усі відповіді правильні;
- е) правильної відповіді немає.

36. *Ризик неправильного вибору цінних паперів для інвестування у ході формування портфеля – це:*

- а) систематичний ризик;
- б) селективний ризик;
- в) часовий ризик;
- г) ризик ліквідності;
- г') усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

37. Грошові кошти, передані в банк їх власником для зберігання на певних умовах, – це:

- а) депозит;
- б) сертифікат;
- в) вексель;
- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

38. До припливу грошової готівки слід віднести:

- а) витрати на виплати;
- б) прийняття готівки;
- в) депозити готівкою;
- г) інвестування;
- г') усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

39. До відпливу грошової готівки слід віднести:

- а) витрати на виплати;
- б) прийняття готівки;
- в) депозити готівкою;
- г) інвестування;
- г') усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

40. Ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої країни або міжнародним платіжним засобом, – це:

- а) спот-курс;
- б) валютний курс;
- в) спред;
- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

41. Емітенти – це:

а) державні органи й органи самоврядування, тобто недержавні (фондова біржа, різноманітні професійні організації), які виконують завдання правового регулювання порядку на ринку;

б) будь-які юридичні та фізичні особи, що вкладають свої кошти в операції з цінними паперами, щоб розмістити свої тимчасово вільні фінансові ресурси;

в) юридичні та фізичні особи, які надають послуги або консультації стосовно управління цінними паперами інших осіб і активам інвестиційних фондів;

г) усі відповіді правильні;

ґ) правильної відповіді немає.

42. Основні функції фондового ринку полягають у:

а) перевірці правильності ведення бухгалтерського обліку та реального фінансового стану емітента;

б) централізації тимчасово вільних коштів і заощаджень для фінансування економіки;

в) здійсненні перетоку капіталу з метою його концентрації в технічно або економічно прогресивних галузях і найбільш перспективних регіонах;

г) забезпеченні стабільності банківського та грошового ринку;

ґ) в інформації про стан економічної кон'юнктури з огляду на стан ринку цінних паперів;

д) усі відповіді правильні;

е) правильної відповіді немає.

43. Торговець цінними паперами, що здійснює угоди щодо їх купівлі-продажу з доручення і за рахунок клієнтів, – це:

а) брокер;

б) дилер;

в) маклер;

г) усі відповіді правильні;

ґ) правильної відповіді немає.

44. За якими акціями сплачуються дивіденди:

а) за акціями, що належать акціонерам;

б) за акціями, що перебувають на балансі акціонерного товариства;

в) за акціями, що належать акціонерам; перебувають на балансі товариства та випускатимуться в обіг найближчим часом;

г) усі відповіді правильні;

ґ) правильної відповіді немає?

45. Облігації, які за бажанням власника можуть обмінюватися на інші цінні папери, що випускаються цим емітентом, відомі як:

- а) облігації з правом дострокового погашення;
- б) конвертовані облігації;
- в) компенсовані облігації;
- г) варанти;
- ґ) усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

46. Особлива форма доходу за борговими цінними паперами, яка полягає в тому, що емітент розміщує свої цінні папери за ціною нижче номіналу, а погашає їх за номінальною вартістю, – це:

- а) відсоток;
- б) дисконт;
- в) ануїтет;
- г) дивіденд;
- ґ) усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

47. Які основні теорії оцінки цінних паперів:

- а) фундаментальна;
- б) «випадкових блукань»;
- в) дзеркального відображення;
- г) варіаційного підходу;
- ґ) моделювання;
- д) технічного аналізу;
- е) усі відповіді правильні;
- є) правильної відповіді немає?

48. Метою якого портфеля є збільшення капіталу переважно за рахунок підвищення курсу цінних паперів:

- а) конвертованого портфеля;
- б) портфеля грошового ринку;
- в) портфеля доходу;
- г) портфеля зростання;
- ґ) портфеля облігацій;
- д) усі відповіді правильні;
- е) правильної відповіді немає?

49. До офіційного котирування на фондовій біржі допускаються такі цінні папери:

- а) акції відкритих акціонерних товариств, що пропонуються для обігу після їх емісії;
- б) облігації внутрішніх і зовнішніх позик, казначейські зобов'язання України й облігації місцевих позик;
- в) облігації підприємств усіх форм власності;
- г) ощадні та депозитні сертифікати на пред'явника;
- ґ) похідні цінні папери, види й особливості біржової торгівлі якими визначаються правилами фондової біржі;
- д) цінні папери іноземних емітентів за умови їх реєстрації ДКЦПФР;
- е) векселі юридичних осіб;
- є) усі відповіді правильні;
- ж) правильної відповіді немає.

50. Процедура внесення акцій компанії в котирувальний список фондової біржі називають:

- а) котировкою;
- б) лістингом;
- в) реєстрацією;
- г) конверсією;
- ґ) усі відповіді правильні;
- д) правильної відповіді немає.

51. Функцію фондової біржі, що полягає в оцінюванні вартості та привабливості цінних паперів, називають:

- а) посередницькою;
- б) індикативною;
- в) регулятивною;
- г) усі відповіді правильні;
- ґ) правильної відповіді немає.

52. Функцію фондових індексів, що проявляється в їх використанні як базового активу під час укладання ф'ючерсних контрактів і купівлі опціонів, називають:

- а) діагностичною;
- б) індикативною;
- в) спекулятивною;

- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

53. Індекс Доу-Джонса – це:

- а) середньоарифметична ринкова вартість акцій базових компаній;
- б) відношення сумарної поточної капіталізації акцій базових компаній до первісної їхньої капіталізації;
- в) крива, що відбиває динаміку зміни попиту та пропозиції на конкретний цінний папір;
- г) усі відповіді правильні;
- г') правильної відповіді немає.

54. Перший фондовий індекс, який було розраховано та використано на основі узагальнення даних українського фондового ринку, – це:

- а) L-індекс;
- б) ПФТС-індекс;
- в) KAC-20(S);
- г) pro V-50;
- г') DSIA;
- д) усі відповіді правильні;
- е) правильної відповіді немає.

55. Комерційні банки, кредитні спілки, страхові та інвестиційні компанії – це фінансові інститути, які відносять до:

- а) інститутів інфраструктури;
- б) інститутів позафінансової сфери;
- в) професійних учасників ринку;
- г) усі відповіді правильні.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

На фінансовому ринку суб'єкти господарювання, що мають вільні фінансові ресурси, передають їх іншим учасникам. Фінансові ресурси надаються на умовах позики або на умовах співвласності, коли інвестор набуває прав власності на придбані за інвестовані кошти активи. Передання в користування фінансових ресурсів оформлюється різноманітними фінансовими інструментами. Передання ресурсів на умовах позики

оформляються борговими цінними паперами, а саме облігаціями, векселями, ощадними сертифікатами. Вкладення коштів у акціонерний капітал оформлюється інструментами власності – акціями. Винагородою за надані в позику ресурси є **відсоток**, а в інвестуванні коштів у акціонерний капітал – **дивіденди**.

Для прийняття осмислених інвестиційних рішень виникає необхідність проведення порівняльного аналізу ефективності різних напрямів вкладення коштів у ті чи інші фінансові інструменти. Такий аналіз пов'язаний із процесами нарощування вартості грошових ресурсів і дисконтування їхньої вартості.

Вартість визначеної суми грошей – це функція від часу виникнення грошових доходів або витрат. *Принцип вартості грошей у часі* базується на тому, що сьогодні грошова одиниця коштує більше, ніж у майбутньому часі. Цей принцип діє незалежно від зміни загального рівня цін.

Нарощування – це метод зведення реальної вартості коштів до їхньої вартості в майбутньому періоді, що використовується для оцінювання майбутньої вартості інвестицій.

Дисконтування – це метод приведення майбутньої вартості коштів до їхньої вартості в поточному періоді (до реальної вартості грошей).

У такий спосіб розрізняють:

майбутню вартість – надходження, що перебуває за межами сьогоднішнього дня;

поточну вартість – зведену до сьогоднішнього моменту величину, що буде отримано чи оплачено у певний момент у майбутньому.

Розрізняють такі варіанти майбутніх грошових потоків:

одиничний грошовий потік – сума, що виплачується одноразово;

ануїтет – рівномірні грошові потоки, що регулярно надходять:

звичайний ануїтет – рівномірні грошові потоки, що проводяться наприкінці періоду;

серія рівномірних платежів – платежі, що вносяться, виходять через рівні проміжки часу на початку визначеного періоду.

Під час проведення фінансово-економічних розрахунків, пов'язаних з інвестуванням коштів, процеси нарощування та дисконтування вартості можуть здійснюватися як за простим, так і за складним відсотками.

Простим відсотком називається сума, що нараховується за початковою (реальною) вартістю внеску наприкінці одного періоду платежу,

що визначається умовами інвестування коштів (місяць, квартал й ін.).
Розрахунок суми простого відсотка в процесі нарощування внеску такий:

$$J = P \times n \times Z, \quad (9.1)$$

де J – сума відсотка за період інвестування;

P – початкова сума внеску (інвестицій);

n – тривалість інвестування (кількість періодів);

Z – відсоткова ставка у відносних величинах.

У цьому випадку майбутня вартість внеску (S) разом з нарахованою сумою відсотка визначається за формулою:

$$S = P + J = P(1 + n \times Z). \quad (9.2)$$

Множник $(1 + n \times Z)$ називають *коефіцієнтом нарощування простих відсотків*. Його значення завжди має бути більшим від одиниці.

Для розрахунку суми простого відсотка в процесі дисконтування вартості коштів (тобто суми дисконту) використовується така формула:

$$D = S - S \frac{1}{1 + n \times Z}, \quad (9.3)$$

де D – сума дисконту (за простими відсотками) за період інвестування загалом;

S – кінцева сума внеску;

n – тривалість інвестування (кількість періодів);

Z – використовувана дисконтна ставка у відносних величинах.

У цьому випадку реальна вартість грошових ресурсів (P) з урахуванням розрахованої суми дисконту визначається так:

$$P = S - D = S \frac{1}{1 + n \times Z}. \quad (9.4)$$

Множник $\frac{1}{1 + n \times Z}$ є дисконтним множителем (коефіцієнтом) *простих відсотків*, значення якого завжди менше одиниці.

Складним відсотком називається сума прибутку, створеного у результаті інвестування за умови, що сума нарахованого відсотка (простого) не виплачується після кожного періоду, а додається до суми основного внеску й у наступному періоді платежу сама приносить прибуток.

Для розрахунку суми внеску в процесі його нарощування за складними відсотками (S_c) використовується формула:

$$S_c = P \times (1 + Z)^n. \quad (9.5)$$

Відповідно, сума відсотка (J_c) у цьому випадку становить:

$$J_c = S_c - P. \quad (9.6)$$

Для розрахунку реальної вартості коштів у процесі дисконтування за складними відсотками (P_c) використовується така формула:

$$P_c = \frac{S}{(1 + Z)^n}. \quad (9.7)$$

Відповідно, сума дисконту (D_c) у цьому випадку дорівнює:

$$D_c = S - P_c. \quad (9.8)$$

Множники $(1 + Z)^n$ і $\frac{1}{(1 + Z)^n}$ називають, відповідно, множителем нарощування і множителем дисконтування складних відсотків.

Якщо інвестиції дають прибуток, що надходить у вигляді серії декількох однакових за розміром виплат протягом рівних проміжків часу, така серія виплат називається **ануїтетом**. Кожна виплата в межах ануїтету може бути знову інвестована для того, щоб на неї нараховувалися складні відсотки. Тому майбутня вартість ануїтету (S_a), що дає протягом n років щорічні виплати прибутку D в умовах, якщо на ці виплати згодом нараховується відсоток Z , складається з сукупності кожної виплати за ануїтетом:

$$\begin{aligned} S_a &= D \times (1 + Z)^{n-1} + D \times (1 + Z)^{n-2} + \dots + D \times (1 + Z)^0 = \\ &= D \times ((1 + Z)^{n-1} + (1 + Z)^{n-2} + \dots + (1 + Z)^0) = D \times K_{sa}, \end{aligned} \quad (9.9)$$

де D – щорічні виплати прибутку;

Z – відсоток;

K_{sa} – коефіцієнт майбутньої вартості ануїтету (множник ануїтету).

Отже, реальна вартість ануїтету заснована на виплаті n -разів серії рівномірних платежів:

$$P_a = D \times \left(\frac{1}{(1+Z)^1} + \frac{1}{(1+Z)^2} + \dots + \frac{1}{(1+Z)^n} \right) = D \times K_{Pa}, \quad (9.10)$$

де K_{Pa} – коефіцієнт реальної вартості ануїтету (дисконтний множник ануїтету).

Ринкова вартість купонної облигації оцінюється за формулою:

$$P_o = \sum \frac{C_i}{(1+k_o)^i} + \frac{N}{(1+k_o)^n}, \quad (9.11)$$

де C_i – купонні виплати за i -й період;

k_o – дисконтна ставка;

N – сума, яку отримає власник у разі її погашенні;

n – кількість періодів до погашення.

Якщо з моменту останніх купонних виплат минуло t_1 днів, до наступних виплат залишилося t днів, період становить T днів (як правило 365), вартість облигації з фіксованим купоном C з достатнім ступенем точності обчислюється за формулою:

$$P_o = \sum_{i=0}^{n-1} \frac{C}{(1+k_o)^{t/T+i}} + \frac{N}{(1+k_o)^{t/(T+n-1)}}. \quad (9.12)$$

Еластичність ціни визначається за формулою:

$$E = \frac{\Delta P/P}{\Delta i/i} = \frac{(P_2 - P_1)/P_1}{(i_2 - i_1)/i_1}, \quad (9.13)$$

де E – еластичність ціни;

P_1, P_2 – ринкові ціни облигації за ринкової дохідності i_1, i_2 .

Тривалість боргового зобов'язання розраховується за формулою:

$$D = \frac{I}{C_o \times k}, \quad (9.14)$$

де D – тривалість позики;

I – відсотки, які отримує кредитор за весь період позики;

C_o – сума позики;

k – відсоткова ставка.

Ринкова вартість акції за дивідендним методом здійснюється за формулою:

$$P_a = \frac{\sum D_i}{(1+k_a)^t} \quad \text{або} \quad P_a = \frac{D_o \times (1+g)}{k_a - g} = \frac{D_1}{k_a - g}, \quad (9.15)$$

де D_o – останні сплачені дивіденди;

g – коефіцієнт зростання;

D_1 – очікувані дивіденди.

Ринкова вартість акції за методом дійсної вартості акції:

$$\text{Ціна акції} = P / E \times \text{Прибуток на акцію}, \quad (9.16)$$

де P / E – співвідношення поточної ринкової ціни до величини прибутку, що припадає на одну акцію.

Ринкова вартість акції за методом «ринкової оцінки активів»:

$$\begin{aligned} \text{Дійсна вартість акції} = & (\text{Ліквідна вартість активів} - \\ & - \text{Зобов'язання}) / \text{Кількість розміщених акцій}. \end{aligned} \quad (9.17)$$

Цінні папери розподіляються на два класи:

основні цінні папери – це документи, що засвідчують право на частку в підприємстві, або право власності, або свідчить про відносини позики. У їх основу покладено майнові права на будь-який актив (товар, гроші, капітал, майно). До основних цінних паперів належать акції, облігації, векселі, казначейські зобов'язання України, сертифікати тощо;

похідні цінні папери – це особлива група цінних паперів, що мають установлені законодавством реквізити та засвідчують зобов'язання, внаслідок виконання яких відбувається перехід права власності на базовий

актив або проводяться розрахунки на підставі ціни (величини) базового активу. До похідних цінних паперів належать опціони, форварди, ф'ючерси тощо.

Ситуаційні завдання

Завдання 9.1. Загальна кількість акцій акціонерного товариства становить 25 тис. шт., ринкова вартість акції – 80 грн. У результаті емісії серед акціонерів було розміщено 12 тис. акцій серед за підписною ціною 75 грн. Обчисліть ринкову капіталізацію та ринкову вартість акції після емісії. Зробіть висновки.

Завдання 9.2. Кредит у сумі 50 000 тис. грн надано на чотири роки під 19 % річних з погашенням основної суми боргу щороку однаковими частинами. Визначте суму відсотків, отриманих банком від надання кредиту, та платежі в погашення кредиту за всі роки. Зробіть висновки.

Завдання 9.3. Позику в розмірі 100 000 грн було надано на 3 місяці під 21 % річних. У кінці першого місяця погашається 35 % позики, другого – 35 %, третього – 30 %. Відсотки за позику сплачуються щомісяця. Визначте суму відсотків сплачених за позику. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.4. Протягом трьох місяців (з 1 травня по 1 вересня) на депозитний рахунок щомісяця вносилися кошти в сумі 1 000 грн. Відсоткова ставка протягом перших 30 днів становила 16 % річних, протягом наступних 40 днів – 18 %, протягом останніх 21 днів – 19,8 %. Обчисліть суму нарахованих за 3 місяці відсотків, якщо банком нараховується за вкладом проста ставка процентів; зробіть висновки.

Завдання 9.5. Інвестор має змогу вкласти кошти в дворічну дисконтну облигацію, що забезпечує дохідність 12 % і буде погашена за номіналом 1 300 грн, або інвестувати кошти в однорічну облигацію з рівнем доходу 10 % та номіналом 1 300 грн, а через рік реінвестувати кошти в таку саму облигацію. Розрахуйте, яку дохідність повинна мати однорічна облигація через рік, щоб результат від інвестування коштів у першому та другому випадках був однаковий? Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.6. Сума вкладеного на 6 років капіталу становить 55 тис. грн. Використовується складна відсоткова ставка нарахування відсотків, яка дорівнює 14 %. Визначте нарощену суму капіталу. Порівняйте отриманий результат з величиною нарощеної суми, розрахованої з використанням ставки простих відсотків.

Завдання 9.7. Статутний капітал акціонерного товариства у розмірі 500 тис. грн розподілений на 400 звичайних і 100 привілейованих акцій. Фіксована ставка дивіденду за привілейованими акціями становить 30 %. Обсяг прибутку до розподілу між акціонерами становить 200 тис. грн. Визначте розмір дивідендів, що отримають власники звичайних і привілейованих акцій.

Завдання 9.8. Облігація з фіксованим купоном 20 %, що сплачується раз на рік, буде погашена 01.02.2028 р. за номінальною вартістю 1 000 грн.

Оцініть ринкову вартість облігації після сплати відсотків за нею 01.02.2023 р., якщо дохідність за подібними облігаціями, що перебувають в обігу в заданий момент на ринку, становить 18 %. Наступні купонні виплати за облігацією буде здійснено через рік.

Визначте, яку суму має сплатити інвестор власнику облігації для її купівлі 05.08.2025 р., якщо останні купонні виплати відбулися 01.02.2025 р., ринкова дохідність подібних облігацій, що перебувають у заданий момент на ринку, становить 14 %. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.9. Акції компанії було придбано за ціною за 100 грн за акцію. Протягом року на неї були нараховані дивіденди у розмірі 7 грн. Прогнозна ринкова ціна на ці акції в кінці року становить 125 грн. Розрахуйте очікувану ставку дохідності акції компанії. Визначте реальну ставку дохідності за умови, що на кінець року ціна акції становила 90 грн.

Завдання 9.10. Банком протягом кварталу надано кредити за таких умов: перший – на суму 75 тис. грн на 3 місяці під 22 % річних; другий – на суму 135 тис. грн на 2 місяці під 23,5 % річних; третій – на суму 85 тис. грн на 1 місяць під 25 % річних. Визначте загальну та середньозважену дохідність кредитних операцій. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.11. Підприємство «Дім» є власником звичайних акцій акціонерного товариства «Радість». Загальна сума акціонерного капіталу АТ «Радість» становить 4 500 тис. грн. Привілейованих акцій з фіксованим дивідендом 50 % до номінальної вартості було випущено на суму 500 тис. грн. Прибуток АТ «Радість» становив 13 000 тис. грн. Визначте розмір дивідендів, що отримає підприємство «Дім».

Завдання 9.12. Акцію номіналом 1 500 грн куплено з коефіцієнтом 1,7 і продано власником на третій рік після придбання за 90 днів до дати виплати дивідендів. За перший рік рівень дивіденду становив 150 грн. За другий рік поточна прибутковість папера оцінювалася у 20 %. За третій рік ставка дивіденду дорівнювала 45 % номінальної вартості. Індекс динаміки ціни продажу стосовно ціни придбання – 1,25. Визначте сукупну прибутковість акції за весь термін із дня придбання до дня продажу.

Завдання 9.13. На ринку пропонується облигація номіналом 400 грн, купонною ставкою 19 % річних і строком погашення через чотири роки. Ринкова дохідність фінансових інструментів такого класу становить 14 % річних. Відсоток за облигацією сплачується тричі на рік. Розрахуйте поточну ринкову вартість облигації.

Завдання 9.14. Підприємство придбало депозитний сертифікат номінальною вартістю 50 тис. грн з річним дисконтом 20 % і строком погашення через пів року. Через 2 місяці підприємство продає сертифікат. Ринкова ставка дисконта за двомісячним депозитним сертифікатом під час продажу складає 10 % річних. Розрахуйте вартість купівлі та продажу депозитного сертифікату.

Завдання 9.15. Підприємець має такі варіанти вкладення коштів:

1) придбати 7 купонних облигацій підприємства «Клод» з купоном 8 % за ринковою ціною 550 грн з погашенням їх через 3 роки за номінальною вартістю 500 грн;

2) придбати певну кількість привілейованих акцій АТ «Екопласт» з фіксованою ставкою дивіденду 7 % за номінальною вартістю, а через три роки продати їх товариству за номінальною вартістю. Статутний капітал АТ «Екопласт» упродовж досліджуваного періоду дорівнює 38,5 млн грн. Він складається з привілейованих акцій на 25 % і простих акцій на 75 % однієї номінальної вартості. Загальна кількість акцій, випущених акціонерним товариством, дорівнює 100 тис. шт.;

3) вкласти ці гроші на депозитний рахунок банку «Аваль» під 6 % річних з нарахуванням складної ставки відсотків.

Визначте найбільш доцільний варіант вкладення коштів і зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.16. Підприємець розглядає можливість розміщення 750 тис. грн строком на три роки.

«Приватбанк» пропонує для осіб, які вкладають кошти на строк більше одного року, складну схему нарахування відсотків. Перші 2 роки відсоткова ставка дорівнюватиме 14 % річних з нарахуванням один раз на рік, а всі наступні роки облікова ставка збільшуватиметься кожного кварталу на 0,5 % річних і буде нараховуватись щокварталу.

Також є можливість придбати 10 звичайних акцій АТ «Біла» за номінальною вартістю. Дивіденди за привілейованими акціями встановлено 12 %. Усього АТ «Біла» випущено 200 привілейованих і 800 простих акцій однієї номінальної вартості. Прогнозується, що впродовж першого року АТ «Біла» отримає прибуток у розмірі 9,6 тис. грн, у другому році прибуток збільшиться до 10 тис. грн, а у третьому році прогнозується збільшення прибутку на 2 %, порівняно з попереднім роком.

Визначте найвигідніший варіант розміщення грошових коштів і зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.17. Ставка з фінансування дорівнює відсотковій ставці з інвестування і становить 11 % річних. Дохідність активу – 9,5 % річних. Визначте теоретичну форвардну ціну, якщо ціна спот активу на початок періоду становить 40 грн, дата поставки – через 6 місяців. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.18. Ставка фінансування та інвестування, що нараховується безперервно, становить 13 % річних. Ціна поставки активу, зафіксована у форвардному контракті, – 150 грн. Визначте ціну форвардного контракту за 4 місяці до дати поставки, якщо форвардна ціна активу в цей момент – 151,6 грн; зробіть висновки.

Завдання 9.19. Компанія має намір через 3 місяці продати на ринку 1 000 т цукру. Бажаючи уникнути цінового ризику, пов'язаного зі зміною ціни на цукор через три місяці, вона проводить хеджування ф'ючерсами. Початкова ціна цукру на ринку (ціна спот) становить 500, а ф'ючерсна –

505 грн/т. Обсяг базового активу, тобто цукру, у ф'ючерсному контракті дорівнює 100 т.

Визначте: а) якою має бути ф'ючерсна ціна цукру на дату поставки у разі ідеального хеджування, якщо ціна спот на дату поставки становить 396 грн/т; б) якою має бути ф'ючерсна ціна цукру на дату поставки у разі неідеального хеджування, якщо ціна спот на дату поставки становить 496 грн/т і виграш у результаті хеджування дорівнює 600 грн. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.20. Виробник кави планує через 3 місяці продати 40 т кави. Очікуючи падіння цін, він укладає форвардний контракт на продаж 40 т кави через 3 місяці за ціною 1 630 дол. США / т. Визначте розмір виграшів чи втрат, які матиме виробник кави, продаючи каву за форвардним контрактом, якщо ціна спот кави на початок періоду становить 1 620 дол. США / т; на кінець періоду (через 3 місяці) ціна спот кави становить: а) 1 615 дол. США / т; б) 1 635 дол. США / т. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.21. Визначте виграші/втрати власника альтернативного опціону PUT, якщо страйкові ціни базових активів А і В, відповідно, дорівнюють 140 і 190 грн, ціни спот на дату виконання опціону – 160 і 206 грн, сплачена премія – 10 грн. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 9.22. Факторингова компанія встановлює комісійні в розмірі 4 % і надає позику підприємству в розмірі до 75 % від дебіторської заборгованості, яка купується за додатковий 1 % на місяць. Продажі в кредит становлять 100 000 тис. грн на місяць. У результаті договору факторингу підприємство економить 1 400 грн на місяць на вартості кредиту і 3 % від продажів у кредит на безнадійних боргах. Обслуговчий банк запропонував договір, згідно з яким він надає підприємству позику до 75 % від розміру дебіторської заборгованості. Банк установив ставку 3 % на місяць і додатково 3 % нарахувань за обслуговування дебіторської заборгованості, в рахунок якої надається позика. Період інкасації грошових коштів за продажі в кредит становить 30 днів. Якщо підприємство бажає повністю використати можливий ліміт факторингової компанії, у рамках якого вона надає позику, то який варіант фінансування найкращий – банківський чи факторинговий? Відповідь обґрунтуйте.

Рекомендована література: [1; 11; 15; 21; 25; 32; 40].

Розділ 10

Міжнародні фінанси

Основні компетентності, що формуються за темою:

знання: концептуальних основ економічної теорії, що стосуються функціонування міжнародних фінансів; засад і закономірностей функціонування та розвитку фінансових систем; особливості інтенсифікації процесів глобалізації, інтернаціоналізації та транснаціоналізації системи міжнародних фінансів; принципів організації міжнародної системи перерозподілу фінансових ресурсів;

уміння: визначати основні елементи та досліджувати етапи розвитку міжнародних фінансів; структурувати та визначати чинники впливу на платіжний баланс країни; визначати чинники, що впливають на вибір валютно-фінансових і платіжних умов контракту; визначати особливості інтернаціоналізації банківського капіталу; визначати особливості функціонування міжнародного ринку цінних паперів;

комунікації: здатність оцінювати ефективність функціонування міжнародного фінансового ринку; застосовувати теоретичний і методичний інструментарій фінансової, економічної, статистичної, правової та інших наук для діагностування стану міжнародних фінансових систем; оцінювати ефективність: реалізації міжнародних фінансових відносин, впливу термінових інвалютних операцій на кон'юнктуру валютних ринків; визначати особливості ринку євровалюти й офшорних банківських груп у контексті світових фінансів;

автономність і відповідальність за: визначення основних елементів забезпечення стабільності світової валютної системи; аналіз рівня фінансової безпеки держави; аналіз стану платіжного балансу країни; формування інформаційної бази для прогнозування подальших змін у зовнішньому середовищі.

Зміст основних понять і термінів за темою

Базова валюта – це 1) валюта у валютній парі, вартість одиниць якої вимірюється завжди в одиницях валюти, що котирується (з якою знаходиться в парі); 2) одиниця іноземної (національної) валюти, з якою співвідноситься національна (іноземна).

Валюта – це грошові знаки іноземних держав, а також кредитні та платіжні документи в іноземних грошових одиницях, яким користуються в міжнародних розрахунках.

Валютний курс – це вираз вартості грошової одиниці однієї країни у грошових одиницях іншої.

Валютний ринок – це система валютних та організаційних відносин, пов'язаних з конверсійними операціями, міжнародними розрахунками, наданням у позику іноземної валюти на певних умовах.

Валютна система – це сукупність валютно-економічних відносин, що історично склалися на засадах інтернаціоналізації господарських зв'язків і закріплені національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права або міждержавними угодами.

Девальвація – це зниження курсу національної валюти відносно іноземних валют.

Європейська валютна система (ЄВС) – це валютна система, діяльність якої пов'язана із функціонуванням валюти в рамках економічної інтеграції з метою стабілізації валютних курсів і стимулювання інтеграційних процесів.

Конвертованість валюти – це здатність вільно, без обмежень обмінювати національну валюту на іноземну та використовувати іноземну валюту в угодах з реальними та фінансовими активами.

Крос-курс – це курс однієї валюти до іншої, розрахований через їх курси до третьої валюти.

Міжнародна фінансова система – це форма організації та регулювання валютних потоків, закріплена нормами міжнародного права, міжнародними та регіональними угодами, національними законодавствами країн – учасниць міжнародної фінансової системи.

Міжнародний кредитний ринок – це сфера ринкових фінансових відносин, де здійснюється рух позичкового капіталу між суб'єктами названого ринку згідно з прийнятими принципами кредитування.

Міжнародний ринок цінних паперів – це система економічних відносин з приводу переміщення фінансових зобов'язань та інструментів у вигляді цінних паперів за межі країни шляхом їх купівлі-продажу.

Міжнародний фінансовий ринок – це 1) сфера ринкових фінансових відносин щодо купівлі-продажу міжнародних фінансових активів під впливом попиту та пропозиції; 2) перерозподіл міжнародних фінансових потоків.

Міжнародні розрахунки – це система регулювання платежів за грошовими вимогами та зобов'язаннями, що виникають між суб'єктами міжнародної економічної діяльності на основі політичних, економічних, науково-технічних та інших відносин.

Міжнародні фінанси – це фонди фінансових ресурсів, створення і використання яких здійснюється на світовому або міжнародному рівнях для задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення.

Ревальвація – це підвищення курсу національної валюти відносно іноземних валют.

Світова валютна система – це спеціально розроблена державами та закріплена міжнародними угодами форма організації валютних відносин між усіма чи значною кількістю країн світу.

Світовий фінансовий ринок – це специфічна сфера грошових операцій, де об'єктом угоди виступають вільні грошові кошти населення, суб'єктів господарювання і державних структур, міжнародних фінансових організацій, надані користувачу під цінні папери або у вигляді позики.

Спеціальні права запозичення (СПЗ) (Special Drawing Rights) – це умовна міжнародна розрахункова одиниця, що використовується країнами МВФ для регулювання міжнародних платежів, вирівнювання платіжних балансів країн – членів МВФ, кредитування і зіставлення курсів національних валют тощо.

Співтовариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій (СВІФТ) – це автоматизована міжнародна телекомунікаційна інфраструктура для передання повідомлень, а також інформаційна система.

Нормативно-правова база для опрацювання теми

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України № 959-XII від 16.04.1991 р. [105].

2. Про систему валютного регулювання та валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України № 15-93 від 19.02.1993 р. [116].

3. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України № 3480-IV. від 23.02.2006 р. [120].

4. Про інвестиційну діяльність : Закон України № 15661-XII від 18.09.1991 р. зі змінами від 15.04.2014 р. [106].

5. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 212-III від 07.12.2000 р. із змінами від 18.09.2012 р. [70].

Запитання для самодіагностики

1. У чому полягає сутність світового фінансового ринку та яка його структура?
2. Які основні тенденції розвитку світового фінансового ринку?
3. Що таке світова фінансова система?
4. Яке місце займають фінансові центри в міжнародній фінансовій системі?
5. Назвіть основних суб'єктів міжнародних фінансів.
6. У чому полягають особливості розвитку міжнародних фінансів на сучасному етапі?
7. Які основні складові міжнародної фінансової політики?
8. У чому полягає сутність валютного курсу?
9. Які існують види розрахункових валютних курсів і яка мета їх використання?
10. Що таке валютні відносини та валютна політика?
11. У чому полягає сутність міжнародних розрахунків?
12. Наведіть характерні риси Європейської валютної системи.
13. Поясніть сутність і основні особливості системи SWIFT.
14. Дайте характеристику системі TARGET.
15. Що розуміють під поняттям «міжнародні валютно-фінансові потоки»?
16. У чому полягає сутність світового фінансового ринку?
17. Які функції притаманні фінансовому ринку?
18. Класифікуйте учасників міжнародного фінансового ринку.
19. Дайте визначення поняття «фінансові посередники».
20. Визначте функціональне призначення міжнародного фінансового ринку.
21. Які є види міжнародних ринків цінних паперів?
22. Охарактеризуйте основні функції та види діяльності МВФ.
23. Розкрийте основні функції та особливості діяльності Міжнародних валютно-кредитних установ Європейського Союзу.
24. Чим відрізняються поняття «глобалізація», «економічна інтеграція» та «фінансова глобалізація»?
25. Які різновиди світових криз є у фінансовій сфері? Чим вони відрізняються?

Теми есе, наукових статей

1. Проблемні аспекти функціонування міжнародних фінансів і шляхи їх подолання.
2. Оцінювання рівня глобалізації фінансової системи України.
3. Сутність фінансів Європейського Союзу. Проблеми функціонування фінансів ЄС та шляхи їх подолання.
4. Основні принципи та проблемні аспекти функціонування світової валютно-фінансової системи.
5. Сучасні причини та наслідки коливання курсу валют в Україні.
6. Оцінювання ефективності міжнародної монетарної політики.
7. Всесвітня міжбанківська система SWIFT: переваги та недоліки.
8. Транс'європейська міжбанківська система TARGET: основні завдання, принципи формування.
9. Міжбанківська система США FEDWIRE: характеристика та основні складові.
10. Характеристика роботи Системи міжбанківських клірингових розрахунків і платежів CHIPS.
11. Система фінансової мережі Банку Японії: основні особливості та відмінності від інших платіжних систем.
12. Особливості роботи Бельгійської платіжної системи ELLIPS.
13. Сучасні тенденції перерозподілу фінансових ресурсів у світовій економіці.
14. Роль фінансових інститутів у системі міжнародного бізнесу.
15. Порівняльна характеристика біржового та міжбанківського валютного ринку.
16. Охарактеризуйте основні тенденції сучасного розвитку валютних ринків.
17. Основні відмінності між внутрішнім, регіональним і міжнародним валютними ринками.
18. Як придбати цінні папери українських компаній: практичні рекомендації, досвід інвесторів.
19. Рейтинг найдорожчих акцій компаній світу.
20. Ринок акцій України: проблеми та перспективи розвитку.
21. Ринок облігацій України: характеристика, сучасні тенденції.
22. Характеристика етапів формування та функціонування ринку банківських металів в Україні.
23. Торгівельні війни та їх вплив на міжнародну фінансову систему.

Тестові завдання

1. *Міжнародні фінанси – це:*

- а) сукупність перерозподільчих відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому рівні фондів фінансових ресурсів;
- б) розрахунки між підприємствами, які здійснюють на міжнародному рівні;
- в) міжбанківські операції на світовому ринку;
- г) валютні операції, які здійснюють для конверсії та здобуття зиску.

2. *Головною функцією міжнародного фінансового ринку є:*

- а) забезпечення ліквідності країн із ринковою економікою;
- б) забезпечення міжнародної ліквідності;
- в) використання тимчасово вільних коштів;
- г) усі відповіді правильні.

3. *СВІФТ – це:*

- а) найбільший валютний ринок світу;
- б) міжнародна монетарна біржа;
- в) організація економічного співробітництва;
- г) система всесвітніх міжбанківських фінансових комунікацій.

4. *Інвестиційні фінансові операції – це:*

- а) операції, які охоплюють усі форми та види розрахунків;
- б) операції, пов'язані з переміщенням капіталу з метою його приросту;
- в) короткострокові фінансові дії з отримання прибутку.

5. *Зовнішні державні позики – це:*

- а) розміщення грошово-речових лотерей серед населення;
- б) надходження коштів від розміщення цінних паперів серед фізичних і юридичних осіб інших держав, а також від міжнародних фінансових організацій;
- в) гранти міжнародних фінансових організацій;
- г) прямі фінансові інвестиції.

6. Під валютою розуміють:

- а) будь-який товар, здатний виконувати функцію засобу обміну в міжнародних розрахунках;
- б) установлений законом платіжний засіб певної країни;
- в) грошові знаки іноземних держав;
- г) національна грошова одиниця країни.

7. Основними міжнародними фінансовими центрами є:

- а) Токіо, Панама, Лондон;
- б) Лондон, Нью-Йорк, Токіо;
- в) Нью-Йорк, Честерфілд;
- г) Париж, Лондон, Київ.

8. Зовнішньою заборгованістю прийнято вважати суму фінансових зобов'язань країни, що підлягають погашенню у встановлені терміни перед:

- а) вітчизняними кредиторами;
- б) іноземними та вітчизняними кредиторами;
- в) іноземними кредиторами;
- г) усі відповіді правильні.

9. Основою національної валютної системи є:

- а) валютний курс;
- б) конвертованість валют;
- в) установлена законом грошова одиниця держави;
- г) базисна валюта.

10. Рух валютних і фінансових ресурсів відбувається через:

- а) валютні операції, валютно-кредитне розрахункове обслуговування купівлі та продажу товарів і послуг, іноземні інвестиції, операції із цінними паперами;
- б) валютні операції, валютно-кредитне розрахункове обслуговування купівлі та продажу товарів і послуг, операції з цінними паперами;
- в) валютно-кредитне розрахункове обслуговування купівлі та продажу товарів, іноземні інвестиції, операції із цінними паперами;

11. Конвертованість як економічна категорія визначається як:

а) одиниця іноземної (національної) валюти, з якою співвідноситься національна (іноземна);

б) стан, характер економічної та валютно-фінансової системи, за якого для власників коштів у національній валюті забезпечується свобода здійснення тих чи інших операцій як у своїй країні, так і за кордоном;

в) стан, характер економічної і валютно-фінансової системи, за якого для власників коштів у національній валюті забезпечується свобода здійснення тих чи інших операцій за кордоном;

г) курс однієї валюти до іншої, розрахований через їх курси до третьої валюти.

12. Основною установою, що регулює функціонування ринку цінних паперів в Україні, є:

а) Міністерство фінансів України;

б) Національний банк України;

в) Фонд державного майна;

г) Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку.

13. Суб'єкти фінансового ринку, що вкладають свої грошові кошти в цінні папери виключно в цілях отримання доходу, – це:

а) фінансові посередники;

б) емітенти;

в) індивідуальні інвестори;

г) портфельні інвестори.

14. Ринок єврооблігацій регулюється:

а) законодавством країни, в якій вони випущені;

б) законодавством країни, в якій вони розміщені;

в) міжнародними економічними організаціями;

г) нічим не регулюється.

15. Міжнародний кредит – це:

а) система економічних відносин з приводу переміщення фінансових зобов'язань та інструментів у вигляді цінних паперів за межі країни шляхом їх купівлі-продажу;

- б) економічні відносини, які виникають між кредиторами і позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позик;
- в) можливість держави забезпечувати свої короткотермінові зовнішні зобов'язання фінансовими засобами;
- г) економічні відносини, що виникають у процесі надання кредитів національним імпортерам та експортерам;
- ґ) система відносин, що виникають з приводу погашення фінансових зобов'язань.

16. Міжнародний ринок цінних паперів – це:

- а) система економічних відносин з приводу переміщення фінансових зобов'язань та інструментів у вигляді цінних паперів за межі країни шляхом їх купівлі-продажу;
- б) короткостроковий ринок, на якому фінансові посередники зводять між собою кредиторів і позичальників;
- в) економічний простір, на якому формуються та функціонують обмінно-перерозподільчі відносини, що пов'язані з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів і фінансових фондів, які набувають відображення в цінних паперах;
- г) система відносин, що виникають з приводу погашення фінансових зобов'язань;
- ґ) економічні відносини, які виникають між кредиторами та позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позики.

17. Міжнародний ринок цінних паперів включає:

- а) ринок грошей і ринок капіталів;
- б) первинний та вторинний ринки;
- в) біржовий і «вуличний» ринки;
- г) обліковий, міжбанківський та валютний ринки.

18. Прямі іноземні інвестиції – це:

- а) придбання тривалого інтересу резидентом однієї країни у підприємств – резидентів іншої країни;
- б) вкладення капіталу в іноземні цінні папери;
- в) вкладення капіталу з метою отримання прибутку й економічного інтересу резидентами однієї країни в резидентів іншої країни;
- г) операції, пов'язані з переміщенням капіталу з метою його приросту.

Методичні рекомендації до опрацювання теми

Одним із показників діяльності міжнародної компанії є **індекс транснаціоналізації**. Цей показник застосовується для характеристики проникнення компанії в економіку інших країн і розраховують як середнє значення таких показників:

питома вага закордонних активів у загальному обсязі всіх активів;

питома вага закордонних продажів у загальному обсязі продажів;

питома вага кількості працівників, які працюють за кордоном, до загальної кількості зайнятих у корпорації.

Індекс транснаціоналізації (TNI – transnationality index) характеризує, наскільки вагомою є закордонна діяльність фірми та наскільки важливими є закордонні філії на іноземних ринках для тієї чи іншої ТНК. Чим більше значення індексу транснаціоналізації, тим більше значення для компанії мають її закордонні філії.

Відповідно до методології UNCTAD, економічну діяльність корпорації та її закордонну складову обчислюють за такими показниками:

FA – закордонні активи корпорації;

TA – активи корпорації;

FS – обсяг закордонних продажів корпорації;

TS – обсяг продажів корпорації;

FE – чисельність закордонних співробітників у корпорації;

TE – чисельність співробітників корпорації;

FAF – кількість закордонних філій корпорації;

TAF – загальна кількість філій корпорації у світі.

На основі цих показників розраховують індекс транснаціоналізації компанії, що характеризує її закордонну експансію, за такою формулою:

$$TNI = \frac{\frac{FA}{TA} + \frac{FS}{TS} + \frac{FE}{TE}}{3} \times 100 \%. \quad (10.1)$$

Також для оцінювання економічної експансії корпорацій розраховують *індекс інтернаціоналізації (II – internationality index)*, який обчислюють за такою формулою:

$$II = (FAF / TAF) \times 100 \%. \quad (10.2)$$

Наступним показником є *індекс широти філіальної мережі* (*NSI – network spread index*):

$$NSI = N/(N^* - 1) \times 100 \%, \quad (10.3)$$

де N – кількість країн, де є філії корпорації;

N^* – кількість країн світу, що приймають будь-які прямі закордонні інвестиції.

Спеціальні права запозичення (СПЗ) – це міжнародний резервний актив, створений МВФ з метою доповнення наявних міжнародних резервних активів. Це свого роду «кошик» із п'яти валют, склад яких переглядається кожні п'ять років. Вартість спеціальних прав запозичення визначається щоденно.

Для розрахунку вартості СПЗ доцільно виконати такий порядок дій:

- 1) визначити середній курс валют;
- 2) розрахувати валютний компонент;
- 3) визначити доларовий еквівалент валютних компонентів;
- 4) визначити загальну вартість СПЗ.

Середній курс валют розраховується як середнє значення курсів валют за певні періоди до долара США (саме тому середній курс для долара дорівнює 1). Обчислюють за формулою:

$$K_{\text{сер}} = \frac{(T_1 + T_2)/2 + (T_2 + T_3)/2 + (T_3 + T_4)/2}{3}, \quad (10.4)$$

де $K_{\text{сер}}$ – середній курс валюти;

T_1, T_2, T_3, T_4 – курси валют на певну дату за попередні місяці.

Валютний компонент визначають як добуток питомої ваги валют у кошику на попередній курс СДР і на середній курс валют, узятих за попередні 3 місяці:

$$BK = Ч + K_{\text{п}} + K_{\text{сер}}. \quad (10.5)$$

Визначимо *доларовий еквівалент валютних компонентів* за формулою:

$$DE = BK / K_{\text{сер}}, \quad (10.6)$$

де ДЕ – доларовий еквівалент валютних компонентів;
ВК – валютний компонент;
 $K_{сер}$ – середній курс валют, узятих за попередні 3 місяці.

Визначимо вартість *спеціальних прав запозичення* за формулою:

$$СПЗ = \sum ДЕ, \quad (10.7)$$

де СПЗ – спеціальні права запозичення;

ДЕ – доларовий еквівалент валютних компонентів за кожною валютою в кошику.

Крос-курс (cross-rates) – це курс обміну між двома валютами (за винятком долара США).

Існують шість способів розрахунку крос-курсів з урахуванням того, чи є котирування валют до долара прямим чи непрямим: два прямі котирування, пряме та непряме котирування, два зворотні котирування.

Розрахунок крос-курсу для валют із прямим котируванням до долара США (долар є базою котирування для обох валют):

для отримання сторони bid крос-курсу слід розділити сторону bid курсу валюти, що виступає в крос-курсі валютою котирування, на сторону offer курсу валюти, що у крос-курсі слугує базою котирування:

$$Bid = Bid \text{ (валюти котирування)} / Offer \text{ (базис котирування)}; \quad (10.8)$$

для отримання сторони offer крос-курсу слід розділити сторону offer курсу валюти, що виступає в крос-курсі валютою котирування, на сторону bid курсу валюти, що у крос-курсі є базою котирування:

$$Offer = Offer \text{ (валюти котирування)} / Bid \text{ (базис котирування)}. \quad (10.9)$$

Розрахунок крос-курсу для валют із прямим та непрямим котируванням до долара США, де долар є базою котирування для однієї з валют:

для отримання лівої сторони bid крос-курсу слід помножити сторону bid доларових курсів цих валют:

$$Bid = Bid \text{ (валюти котирування)} \times Bid \text{ (базис котирування)}, \quad (10.10)$$

для отримання правої сторони offer слід помножити сторони offer доларових курсів цих валют:

$$\text{Offer} = \text{Offer (валюти котирування)} \times \text{Offer (бази котирування)}. \quad (10.11)$$

Розрахунок крос-курсу для валют із непрямим котируванням до долара США, де долар є валютою котирування для обох валют:

для отримання сторони bid крос-курсу слід розділити сторону bid курсу базової валюти на сторону offer курсу валюти котирування:

$$\text{Bid} = \text{Bid (бази котирування)} / \text{Offer (валюти котирування)}; \quad (10.12)$$

для одержання сторони offer крос-курсу розділити сторону offer курсу базової валюти на сторону bid курсу валюти котирування:

$$\text{Offer} = \text{Offer (бази котирування)} / \text{Bid (валюти котирування)}. \quad (10.13)$$

Акція – це цінний папір без установленого строку, який свідчить про внесення певної пайки в капітал акціонерного товариства. Вона дає право власнику на придбання частини прибутку в формі дивіденду, на участь у розподілі майна у разі ліквідації акціонерного товариства.

Ціну придбання акцій розраховують за такою формулою:

$$\text{ЦП} = \text{ЦН} \times \text{К} / 100, \quad (10.14)$$

де ЦН – номінальна вартість акцій;

К – курс акцій.

Облігація – це борговий інвестиційний цінний папір, який засвідчує внесення її тримачем грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому в передбачений у ній строк номінальну вартість зі сплатою фіксованого відсотка від номінальної вартості облігації.

Реальну вартість облігації з періодичною виплатою відсотків визначають за формулою:

$$\text{PV} = \sum_{i=1}^n \frac{C}{(1+r)^i} + \frac{F}{(1+r)^n}, \quad (10.15)$$

де n – кількість років до погашення облігації;

C – річний поточний дохід у вигляді відсотка, виплачуваний за облігацією;

r – необхідна інвесторам річна ставка доходу;

F – сума, виплачувана під час погашення облігації (номінал).

Ситуаційні завдання

Завдання 10.1. Розрахуйте індекс транснаціоналізації міжнародної діяльності компанії за такими показниками:

обсяг закордонних активів – 17,4 млрд дол. США;

загальний обсяг активів – 78,3 млрд дол. США;

обсяг закордонних продажів – 29,7 млрд дол. США;

загальний обсяг продажів – 73,8 млрд дол. США;

чисельність зайнятих за кордоном – 275 тис. осіб;

загальна чисельність зайнятих – 457 тис. осіб.

Завдання 10.2. Розрахуйте індекс транснаціоналізації міжнародної діяльності компанії «Альфа» та порівняйте його з аналогічним показником концерну «Бета» за такими показниками:

обсяг закордонних активів – 27,4 млрд дол. США;

загальний обсяг активів – 56,3 млрд дол. США;

обсяг закордонних продажів – 35,1 млрд дол. США;

загальний обсяг продажів – 60,8 млрд дол. США;

чисельність зайнятих за кордоном – 170 тис. осіб;

загальна чисельність зайнятих – 305 тис. осіб.

Індекс транснаціоналізації діяльності концерну «Бета» – 61 %.

Завдання 10.3. Розрахуйте вартість СПЗ на 01.09.2020 р., якщо курс СПЗ на 30.08.2020 р. становив 1,37 дол. США. Курси валют на 01.09.2020 р. до долара США становлять: 0,91 євро; 138,89 єни; 0,86 фунтів стерлінгів, 8,33 китайського юаня. Дані для розрахунку СПЗ наведено в табл. 10.1.

Дані для розрахунку СПЗ

Назви валют	Частка валюти у кошику, %	Курси валют до долара США			
		31.05. 2020 р.	30.06. 2020 р.	31.07. 2020 р.	31.08. 2020 р.
Долар США	42	1	1	1	1
Євро	31	1,113	1,196	1,115	1,107
Фунт стерлінгів	8	1,263	1,268	1,217	1,223
Японська єна	8	121,32	144,45	123,94	138,75
Китайський юань	11	8,90	8,67	8,28	8,33

Завдання 10.4. За даними Міністерства фінансів України самостійно розрахуйте вартість СПЗ на поточну дату проведення практичного заняття. Визначте попередній курс СПЗ і курси валют на визначені дати. Сформууйте дані для розрахунку СПЗ і заповніть табл. 10.2.

Таблиця 10.2

Дані для розрахунку СПЗ

Назви валют	Частки валют у кошику, %	Курси валют до долара США			
		Дата 1	Дата 2	Дата 3	Дата 4
Долар США	42				
Євро	31				
Фунт стерлінгів	8				
Японська єна	8				
Китайський юань	11				

Зробіть необхідні розрахунки та надайте відповідні висновки.

Завдання 10.5. Вам необхідно купити євро в обмін на 3 000 українських гривень. Банк пропонує зробити це за крос-курсом. Водночас відомо, що USD/UAH = 28,820 0 – 28,850 0 та EUR/USD = 1,463 2 – 1,495 0.

Визначте валютний курс, за яким ви будете здійснювати цю операцію, та суму євро, яку отримаєте.

Завдання 10.6. Розрахуйте крос-курси валют на основі їхнього базового котирування до долара США.

Базові курси валют до долара США:

австралійський долар – AUD/USD = 0,071 4;

канадський долар – ACD/USD = 0,770 2;

швейцарський франк – CHF/USD = 1,012 4;

євро – EUR/USD = 1,158 2;

фунт стерлінгів – GBP/USD = 1,314 0;

українська гривня – UAH/USD = 27,93.

На підставі наведених даних зробіть розрахунок крос-курсів валют, результати розрахунків оформіть у вигляді таблиці.

Завдання 10.7. Визначте поточну дохідність інвестованих коштів у підприємство шляхом придбання його акцій. Курс акцій – 130, номінальна вартість однієї акції – 1 000 грн, дивіденди виплачуються у розмірі 14 % річних.

Завдання 10.8. Акцію номіналом 1 500 грн придбали за курсом 150; за нею виплачують дивіденд 15 % річних. Розрахуйте поточну прибутковість інвестованих коштів.

Завдання 10.9. Облігацію випущено на 4 роки із номінальною вартістю 1 000 грн. Купонна ставка – 18 % річних, дохідність – 12 %.

Визначте ціну облігації за умови, що купонні виплати здійснюються: 1 раз на рік; 4 рази на рік.

Завдання 10.10. За державною облігацією номіналом 1 500 грн, випущеною строком на 3 роки, передбачено такий порядок нарахування відсотків: за перший рік – 5 %; за два наступні роки – 10 %.

Ринкова норма доходу, визначена інвестором з огляду на сформовані умови на фінансовому ринку, становить 14 %.

Розрахуйте поточну ринкову вартість цієї облігації.

Рекомендована література: [24; 26; 31; 37; 38; 43].

Використана література

1. Аранчій В. І. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. І. Аранчій, В. Д. Чумак, Л. В. Бражник. – Полтава : РВ ПДАА, 2018. – 350 с.
2. Арутюнян С. С. Фінансовий ринок : навч. посіб. / С. С. Арутюнян, Л. В. Добриніна та ін. – Київ : Гуляєва В. М., 2018. – 484 с.
3. Бедринець М. Д. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
4. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
5. Берест М. М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / М. М. Берест. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 528 с.
6. Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами / И. А. Бланк. – Киев : МП «ИТЕМ лтд Украина», 1996. – 534 с.
7. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
8. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр; Эльга, 2000. – 512 с.
9. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев : Эльга; Ника-Центр, 2004. – 656 с.
10. Бригхэм Ю. Финансовый менеджмент. Экспресс-курс / Ю. Бригхэм, Дж. Хьюстон. – пер. с англ. – 4-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 544 с.
11. Борзенко О. О. Структурні деформації на світових фінансових ринках після 1990-х років : монографія / О. О. Борзенко. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. – 448 с.
12. Бюджетна система : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.
13. Ван Хорн Дж. К. Основы финансового менеджмента / Дж. К. Ван Хорн. – Москва : Вильямс, 2006. – 1232 с.
14. Вахович І. М. Фінансовий менеджмент / І. М. Вахович. – Луцьк : СПД Гадяк Ж. В., Друкарня «Волиньполіграф», 2013. – 604 с.
15. Дема Д. І. Фінансовий ринок : навч. посіб. / Д. І. Дема, І. В. Абрамова, Л. В. Недільська ; за заг. ред. Д. І. Деми. – Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – 448 с.
16. Державні цільові фонди : навч. посіб. / О. Д. Гордей, В. П. Биховченко, А. М. Ковальчук. – 2-ге вид., онов. та допов. – Ірпінь : УДФСУ, 2020. – 350 с.

17. Журавльова І. В. Фінанси підприємств : теоретико-методичне забезпечення формування та відтворення : монографія / за заг. ред. І. В. Журавльової. – Харків : ХНЕУ, 2010. – 428 с.
18. Зянько В. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Ч. 1. У 2-х ч. / В. В. Зянько, В. Г. Фурик, І. М. Вальдшмітт. – Вінниця : ВНТУ. – 2016. – 126 с.
19. Зянько В. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Ч. 2. У 2-х ч. / В. В. Зянько, В. Г. Фурик, І. М. Вальдшмітт. – Вінниця : ВНТУ. – 2016. – 144 с.
20. Каламбет С. В. Фінанси підприємств. Практикум : навч. посіб. / С. В. Каламбет, С. В. Іванов, Ю. В. Півняк. – Дніпро : Герда, 2016. – 259 с.
21. Квасницька Р. С. Інвестиційний потенціал інститутів фінансового ринку України : монографія / Р. С. Квасницька. – Хмельницький : ПП «Моноскрипт», 2015. – 314 с.
22. Коваленко Д. І. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика : навч. посіб. / Д. І. Коваленко, В. В. Венгер. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 578 с.
23. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев. – Москва : Финансы и статистика, 2007. – 768 с.
24. Литвин М. В. Посібник до вивчення дисципліни «Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції» / М. В. Литвин, Н. В. Стукало. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2014. – 64 с.
25. Мартюшева Л. С. Фінансовий ринок : навч. посіб. / Л. С. Мартюшева, М. М. Буднік, Н. В. Сабліна. – Київ : Кондор, 2008. – 324 с.
26. Міжнародні фінанси : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака. – 5-те вид., перероб. та допов. – Київ – Катовіце : Центр учбової літератури, 2014. – 348 с.
27. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств : підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – Київ : ЦУЛ, 2013. – 504 с.
28. Партин Г. О. Фінансовий менеджмент / Г. О. Партин, Н. Є. Селюченко. – Львів : Вид. Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 332 с.
29. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – Київ : Знання-Прес, 2006. – 607 с.
30. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. ; за заг. ред. А. М. Поддєрьогіна. – Київ : КНЕУ. – 2013. – 519 с.

31. Практикум з навчальної дисципліни «Фінанси»: навч. посіб. для студентів напряму підгот. «Фінанси і кредит» / Нац. акад. наук України, Н.-д. центр індустр. проблем розвитку ; [уклад. : І. І. Нескородєва, Н. В. Сабліна, С. В. Добринь]. – Харків : ІНЖЕК, 2012. – 246 с.

32. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : [монографія] / за заг. ред. д. е. н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

33. Савчук В. П. Практическая энциклопедия. Финансовый менеджмент / В. П. Савчук. – Москва : Companion Group, 2008. – 880 с.

34. Стоянова Е. Финансовый менеджмент в условиях инфляции / Е. Стоянова. – Москва : Перспектива, 2009. – 656 с.

35. Федосов В. М. Бюджетна система : підручник / В. М. Федосов. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 871 с.

36. Фещенко Л. В. Бюджетна система України : навч. посіб. / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. – Київ : Кондор, 2008. – 440 с.

37. Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні) : підруч. для студентів ВНЗ / В. О. Онищенко [та ін.] ; [за ред. В. О. Онищенка] ; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Юрія Кодратюка. – Київ : Центр учбової літератури, 2016. – 599 с.

38. Фінанси : навч. посіб. / І. В. Журавльова, О. В. Гаврильченко, О. П. Полтініна та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора І. В. Журавльової. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 330 с.

39. Фінансовий менеджмент : навч. посібник / за заг. ред. І. О. Школьник, В. М. Кремень. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 488 с.

40. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок : навч. посіб. / Л. О. Шкварчук. – Київ : Знання, 2013. – 382 с.

41. Юшко С. В. Бюджетна система : навч. посіб. / С. В. Юшко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2013. – 348 с.

42. Юшко С. В. Бюджетна система : підручник / С. В. Юшко ; ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 382 с.

43. Якушин І. Д. Міжнародні фінанси : навч. посіб. для студ. ВНЗ / І. Д. Якушик, В. І. Савчук, Н. В. Савчук ; Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. – Київ : Леся, 2014. – 547 с.

44. Бюджетний кодекс України : Закон України № 2456-VI від 01.01.2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

45. Господарський Кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р., зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

46. Європейська хартія місцевого самоврядування. Офіційний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

47. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України № 132-IX від 20.09.2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>.

48. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 р. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

49. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України № 4495-VI від 13.03.2012 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

50. Національні положення стандарти бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://interbuh.com.ua/ua/documents/onemanuals/35131>.

51. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua>.

52. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua>.

53. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.

54. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

55. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua>.

56. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. – Режим доступу : <http://www.sfs.gov.ua>.

57. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.

58. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

59. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

60. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

61. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua>.

62. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua>.

63. Офіційний сайт Фонду соціального страхування в Україні. – Режим доступу : <http://www.fssu.gov.ua>.

64. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

65. Положення НБУ про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

66. Положення про Державну митну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>.

67. Положення про Державну податкову службу України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>.

68. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 28.02.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF#Text>.

69. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р., зі змінами і доповненнями. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

70. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

71. Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Правління Національного банку України № 22 від 21.01.2004 р.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.

72. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України № 966 IV від 16.06.1999 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

73. Про бюджетну класифікацію [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011 р. – Режим доступу : <https://docs.dtkr.ua/doc/1023.2794.0>.

74. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці [Електронний ресурс] : Закон України від 28.12.2014 р. № 77-VIII (зі змінами і доповненнями від 21.10.2019 р. № 2597-VIII). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19#Text>.

75. Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України від 26.10.2010 р. № 1361. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-metodichnih-rekomendacii-shodo-vijavle-doc39053.html>.

76. Про господарські товариства [Електронний ресурс] : Закон України № 1576-XII від 19.09.1991 р., зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

77. Про депозитарну систему України [Електронний ресурс] : Закон України № 5178-VI від 06.07.2012 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17#Text>.

78. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України №448/96-ВР від 30.10.1996 р. – Режим доступу : https://ips.ligazakon.net/document/view/Z960448?ed=2011_04_22.

79. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Електронний ресурс] : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III (зі змінами і доповненнями від 10.06.2018 р. № 2189-VIII). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

80. Про державні цільові програми [Електронний ресурс] : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV (зі змінами і доповненнями від

24.10.2020 р. № 912-IX). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>.

81. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань [Електронний ресурс] : Закон України № 755-IV від 15.05.2003 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

82. Про Державну фіскальну службу України [Електронний ресурс] : Постанова КМУ, від 21.05.2014 р. № 236. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF#Text>.

83. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV (зі змінами і доповненнями від 14.08.2021 р. № 1667-IX). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.

84. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] : Закон України № 249-IV від 28.11.2002 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/249-15>.

85. Про запровадження міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні [Електронний ресурс] : Постанова НБУ № 162 від 28.12.2018 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-18>.

86. Про затвердження документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України № 57 від 28.01.2002 р. – Режим доступу : https://zakononline.com.ua/documents/show/222814___559682.

87. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України № 14 від 19.01.2006 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06>.

88. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р., зі змінами і доповненнями. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/ontrol/uk/publish/article?art_id=382859&cat_id=293536.

89. Про затвердження Методичних рекомендацій з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства промислової політики України № 373 від 09.07.2007 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0373581-07>.

90. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

91. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України № 246 від 20.10.1999 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.

92. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Доход» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України № 290 від 29.11.1999 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>.

93. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.99 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.

94. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : Постанова Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. (зі змінами, внесеними, згідно з Постановою НБУ від 16.01.2017 р. № 5). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

95. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України [Електронний ресурс] : Постанова КМУ № 43 від 03.02.2016 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>.

96. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України [Електронний ресурс] : Постанова КМУ № 215 від 15.04.2015 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>.

97. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України [Електронний ресурс] : Постанова КМУ № 537 від 29.07.2015 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text>.

98. Про затвердження Порядку і правил здійснення обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації [Електронний ресурс] : Постанова КМУ № 676 від 06.09.2017 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2017-%D0%BF#Text>.

99. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування майнових ризиків під час промислової розробки родовищ нафти і газу у випадках, передбачених Законом України «Про нафту і газ» [Електронний ресурс] : Постанова КМУ № 979 від 13.11.2013 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2013-%D0%BF#Text>.

100. Про затвердження порядків і правил обов'язкового страхування у сфері космічної діяльності [Електронний ресурс] : Постанова КМУ № 1033 від 10.11.2010 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-2010-%D0%BF#Text>.

101. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів [Електронний ресурс] : Постанова КМУ №733 від 01.07.2002 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-2010-%D0%BF#Text>.

102. Про затвердження Порядку формування та використання коштів резерву Пенсійного фонду [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р. № 435. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-2001-%D0%BF#Text>.

103. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2011 р. № 3668-VI (зі змінами і доповненнями від 19.12.2018 р. № 2449-VIII). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text>.

104. Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI (зі змінами і доповненнями від 10.06.2021 р. № 1217-IX). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>.

105. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України № 959-XII від 16.04.1991 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.

106. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України № 15661-XII від 18.09.1991 р. зі змінами від 15.04.2014 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.

107. Про кредитні спілки [Електронний ресурс] : Закон України № 2908-III від 20.12.2001 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text>.

108. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

109. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

110. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] : Положення №1063/2011 від 23.11.2011 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text>.

111. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів [Електронний ресурс] : Закон України від 17.08.2022 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

112. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою [Електронний ресурс] : Закон України № 4396-VI від 24.07.2021 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>.

113. Про Пенсійний фонд України [Електронний ресурс] : Положення № 751 від 26.08.2020 р. – Режим доступу : <https://www.pfu.gov.ua/1394-postanova-kabinetu-ministriv-ukrayin>.

114. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України № 2346-III від 05.04.2001 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.

115. Про соціальні послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

116. Про систему валютного регулювання та валютного контролю [Електронний ресурс] : Декрет Кабінету Міністрів України № 15-93 від 19.02.1993 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93#Text>.

117. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України № 85/96-ВР від 18.11.2021 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

118. Про фінансовий лізинг [Електронний ресурс] : Закон України № 723/97-ВР від 16.12.1997 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>.

119. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.

120. Про цінні папери і фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України №3480-IV від 23.11.2006 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-12#Text>.

121. Словник законодавчих термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

122. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р., зі змінами і доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Предмет фінансової науки. Сутність і функції фінансів	5
Розділ 2. Фінансова система та фінансова політика держави	15
Розділ 3. Податки. Податкова система	26
Розділ 4. Бюджет. Бюджетна система	36
Розділ 5. Цільові позабюджетні фонди	49
5.1. Сутність цільових позабюджетних фондів, їх необхідність і призначення	54
5.2. Соціальний захист і соціальне забезпечення	56
5.3. Система пенсійного забезпечення в Україні. Пенсійний фонд України	58
Розділ 6. Фінанси суб'єктів господарювання	65
Розділ 7. Фінансовий менеджмент	91
7.1. Моделі оцінки вартості боргових і пайових цінних паперів	114
7.2. Основні підходи до формування портфеля фінансових інвестицій	117
7.3. Оцінка ймовірності банкрутства з використанням моделі О. О. Терещенка	120
Розділ 8. Страхування. Страховий ринок	140
Розділ 9. Фінансовий ринок	152
Розділ 10. Міжнародні фінанси	188
Використана література	204

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Полтініна Ольга Павлівна
Юшко Сергій Васильович
Малишко Євгенія Олегівна та ін.

ФІНАНСИ

Навчально-практичний посібник

За загальною редакцією
д-ра екон. наук, професора І. В. Журавльової

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Відповідальний за видання *І. В. Журавльова*

Відповідальний редактор *О. С. Вяткіна*

Редактор *Н. І. Ганцевич*

Коректор *А. С. Ширініна*

План 2021 р. Поз. № 4-ЕНП. Обсяг 216 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.